

PÄÄKIRJOITUS

- 4 ARI KORHONEN & KATARIINA MÄKINEN
Tieteen ulkopuolisen rahoituksen vallasta

TUTKIMUSARTIKKELIT

- 13 MIKKO J. VIRTANEN Teoria-menetelmäpaketit laadullisessa sosiaalitutkimuksessa
34 AURA SEVÓN Hiljaisuuden kieli, (ei-)tieto ja naistekijyys Marguerite Durasin romaanissa *Emily L.*

NUMERON TAITEILIJAT

- 52 RADIKAALIT RISTIPISTOT

PUHEENVUOROT

- 63 RIKU NEUVONEN & KARI KARPPINEN
Uudet oikeudet internetissä: mistä ne tulevat ja keitä ne velvoittavat?

ESITTELYJÄ & ERITTELYJÄ

- 70 OLIVIA MAURY Ei tuotantotapaa ilman subjektiivisuuden tuotantoa.
Read: *The Production of Subjectivity*
74 TUUKKA BRUNILA Miten tutkia valtiovaltaa? Dean, Zamora: *The Last Man takes LSD*
83 KEIJO LAKKALA Talouskurin lyhyt oppimäärä. Autto (toim.): *Taluskuri tuli Suomeen*
87 TIETEELLINEN ELÄMÄ

TOIMITUS Ari Korhonen, Katariina Mäkinen (päätoimittajat), Kimmo Kallio (toimitussihteeri), Aleksi Lohtaja (Esittelyjä & erittelyjä -osio), Tanja Tiekso (Numeron taiteilija -osio), Tuomo Alhojärvi, Jussi Backman, Tuukka Brunila, Timo Harjuniemi, Timo Kaitaro, Jukka Könönen, Hanna Kuusela, Hanna Lukkari, Karoliina Lummaa, Olivia Maury, Janne Porttikivi, Minna Seikkula, Tero Toivanen, Juhana Venäläinen, Mikko J. Virtanen
TOIMITUSNEUVOSTO Mika Elo, Yrjö Haila, Ilpo Helén, Merja Hintsa, Samuli Hurri, Markku Koivusalo, Tuija Kokkonen, Turo-Kimmo Lehtonen, Susanna Lindberg, Maiju Loukola, Mika Ojakangas, Tuija Pulkkinen, Kari Saastamoinen, Kimmo Sarje, Petri Ylikoski

TILAUSHINNAT vuosikerta (4 nroa) 32€, Tutkijaliiton jäsenet 24€, opiskelijat ym. 20€, Eurooppaan 32€, Euroopan ulkopuolelle 38€. Välittäjän kautta tilattaessa lisämaksu. Tilaukset ovat jatkuvia. Seuraavaa vuotta koskevat peruutukset kuluvan vuoden loppuun mennessä.
ULKOASU Otto Donner, Kimmo Kallio
TOTEUTUS Katariina Yli-Malmi, Kimmo Kallio
PAINO Waasa Graphics
ISSN 0356-3677
JULKAISIJA & KUSTANTAJA Tutkijaliitto ry
Tiedejaedistys.fi | tiedejaedistys@tutkijaliitto.fi

Tieteen ulkopuolisen rahoituksen vallasta

ARI KORHONEN & KATARIINA MÄKINEN

Tieteen rahoitus suuntaa tiedettä sekä ilmeisin että vähemmän ilmeisin tavoin, mutta rahoituksen materiaalisista ja käytännöllisistä ehdoista ja seurauksista on yllättävän vähän keskustelua – etenkin suhteessa säätiöiden kaltaisiin omaehtoisiin tutkimuksen rahoittajiin. Millaista paikkaa tieteen ulkopuoliseksi sanotut rahoittajat pelaavat, millaista valtaa ne käyttävät tai – jos näin voi sanoa – mitä ne oikeastaan haluavat? Seuraavassa tarkastelemme näitä kysymyksiä symbolisen pääoman, läpinäkyvyyden sekä ajallisuuden ja riskienhallinnan teemojen avulla. Tarkoituksemme on etsiä sellaisia ajattelun tai käsitteellistämisen polkuja, joita seuraamalla rahoituksen valtaa voisi ymmärtää myös muutoin kuin vain yksinkertaisena kamppailuna tieteen ideaalien ja rahoittajien julkilausuttujen intressien välillä.

Keskustelu tieteen ja tutkimuksen rahoittamisesta kytkeytyy sekä tiedepolitiikan ikuisuus-kysymyksiin – tieteen päämäärät ja sen yhteiskunnalliset merkitykset – että kysymykseen työn arvosta. Ajatus tieteen merkityksestä yhteisen hyvän ja sivistyksen takaajana on jo vuosisatoja toiminut perusteluna tutkimustyön arvolle. Tutkimustyö on nähty paitsi yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti arvokkaana myös taloudellisen panoksen arvoisena. Tämä tieteen arvostuksen turvasatama on kuitenkin viime aikoina syystäkin vavissut, kun länsimaisen tieteen osallisuus aikamme polttavimpien ongelmien synnyssä on käynyt ilmeiseksi. On tullut tarve epäillä tieteen

keskeisiä periaatteita, niin neutraaliutta kuin sivistystä ja edistystäkin. Tieteen rahoittamista koskevat kehityskulut eivät ole näistä epäilyksistä erillisiä vaikka niillä oma historiansa onkin.

Viime vuosikymmeninä tieteen rahoitusta koskevista huolista suurimpia on ollut tieteen instituutioiden perinteisen autonomian kaventuminen. Yliopistojen muodonmuutosten keskeisiä piirteitä on nimenomaan se, että yhtäältä niiden kautta kulkeva tieteen perusrahoitus on supistunut ja toisaalta niiden hallinnon autonomisuus ja sisäinen demokraattisuus on kaventunut. Huolena on ollut erityisesti taloudellinen valta ja taloudellisten intressien voimistuminen siinä, miten tiede toimii ja suuntautuu (esim. Kuusela et al. 2022). Tieteen tekijöiden suunnasta näihin huoliin on reagoitu ymmärrettävästi vastustamalla. Vastustus on ollut tärkeää ja välttämätöntä, koska talouden ja teollisuuden etua ajavien tavoitteena on ollut saada tiukempi ote siitä, mitä tutkitaan, ja millä tavalla tutkimus palvelee taloudellista ja mitattavissa olevaa arvon muodostusta.

Taloudellisten intressien paineeseen on usein vastattu puolustamalla perinteistä sivistysyliopistoa. Sivistysyliopiston puolustaminen tai sen ajanmukaistaminenkin ovat pyrkimyksiä, joiden ytimessä voi sanoa olevan ajatus tieteen yleisestä reflektiivisyydestä. Luottamus tähän ideaaliin on vahva: siihen tukeutumalla ja sitä aina uudelleen tulkitsemalla ajatellaan olevan mahdollista pitää yllä tilaa, jossa tiede voi arvioida omia lähtökohtiaan, oletuksiaan ja niitä voimia

joiden puitteissa tutkimusta tehdään. Tässä läh-
tökohtanamme on kuitenkin kysymys siitä, missä
määrin usko reflektion voimaan on itse asiassa
idealistinen ja abstrakti. Ajatuksenamme on
että vaikka reflektion määrä lisääntyy – esimer-
kiksi rahoitusta hakevan on itse selvittettävä tut-
kimuksen vaikuttavuutta, julkista näkyvyyttä ja
riskienhallintaa – voi silti kysyä mihin katse tässä
peilailussa kohdistuu. Lisääkö tämä tutkailu käsi-
tystämme siitä, mitä rahoituksen suhteen tapahtuu?
Reflektiivisyyden ideaali kertoo tarinan
muodossa toiminnan kohtaamista ristiriidoista,
ongelmista ja kysymyksistä, jotka toimija kuiten-
kin onnistuu ratkaisemaan omin voimin: ikään
kuin ratkaisun lähtökohta ja voimanlähde olisi-
vat aina toimijan perustavissa tekijöissä, jossakin
lopulta muuttumattomassa syvässä ytimessä, jota
toimijan voittokulku ilmentää.

Kun käy läpi vastauksia kysymykseen tutkimus-
rahoituksen vaikutuksesta tieteen päämääriin ja
suuntiin, saman idealismin voi huomata olevan
läsnä. Näkemys rahoituksen vaikutuksesta näyt-
täisi useimmiten olevan se, että mitään vaikutusta
ei pitäisi olla edes olemassa. Ajatuksena on, että
tieteen neutraalius käy yksin rahoituksen neutraaliuden kanssa. Tämä on toki tärkeä periaate,
ja siitä tulee pitää kiinni riippumattoman tieteen
mahdollisuuden vaalimiseksi. Kiinnostavaa tässä
on kuitenkin se tapa, jolla luottamus neutraaliuden periaatteeseen säilyy. Tieteen tekemisen ja rahoittamisen neutraalius nimittäin rakentuu paitsi yleisten periaatteiden myös tiettyjen konkreettisten ja materiaalistien käytäntöjen varaan.

Periaatteiden ja käytäntöjen suhdetta on mah-
dollista ymmärtää tarkastelemalla esimerkiksi
vertaisarviointijärjestelmää, jota koskeva tutki-
mus avaa mahdollisuuden oleelliseen näkökul-
man vaihdokseen. Vaikka vertaisarviointi todella
on nykyisen länsimaisen tieteen tekemisen kes-
keinen rakenteellinen tekijä, sen voi nähdä kah-
della radikaalisti erilaisella tavalla. Idealistisesti
katsoen se on periaate, joka tuottaa tieteen
totuuden ja jonka ongelmat ovat vain merke-
jä siitä, että periaatetta ei ole seurattu oikein.
Vertaisarvioinnin voi kuitenkin myös nähdä jär-
jestelmänä, jonka synty on historiallisesti paikan-
nettavissa, joka on sidoksissa materiaaliseen ja

sosiaaliseen elämään kaikessa sotkuisuudessaan
ja joka käytännössä tuottaa myös muita vaiku-
tuksia ja palvelee myös muita päämääriä kuin
tieteen totuus.

Näin siis tiettyjen ideaalien lähdyttämät
järjestelyt toimivat ja vaikuttavat aivan muilla
tavoilla, kuin millä niiden ideaalisesti katsoen
pitäisi. Sama pätee tieteen rahoitukseen: vaikka
olisikin sinänsä hyvä, että rahoituksessa tai sen
toimijoiden itseymmärryksessä vaalitaan neutraaliuden ideaalia, yksinomaan tätä ideaalia tarkas-
telemalla ei synny mielekäästä käsitystä siitä, mitä
toiminnassa tapahtuu, tai millaisia vaikutuksia
sillä on. Tieteen rahoituksen kriittisen tarkastelun
on siis lähde siitä, että tieteen rahoitus ei ole
neutraalia, vaan se suuntaa tiedettä ja tutkimusta
sekä niiden tekemisen tapoja paitsi talouden ja
teollisuuden intresseistä lähtien myös tieteen
sisäisiin intresseihin ja ristiriitoihin kytkeytyen
tai niihin ulkopuolelta vaikuttaen.

Kovin vähän on puhuttu siitä, millaista tämä
vaikuttaminen tai suuntaaminen on – etenkin sel-
laisten toimijoiden kohdalla, joiden ääneen lau-
sutut tavoitteet tai periaatteet perustuvat ajatuk-
seen ”yleisestä tieteen edistämisestä” välittömien
poliittisten tai kansallisten tavoitteiden yli ja ohi.
Tällaisia toimijoita ovat esimerkiksi tiedesää-
tiöt, joiden vaikutus tutkimuksen rahoitukseen
Suomessa on merkittävä. Tarkoituksemme ei ole
kiistää tai edes kritisoida sitä, millaisin kritee-
rein tutkimusta nykyään arvioidaan, vaan yrittää
hahmottaa, kuten vertaisarvioinninkin kohdalla,
mitä muuta kuin puhdasta ja usein onnistunutta-
kin mittaamista on käynnissä silloin, kun tiedettä
arvioidaan ja rahoitusta jaetaan.

Rahoituksen symbolinen pääoma

Kun haluaa tutkia säätiöitä ja niiden toimintaa,
voi aluksi avata vaikkapa Alfred Kordelinin sääti-
ön verkkosivut. Tällöin koko ruudun täyttää liik-
kuva taustakuva, jossa Kansallisarkiston tiloissa
selaillaan kirjoja, halaillaan ja haistellaan käpy-
jä. Taustavideon päällä on teksti: ”Rakennamme
suomalaisen tieteen, taiteen ja sivistyksen tule-
vaisuutta.” Tämä viaton teesi käy tarinan tasolla
hyvin yhteen sen ajatuksen kanssa, että tieteen

rahoittajana säätiön tarkoituksena on nimenomaan yleinen tieteen edistäminen ja rahoitusta jaetaan tieteen omien arviointikäytäntöjen mukaisesti: tieteelliseen laatuun pohjaavia päätöksiä tekevät tiedeyhteisön edustajat itse - tai heitä ainakin on mukana päättämässä. Mutta miten säätiö toimii käytännössä? Mitä säätiön toiminnassa tapahtuu, kun sitä katsoo kokonaisuudessaan, jos siis ei katsota vain säätiön rahoitusmyöntöjä vaan sen käytäntöjä aina viestintään ja sen luomiin mielikuviin asti?

Käytännöllisellä ja materiaalisella tasolla säätiöiden toiminta onkin kiinnostava asia. Kordelinin säätiön toiminta on myöntöjen lisäksi vähäistä, mutta sellaiset toimijat kuin Koneen säätiö, Suomen Kulttuurirahasto ja Maj ja Tor Nesslingin säätiö tekevät aktiivisesti asioita, jotka eivät liity suoraan tieteen rahoittamiseen, sekä jakavat rahojaan ja suuntaavat resurssiaan perinteisen vertaisarviointiin perustuvan julkaisu- ja tutkimuksen ulkopuolelle. Esimerkiksi Suomen Kulttuurirahasto edistää omia hankkeitaan, joiden ”ideat syntyvät Rahaston sisällä, eivät ulkopuolella kuten apurahatoiminnassa”. Kulttuurirahaston omat hankkeet ovat rahaston oman viestinnän mukaan ”aktiivisia toimia suomalaisen kulttuurin edistämiseksi”, ja vertaisarvioinnin sijaan niiden rahoituksessa lähdetään ”laajemmasta suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta” (Suomen Kulttuurirahasto 2023). Nesslingin ja Herlinien säätiöillä on puolestaan Helsingissä ”Puistokatu 4 - Tieteen ja toivon talo” ravintoloinen. Miten tällaiset toimintamuodot ja käytännöt, tapahtumat, residenssit, viestintä ja konkreettinen näkyvyys kaupunkitilassa vaikuttavat tieteen suuntautumiseen? Ja miten näistä vaikutuksista voisi saada otteen, miten ne tulisi ymmärtää?

Kun katsotaan yksinkertaisesti hahmottuvien mittaamisen ja arvioinnin käytäntöjen ohi tai yli, rahoituksessa ja sen myöntämisessä ei ole kyse vain yksinkertaisista tieteellisistä sisällöistä vaan myös monimutkaisesta logiikasta, joka koostuu identiteeteistä, meriiteistä, puheentavoista ja siitä, miten nämä kulloinkin käyvät yksiin vallitsevien ymmärrysten ja diskurssien kanssa. Tieteellisen työn sijaan kyse on siis pikemminkin siitä, millainen kokonaisuus

syntyy, millainen itseys rakentuu: on myönnettävä, että tutkijat ovat subjekteja siinä missä muutkin yhteiskunnan ja työelämän jäsenet ja niiden piirissä toimivat. Tutkijat haluavat, tuntevat, reagoivat ja esittävät itsensä aina tiettyillä tavoilla.

On ehdotettu, että nykyisessä julkisuuden kautta rakentuvassa maailmassa toimijoita, myös tieteen subjekteja, on ajateltava niiden tapojen kautta, joilla ne ovat suhteessa maailmaansa olipa kyse sitten foucault’laisesta tai nietzscheläisestä esteettisestä suhteesta tai juuri sosiologiassa vakiintuneesta reflektiivisestä suhteesta. Näitä kaikkia yhdistää se, että itseys on dynaaminen suhde, joka ei ole mitään subjektiivista, mielivaltaista tai satunnaista. Subjektit ovat olemassa vain niissä materiaalisissa, yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa tilanteissa, jotka eri tavoin tunnustavat, legitimoivat ja kieltävät ne – eli panevat subjektit paikalleen, heittävät tiettyyn paikkaan yhteiskunnassa.

Sosiologi Beverley Skeggs, joka tunnetaan erityisesti yhteiskunnallisen luokan teoreetikkona sekä siitä, että hän ajattelee luokan ja pääoman merkitystä taloudellista sanastoa laajempaan, on kirjoittanut paljon juuri niistä tavoista, joilla subjektit tulevat pistetyiksi paikoilleen erilaisten materiaalien ja symbolisten vallankäytön muotojen avulla. Tässä yhteydessä Skeggs teoretisoi – Bourdieuta seurailleen – pääoman symbolista muotoa eli tasoa, jolla pääoman eri muodoista, taloudellisesta, sosiaalisesta ja kulttuurisesta, tulee niiden tunnustamisen ja legitimoinnin kautta yhteiskunnallisesti vaikuttavia. Nimenomaan symboliseksi tullessaan pääoma tuo mukanaan vallan, ja juuri pääomien tunnustamatta jääminen osaltaan tuottaa yhteiskunnan alisteiset asemat. (Skeggs 1997; 2014.) Akateemisesta työstä puhuessaan Skeggs onkin kirjoittanut siitä, miten ”tieteen ja työllistymisen vaihtokurssit ja markkina-arvot” määrittävät tutkimusta ja tiedon tuotantoa (Skeggs 2014, 102). Ja juuri symbolisena pääomana tämä vaikuttaminen tapahtuu: kun toimijoiden, tutkijoiden ja hankkeiden ominaisuudet, suoritukset ja positiot tulevat tunnustetuiksi, niistä tulee meriittejä, asiantuntijuutta ja vakuuttavuutta, ja ne alkavat painaa ja toimia vallan rakenteissa.

Skeggsin teoretisoimalle symboliselle järjestelmälle olennaista on yhtäältä moraalisen ja taloudellisen sfäärin yhteenkietoutuminen: järjestelmä perustuu erilaisille moraaliarvostelmille ja oikeudelle asettaa yhteiskunnallisia arvoja ja arvostuksia, jolloin symbolinen valta tulee yhteen taloudellisen vallan kanssa. Toisaalta kysymys on näkökulmasta. Kun tieteellisen tiedon tuottaminen on yhteydessä yhteiskunnalliseen hierarkiaan ja erilaisiin tunnistamisen ja tunnustamisen kehiin, se on näkökulmasidonnaista. Tämä tarkoittaa, että tietyt olemassa olevat yhteiskunnallisen eriarvoisuuden ehdollistamat tiedon muodot määrittävät sitä, kuinka uutta tietoa on mahdollista tuottaa, ja miten ihmiset oppivat tuntemaan maailman, toisensa ja itsensä. Tiedon tuotannon paikantuminen erilaisiin valittuihin mutta piiloon jääviin näkökulmiin mahdollistaa esimerkiksi sellaisen yhteiskunnallisen tutkimuksen, jonka katse maailmaan toistuvasti ohittaa vaikkapa kysymyksen hoivasta – tai tutkimukseen itseensä sisältyvän maailman rakentamisen.

Symbolisen pääoman näkökulmasta rahoituksen tietoa ja tutkimusta suuntaava vaikutus avautuu yksinkertaista poliittista tai taloudellista intressiä monimuotoisemmaksi. Kysymys on syvempi ja vaikutuksen logiikka monimutkaisempi. Kun Skeggs kuvaa, miten pääoma ja sen tuottama ja mahdollistama näkökulma ehdollistaa sitä, miten ihmiset voivat tuntea toisensa ja itsensä, hänen kritiikkinsä kohteena ovat erityisesti 1990-luvun refleksiivisen individualismin teoreetikot, jotka olivat paitsi sokeita omalle asemalleen ja sen tuotamille näkökulmille myös itse oman teoriansa keskipisteitä. Tämänkaltaisen symbolisen vallan kysymys on edelleen akuutti suhteessa tiedon ja rahoituksen politiikkaan. On oleellista huomata, että neutraalina ja intressittömänä esiintyvä tiede pysyttelee sokeana juuri symbolisen vallan määrittämille tiedon tuottamisen ehdoille. Tällainen sokeus ei suinkaan ole vain ikään kuin reflektiomalla korjattavissa oleva puute vaan keskeinen osa sitä, miten pääoma symbolisena toimii. Symbolinen järjestelmä on nimittäin oleellisesti ulossulkemisen järjestelmä. Se tunnustaa sellaisia identiteettejä, asemia ja toimintoja, jotka ovat yhteiskunnallisen järjestyksen mukaisia

ja jättää tunnustamatta ne, jotka uhkaavat tätä järjestystä.

Kyse on siis sen hahmottamisesta, että jonkinlainen tiedon tuotantoa ja maailman tuntemista ohjaava tai ehdollistava näkökulma sisältyy tieteen neutraaliuden periaatteeseen ja käytäntöjen lisäksi erilaisten tieteen rahoittajien ääneen lausuttuihin itseymmärryksiin ja reflektioihin olipa kyse sitten ”kulttuuripääoman vaalijoista” tai ”maailman parantajista”. Jotakin jää aina katveeseen ja siten näkymättömiin myös toimijoilta itseltään, eikä tämä näkymätön ole merkitykseltöntä, sillä se kytkeytyy olemassa oleviin tai halitsemiin symbolisen vallan muotoihin ja uusintaa niitä.

Näin tarkasteltuna voidaan päätyä kysymään, miten erilaiset tieteen ja tutkimuksen toimijat erityisesti yhteiskuntatieteissä ja humanistisissa tieteissä osallistuvat tai ovat osallisina niihin historiallisiin prosesseihin ja kamppailuihin, joiden lopputuloksia ne näyttävät teoretisoivan. Miten esimerkiksi tiedesäätiöt ovat mukana tuottamassa ja tekemässä niitä ilmiöitä, joiden tietynlaista tutkimusta ja teoretisointia ne rahoittavat, ikään kuin nämä ilmiöt olisivat valmiina maailmassa? Varsinaisten tiedeinstituutioiden rahoituksen, lähinnä siis Suomen Akatemian, kohdalla kysymys on tietyllä tavalla yksinkertaisempi siksi, että huippu- ja lippulaivatutkimus määrittää suoraan ne yhteiskunnalliset ilmiöt ja tarkastelukulmat, joista tulee tutkimuksellisesti tosia. Niiden vaikutus on siis tiedesäätiöiden vaikutusta suurempi. Mutta symbolinen pääoma avaa tähänkin uuden näkökulman: olipa huippuus kuinka todellinen ja mitattavakin tahansa, sen vaikutus syntyy tietyn symbolisen välityksen kautta.

Läpinäkyvyyden tyrannia

Kysymykset tieteen rahoittamisen vaikutuksista tutkimuksen suuntaamiseen voi helposti ymmärtää jonkinlaiseksi epäilykseksi, joka pyrkisi kriittisen näkökulman kautta paljastamaan jotain kätköön jäävää - näkymätöntä, kuten edellä sanomme. Ikään kuin rahoittajilla olisi intressejä, joiden ei pitäisi saada vaikuttaa tutkimuksen tekemiseen ja jotka paljastamalla tieteen toiminta tulisi

entistä paremmaksi tietynlaisen läpinäkyvyyden nimissä. Tämä ei kuitenkaan ole ajatumme: pikemminkin kysymys rahoituksen vaikutuksista kohdistuu siihen katkokseen, joka tieteen itsemääräyksessä vaikuttaa olevan, kun puhutaan nimenomaan läpinäkyvyydestä, tieteen intressitömyydestä ja vapaudesta.

Läpinäkyvyydestä on Suomessakin keskusteltu aktiivisesti - aihe on toki vanha, mutta siitä on kirjoitettu paljon myös viime aikoina. Sami Pihlström (2022) on kirjoittanut otsikolla ”Tutkimusrahoituksesta, humanistisesta sivistyksestä ja suomalaisen tieteen tilasta” siitä, miten tieteen ”meidän” on ”vaivalloisen rakentamisen” kautta pidettävä huolta sivistyksestä. Tällä Pihlström tarkoittaa omien sanojensa mukaan ”klassista humboldtilaista sivistystä”, joka on lähtökohtaisesti uutta etsivää, itsekräittistä ja uudistuvaa.

”Tällaiseen sivistysprojektiin sitoutuvan tutkijan tulee kyetä näkemään sekä oman roolinsa rajallisuus että tieteen kokonaisuuden monitahoisuus. Toisin kuin oman alansa tai oppisuuntansa etua valvova vallankäyttäjä tai tavoittelija, sivistysprojektiin sitoutunut tutkija pyrkii ensisijaisesti edistämään tiedettä ylipäänsä.” (Pihlström 2022)

Pihlström argumentoi manifestinomaisesti, kuinka tällainen sivistys on jotakin, joka ei kaipa nykyaikaistamista, reagoimista tai varsinkaan ”konsultteja” päivittämään tutkijoita tieteen institutionaalisen nykytilanteen haasteista. Sivistys on tieteen ratkaisu, joka toimii juuri siksi että se on vaade tunnistaa ajanmukaiset ongelmat ja uudistua jatkuvasti: ”Laaja humanistinen näköala tunnistaa ja tunnustaa tieteen kaikessa monitahoisuudessaan ihmisen arvosidonnaiseksi toiminnaksi, joka kaipa jatkuvaa kriittistä, niin episteemistä kuin eettistäkin tutkailua” (Pihlström 2022). Jo tässä aiemmin sanotun pohjalta Pihlströmiltä voisi kuitenkin kysyä, mitä tieteen instituutioissa tapahtuu samaan aikaan kun tieteentekijät ”tutkailevat”. Yhtä lailla klassinen kuin Pihlströmin sivistys, on myös idealismin kritiikki: kun yhteiskuntaa katsotaan idealisesta näkökulmasta, jää huomaamatta mitä sen

todellisuus, sen materiaaliset puitteet ja ehdot, ovat. Rahoituksen suhteen vaikuttaa siltä kuin ajateltaisiin tieteen edistymisen olevan itsestään selvä, neutraali tavoite, jonka taakse ryhmittyy: kunhan vain tutkijat ja rahoitusinstituutioissa toimivat ymmärtäisivät luopua edunvalvonnan näkökulmistaan, niin kaikki olisi hyvin.

Sivistyksestä ja läpinäkyvyydestä on puhuttu myös silloin, kun on keskusteltu niin sanotun strategisen tutkimuksen ja perustutkimuksen asemista ja niiden välisistä suhteista. Samuli Hurri (2022) on strategiseen tutkimukseen kuuluvia arvovalintoja pohtiessaan jäsentänyt tilanteen niin, että sivistys ja tieteen reflektiivisyys toimivat myös tällaisessa tutkimuksessa tavalla, joka torjuu intressien aiheuttaman uhan tieteellisen tiedon pätevyydelle. Hurri ei puolusta Pihlströmin tavoin klassista ja ideaalista sivistystä äärettömänä tutkailemisen vaateena vaan etsii monitieteisyyden ja tieteidenvälisyyden kautta syvemälle menevää reflektiivisyyttä tieteen perustavien arvovalintojen suhteen. Hurrin ajatuksena ei ole tietoisuuden lisääminen valistuksen hengessä vaan eräänlainen selkeys suhteessa tieteenalojen ja tiedon rajoihin: tieteen objektiivisuus ei pohjaisi arvovapauteen ja intressitömyyteen vaan se Hurrin sanoin ”ilmenisi pyrkimyksenä selkeyteen sen suhteen, mitä yhteiskunnallisista ilmiöistä, ongelmista ja ratkaisuista voidaan sanoa tieteellisesti ja mitä ei voida” (mt., 22).

Tällainen ajatus sivistyksestä nimenomaan tutkimuksen ohjaamista koskevilla kysymyksissä on jotain muuta kuin puhumista Pihlströmin tapaan tieteestä ylipäänsä ja sen edistyksen ideaalisesta puhtaudesta. Se on kuitenkin yhä sivistystä, rakentamista sivistyksen alkuperäisen merkityksen mukaisesti tavalla, jossa se asettuu länsimaisen tieteen perinteen murentumista ja jopa tuhoa, järjettömyyttä vasten. Hurri päätyykin painottamaan perinteestä kiinnipitämistä, jonkinlaista vastuuta ja uudistumista: ”Mutta mitä jos onkin niin, että polttavin haaste ja kaikkien muiden haasteiden juurihaaste juuri nyt on sivistyksen katoaminen? Mitä jos sivistys ei ole pöytätapoja ynnä muuta sellaista, vaan sen katoaminen johtaa sanalla sanoen järjettömyyteen? Mitä, jos itse moderni yliopisto on vastuussa

tästä järjettömyydestä – ja sitä kautta kaikesta muusta?” (mt., 29).

Järjettömyyden uhka on kiinnostava asia: sen myöntäminen on yhteiskunnallisen järjestyksen kannalta ollut jo pitkään varsinaista valistuksen aikaa helpompaa siinä mielessä, että 1900-luvun kriittisten näkökulmien ja kriisien kautta on tullut mahdolliseksi ajatella ja toimia niin, että edistyneen ja järjen horisontti ei ole itsestään selvä lähtökohta. On nähty, että monet yhteiskunnallisen elämän polttavimmista ongelmista ovat nimenomaan tällaisen horisonttiin katsomisen tuottamia. Usein on tapana puhua kynänsästä, dekadensista tai erilaisista melankolisen nihilismin muodoista, mutta sitä kautta horisontti on yhtä usein mukana jollain lailla, joko transgressiolla herkkä, menetyksen märehtimisen tai turmiosta kiihkoilun muodossa. Näiden lisäksi on kai kuitenkin mahdollista ajatella, että sama 1900-luvun opetus on tuottanut myös tietyn materialismin perinteen, joka tässä tapauksessa tarkoittaa katsomista horisontin sijaan alas, materiaaliin puitteisiin, rakenteisiin ja organisaatioihin. Tämä näkökulma on siis monella muulla yhteiskunnallisen järjestyksen tarkastelun alueella aivan valtavirtaa mutta tieteen itsensä suhteen yhäkin paljon harvinaisempaa.

Sivistyksen puolustamisesta huolimatta Hurri muistuttaa, että tällaisia tutkimusotteita on olemassa ja että niitä voisi käyttää tieteesen itseensä: juuri ”etnosentrisen ja kolonialistisen menneisyytensä takia antropologia on tieteenalojen joukossa kehittänyt aivan erityisen sensitiivisyyden” suhteessa siihen, miten tiede ja tutkimus konkreettisesti, materiaalisesti katsoen, toimivat. Tieteen antropologisen tarkastelun voikin nähdä avaavan myös rahoituksen valtaa koskevan kysymyksen aivan uudella tavalla. Antropologit kuten Marilyn Strathern ovat 1980-luvulta lähtien tutkineet tieteen instituutioita nimenomaan ilman sivistyksen horisonttia ja kysyneet, mitä instituutioissa tapahtuu, millaisia rakenteita niissä vaikuttaa ja millaisia kokemuksia niiden puitteissa syntyy. Yhdessä klassikkoteksteistään ”The Tyranny of Transparency” Strathern (2000) tuottaa tieteen instituutioiden tarkasteluun lähtökohdan, jossa edellä kuvattu sivistyksen, edistyksen

ja intressittömyyden kautta rakentuva umpikuja edes hieman hellittää. Kun tämä umpikuja jätetään tarkasteluista usein käteen vain jankkauksen tieteen neutraaliuden äärettömästä vaateesta, Strathern koettaa kääntää katseen alas: olkoon yleinen tieteenpäämäärä mitä tahansa, katsotaan edes hetki sitä, mitä tapahtuu tässä ja nyt.

Läpinäkyvyys on termi, jota sekä Pihlström ja Hurri että tieteen instituutioiden julkisivutarinat toistavat. Tämä yleinen organisaatioiden toimintaan liittyvä ihanne on ollut keskeinen hallinnon kehittämisen tavoite vuosikymmenten ajan. Strathernin ajatuksena on, että vaikka ideaali vaikuttaa neutraalisti hyvältä, se pitää sisälleen ristiriidan. Kun läpinäkyvyyden nimissä pyritään tekemään näkyväksi koko toiminta, syntyy vaikutelma että tavoitteena olisi saada näkyviin jotain, mikä on näkymättömissä – ja oletettavasti siitä syystä, että sitä ei vielä olla saatu, tai haluttu näkyväksi. Ristiriita on siinä, että kun tätä läpinäkyvyyttä käytetään osana toiminnan arvioimista – oli sitten kyse instituutioista, hankkeista tai tutkijoista – oletetaan että läpinäkyvyys kytkeytyy jollain keskeisellä tavalla toiminnan tulokellisuuteen tai on jopa sen syy. Tätä kytkentää Strathern epäilee. (Strathern 2000, 317-318).

Etnografisen tutkimuksen voima tulee näkyviin siinä, kuinka Strathern osoittaa läpinäkyvyyden idean olevan itse asiassa tietynlaista tyranniaa ja vallankäyttöä, joka palvelee aivan muuta kuin toimintaa itseään tai edes sen päämääriä. Strathern nimittäin selvittää, että kun toimijat läpinäkyvyyden nimissä tuottavat tietoa itsestään – esimerkiksi yliopistot erilaisten auditointien ja mittarien avulla – tapahtuu oleellisesti muutakin kuin viatonta esilletuomista. Jotakin aina jää tai pikemminkin siirretään piiloon samalla, kun näkyvyyttä sanotaan lisättävän. Eikä kyse ole mistään marginaalisesta asiasta vaan siitä minkä yleisestikin tunnetaan olevan yhdessä toimimisen ja elämisen ytimessä: läpinäkyvyyden ja sitä kautta vastuullisuuden tai tilivelvollisuuden tekniikat eivät tunnista tai niihin ei mahdu sellaista tietoa, joka on toimijoille välttämätöntä. (Strathern 2000, 314-315.) Yliopistoissa tällaista voi olla esimerkiksi niin sanottu hiljainen tieto tai erilaiset luottamukseen perustuvat suhteet.

Strathern muistuttaakin, että tiedontuotanto ei ole ajallisena prosessina kovinkaan selkeä; se sisältää hankaluutta, hankausta, epätoivoa, hämmennystä – sellaisia elementtejä, jotka eivät itseltään selvästi asetu mitattaviksi tai läpinäkyviksi. Rahoittajien suhteen voi ajatella, että kun rahoittajat omista lähtökohdistaan, omista itselleenkin tuntemattomista näkökulmistaan tulevat tutkimuksen alueelle, ne tuovat mukanaan jotakin, joka muuttaa tutkimusta rakentavia tai ylläpitäviä suhteita. Kun rahoituksessa haetaan vastuullisuutta ja läpinäkyvyyttä erilaisten viestinnällisten strategioiden ja toisaalta raportoinnin kautta, tällainen läpinäkyvyys voi myös tuhota jotakin siinä, mitä se jättää ulkopuolelleen tai mitä se ei tunnista - ainakin jos hyväksytään, että tutkimuksella ja tieteellisellä tiedolla on ”tuotannollisia pimeitä alueita”, jotka eivät suostu selkeyteen, rajoihin tai raportointiin.

Tutkimuksen aika, riskit ja tulokset

Läpinäkyvyyden tyranniassa voi siis sanoa olevan kyse tietynlaisesta kääntämisestä: toiminnan arviointi kääntää yhdessä toimimista ja organisaatioita kielelle, jossa ei ole tilaa tai aikaa näkymättömissä olevalle. Luottamuksen, suhteiden ja muiden toiminnan tason asioiden kieli kääntyy mittaamisen kielelle, ja samalla toiminnan sisällä eläneet hiljaiset ja mittaamisen silmin näkymättömät taidot ja tavat, niille varattu aika, katoavat. Kysymys rahoituksen tutkimusta suuntaavasta vaikutuksesta onkin kysymys toiminnan ajallisuudesta: Millaisia ajallisia merkityksiä rahoittajien käyttämällä sanastolla on? Mistä rahoittajien kiinnostavina pitämät kysymykset tulevat ja mihin ne tutkimusta vievät? Millä muilla tavoilla tieteen suuntaa voisi tarkastella kuin neutraalina edistyksenä? Millaisilla sanoilla – sillä kaikki rahoitusta hakevat tietävät, että on käytettävä oikeita sanoja – ”tieteen edistymistä” merkataan?

Etnografisen tutkimuksensa pohjalta Strathern huomauttaa, että läpinäkyvyyden ideaalin ongelmallisuudesta saa otteen tarkastelemalla toiminnan ajallista ulottuvuutta: läpinäkyvyyden tekniikat ovat ”ajattomia” ja siten

ne asettuvat erikoiseen suhteeseen sen todellisuuden kanssa, joka tapahtuu ajassa ja joka ei voi olla tiedetty läpinäkyvyyden ideaalin olettamalla tavalla. Strathernin esimerkki tällaisesta ajallisesta yhteensopimattomuudesta on opetus-tilanne, jossa opettajan selkeys (nykyään puhutaisiin luultavasti linjakkuudesta) tuottaa läpinäkyvyyttä ja vastaa tilivelvollisuuden vaateeseen. Näin syntyy oletus siitä, että läpinäkyvyyden kautta tiedettäisiin, mitä opiskelijalta voi vaatia, ja mitä tämä oppii. Strathern huomauttaa, että tällainen oletus kuitenkin juuri kätkee oppimisen ajallisen ulottuvuuden. Oppiminen vie aikaa juuri siksi, että siihen sisältyy – kuten kaikkeen tiedon tuotantoon – sotkua, affekteja ja hämmennystä. Nämä eivät ole vain opetustilanteen ongelmia vaan toiminnan ajallisuutta: niiden läpi kuleminen vie aikaa silloinkin – ja ehkä juuri erityisesti silloin – kun lopputulos on hyvä tulos.

Sama kysymys ajallisuudesta pätee Strathernin mukaan myös tutkimuksen tekemiseen. Läpinäkyvä organisaatio kätkee sen, että tutkijat käyttävät aikaa, tutkimus vie aikaa erilaisilla hallitsemattomilla ja näkymättömillä tavoilla. Jos organisaatio tai tutkimuksen rahoittaja ei tätä aikaa tunnista, tutkijoiden on otettava se salaa, varastettava se tai vaikkapa tehtävä töitä öisin.

Tutkimuksen ajallisuus käy siis huonosti yhteen läpinäkyvyyden vaatimuksen kanssa. Samalla tutkimuksen rahoittaminen on voimakkaasti tulevaisuuteen suuntautunutta toimintaa: rahoituksessa pelataan odotuksilla, kuvitelmissa, potentiaaleilla. Siksi kysymys ajallisuudesta tai sen hallitsemattomuudesta ei ole rahoittajien näkökulmasta neutraali tai helposti hyväksyttävä. Tätä hallitsematonta, näkymätöntä tulevaisuuden aikaa rahoittajat pyrkivät ottamaan haltuun ja tekemään näkyväksi kääntämällä sitä riskienhallinnan kielelle. Tämän takia onkin kiinnostavaa kysyä, millaisia kuvitelmia, visioita ja tulevaisuuden odotuksia tieteen rahoittajat laittavat liikkeelle, ja millaisiin tulevaisuuksiin ne lataavat resurssiaan. Entä miten riskienhallinta tulee osaksi rahoittajien toimintaa?

Konkreettisesti on tietenkin niin, että rahoittajat haluavat riskejä. Esimerkiksi Suomen Akatemian hakemuksissa täytyy kertoa

tutkimuksen riskeistä (*”high risk, high gain”*) ja samalla toki osoittaa, että näihin riskeihin on varauduttu. Myös Koneen strategiassa halutaan tukea riskien ottamista ja kokeilukulttuuria: ”Saaren kartano on tulevaisuuden kokeilualusta.” Edellä Skeggsin ja symbolisen vallan termeillä avatun kysymyksen siitä, miten rahoitus suuntaa tutkimusta, voisi tutkimuksen riskien kohdalla muotoilla kysymykseksi riskienhallinnan asemasta osana tutkimuksen arvon määrittymistä. Huoli tutkimuksen onnistumisesta ja siitä miten rahoitus ikään kuin tuottaa tulosta, on toki ymmärrettävä - ja onhan tutkimuksen tekijänkin etu, että työn eteneminen on harkittua. Tästä hyvästä tarkoituksesta ei kuitenkaan seuraa, että rahoittajan huoli olisi neutraali: pelkkä tutkimuksen ajallisuuden kääntäminen riskienhallinnan kielelle on valinta, joka ohjaa tutkimusta tulosvasteuun ja mittaamisen sanastoon ja suuntaan joka sopii siihen.

Riski itsessään on kiinnostava sana, sillä sen voisi sanoa olevan juuri läpinäkyvyyden logiikan mukaisesti ajallisuuden hallintaa tässä ja nyt. Sananmukaisesti riski on jo tiedossa oleva vaara: riski seuraa riskin ottamisesta. Riski-sana juontuu kreikan kallioita ja rantakallioita tarkoittavasta sanasta *rhizikon*, enemmän tai vähemmän vaativasta merireitistä, joka siis kiertää tiedossa olevat karit joko läheltä tai kaukaa. Nykykäyttöönä sana on tullut juuri laskennallisen riskienhallinnan kautta: riski ei siis tarkoita sitä, että mitä tahansa voi tapahtua, vaan tietty todennäköisyys ennalta kuvitellun ja tiedetyn tapahtuman toteutumislle. Tämän takia puhe tutkimuksen vapaudesta, rohkean kokeilemisen arvostamisesta ja riskinottoon kannustamisesta ei ole sillä tavalla avointa, että tutkimuksen tulos voisi olla aivan mitä tahansa tai että sitä ei ollenkaan olisi: riskienhallinta keskittyy sen karin välttämiseen, että tulosta ei tule. Tässä kohtaa nykymuotoisen akateemisen kapitalismin yhteys kilpailuun ja julkaisemiseen on oleellinen: alasta riippumatta tuloksena on oltava julkaisu tai jotain muuta mitattavaa. Näin juuri rahoitus on se kytkentä joka liittää toisiinsa tutkimisen ja julkaisutahdin, joista jälkimmäisen vaikutukset kaikki tutkimusta tekevät tuntevat nahoissaan.

Kun riskienhallinta on nimenomaan tulevien jo oletettujen tapahtumien arvioimista ja mittaamista, se toimii oleellisena osana sitä ketjua, jossa tutkiminen ja tiedontuotanto kytkeytyvät tieteen johtamiseen ja hallintaan. Eräässä toisessa tekstissään Strathern on havainnollisesti eritellyt, kuinka tieteen tulosvastuullisuuden, johtamisen ja tietämyksenhallinnan päämäärät eivät käy yksiin tutkimuksellisten päämäärien kanssa. Vaikka arvioiminen onkin molempien käyttämä työkalu, niiden päämäärien keskinäisen eron unohtaminen saa aikaan illuusion siitä, että tutkimuksen näkökulmasta hyvin tehty tutkimus saisi myös hallinnan näkökulmasta ansionsa mukaan – ”Mikä nurinkurinen sekasotku!” (Strathern 2006, 194.) Strathern käyttää jälleen esimerkkinä opettamista. Hallinnan teoreettisesta näkökulmasta on niin että kaikkien on mahdollista saada paras arvosana, mutta opiskelun itsensä ja oppimisen kannalta tästä teoreettisesta näkökulmasta ei näe kunkin oppijan ja tilanteen ajankäytön mahdollisuuksia, tapoja ja taitoja. Jos parasta arvosanaa ei saavuteta, kyse on hallinnan näkökulmasta katsoen epäonnistumisesta, oppimisen näkökulmasta taas ajankäytöstä, joka ei eri syistä satu käymään yksiin mittaamisen kanssa.

Sellainen tapahtuma, että onnistunut tutkimus ei tuottaisi mitattavissa olevaa tulosta, on siis kuvittelukyvyyn ulottumattomissa, kun kuvittelijana on riskienhallinta. Voi kuitenkin aivan hyvin kysyä, eivätkö monet tutkimuksen tekemisen keskeisistä käytännöistä näyttäyty näin varsinaisina karikkoina. Mitä muuta vaikkapa lukemisen tai yhteisen luottamuksen rakentamisen viemä aika on, kuin tuloksettomuuden riskin realisoitumista? Miten julkaisuja ehtii edes kirjoittaa odotetussa tahdissa pelkän kirjoittamisen vaatiman ajan kannalta? Juhana Venäläinen (2022) on kuvannut tätä akateemisen kapitalismin valtaamaa tilannetta näin: yksilöiden tasolle levinneen tulosvastuullisuuden ideaalin, optimoinnin ja kellottamisen, tuloksena lukeminen, ehkä pian kirjoittaminenkin, näyttävät ajanhukalta, ainakin siinä aikaa vievässä ja riskialttiissa muodossa, jossa tutkimuksen tekeminen niitä hyvin usein tarvitsee.

Miten tutkiminen näissä puitteissa on mahdollista? Millaisesta näkökulmasta tutkimusrahoituksen vaikutuksen voisi nähdä ja millaisella otteella ja menetelmillä siihen tarttua? Joku voi esimerkiksi kiirehtiä vastaamaan, että jos Koneen säätiötä ei olisi, rohkeiden avauksen mahdollisuudet katoaisivat sen siliän tien, tai jos kansallista Jufo-luokitusta ei olisi, englanniksi julkaistu globaali huippututkimus jyräisi alleen kaiken. Edellä kuvatulla antropologisella tutkimusotteella voisi-kin juuri tästä syystä olla paljon enemmän annettavaa kuin miltä julkista keskustelua seuraamalla vaikuttaa: tiedontuotantoa jäsentävistä ideaaleista ja ikuisista päämääristä luopuminen ei johda tiedon, tieteen tai sen merkitysten tuhoutumiseen, järjestömyyteen tai mielekkyyden loppuun: tietoa syntyy oppineista ja opeista välittämättä. Tieteen toiminta sinänsä ei siis vaarannu siitä, että sitä katsotaan ilman ideaaleja, ikään kuin maan tasalta. Tämä pätee myös rahoitukseen: vaikka neutraaliuden ja läpinäkyvyyden kaltaisista termeistä luopuisi, rahoituksen arvo sinänsä ei katoa, vaan voisi syntyä mahdollisuus nähdä selkeämmin niitä suuntia, joihin rahoitus tutkimusta ohjaa. ■

ARI KORHONEN JA KATARIINA MÄKINEN
ovat Tiede & edistyksen päätoimittajat

KIRJALLISUUS

- Hurri, Samuli (2022) "Strateginen tutkimus, mitä ja miksi?" *Tiedepolitiikka*. Vol 47 Nro 2. <https://journal.fi/tiedepolitiikka/article/view/114995>
- Kuusela, Hanna, Tomperi, Tuukka, Raipola, Juha, Kaleva, Veera, Poutanen, Mikko, & Tervasmäki, Tuomas (2022) "Säätiöyliopistojen perustajien valta: tapaus Teknologiateollisuus ja Tampereen yliopisto." *Tiede & edistys*, 47(3), 166–189. <https://tiedejaedistys.journal.fi/article/view/115244>
- Pihlström, Sami (2022) "Tutkimusrahoituksesta, humanistisesta sivistyksestä ja suomalaisen tieteen tilasta." *Tieteessä Tapahtuu*, 40(1). <https://journal.fi/tt/article/view/114984>
- Skeggs, Beverley (1997) *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Skeggs, Beverley (2014/2004) Elävä luokka. Suom. Lauri Lahikainen ja Mikko Jakonen. Tampere: Vastapaino.
- Strathern, Marilyn (2000) "The Tyranny of Transparency." *British Educational Research Journal*. Vol. 26, No. 3, 309-321.
- Strathern, Marilyn (2006) "A Community of Critics? Thoughts on New Knowledge." *The Journal of the Royal Anthropological Institute*. Vol. 12, No. 1, 191-209.
- Venäläinen, Juhana (2020) "Ajattelun riitelevät rytmit: kirjallisen elämän temporaalisuuksia mitallistetussa yliopistossa." Teoksessa Elina Arminen, Anna Logrén & Erkki Sevänen (toim) *Kirjallinen elämä markkinaperustaisessa mediayhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

DOI:10.51809/TE.119548

CC BY-NC-ND 4.0

Teoria-menetelmäpaketit laadullisessa sosiaalitutkimuksessa

MIKKO J. VIRTANEN

ABSTRAKTI Tekstini osallistuu sosiaalitutkimuksen painopisteistä käytävään keskusteluun ja erityisesti laadullisen tutkimuksen teorioita, menetelmiä ja tutkimustapoja koskevaan nykymaailmaan. Panokseni rakentuu kolmiosaisesti. Tarjoan ensinnäkin kehittelemäni analyttisen välineen, teoria-menetelmä-pakettityökalun (TMP-työkalu) tutkijayhteisön käyttöön. TMP-työkalu auttaa tunnistamaan erilaisia teorioiden ja menetelmien yhdistelmiä ja käyttötapoja ja valmentaa luomaan harkittuja tutkimus-asetelmia. Välineen käyttö lisää näin ollen sekä tutkimustyön että sitä koskevan keskustelun refleksiivisyyttä. Toiseksi teen katsauksen suomalaisessa laadullisessa sosiaalitutkimuksessa hyödynnettyihin teorioihin, menetelmiin ja näiden yhdistelmiin. Aineistoni kattaa Sosiologia-lehdessä vuosien 2017 ja 2021 välillä julkaistut tutkimusartikkelit, joissa hyödynnetään ensisijaisesti laadullisia menetelmiä (n=61). Tutkimusotteeni on aineistolähtöinen ja argumentaationi rakentuu katsauksellisesti: kuvaan teorioiden ja menetelmien käyttöä sellaisena kuin se aineistossani esiintyy, nostan esille erilaisia teoria-menetelmäyhdistelmiä ja tarkastelen niiden erityispiirteitä. Kolmanneksi pohdin katsauksen tuloksia metodologisen minimalismin ja maksimalismin käsitteillä ja peilaan löydöksiäni laadullisen tutkimuksen laajan refleksiivisyyden painotukseen.

ASIASANAT laadullinen tutkimus, teorian, menetelmät, refleksiivisyys, teoria-menetelmäpaketti

Teoriat, menetelmät ja ”refleksiivinen käänne”

Yhteiskuntatieteelliset alat syntyivät ja niiden metodologiat alkoivat eriytyä luonnontieteistä niin kutsutun ”menetelmäkiistan” (*Methodenstreit*) seurauksena 1800-luvun lopussa (Hughes 1958). Yhteiskuntatieteet eivät kuitenkaan lähteneet kiertymään niille ominaisten paradigmojen ympärille vaan ovat säilyneet koko historiansa ”matalan konsensuksen tieteenä”

(Collins 1994): tutkimuksen teon yleisistä tavoista ja teorioiden ja menetelmien sisällöistä ja suhteista ei vallitse yksimielisyyttä eikä tällaista ole edes vahvassa mielessä tavoiteltu. Tutkimusta koskevien näkemysten ja painotusten moninaisuus ja tähän liittyvät kiistat määrittävät näin ollen yhteiskuntatieteiden olemassaoloa: kiistoissa on usein kyse joko kanonisoitujen klassikoiden toisistaan poikkeavista näkemyksistä tai totunnaisia erotteluja ja tutkimustapoja purkavista nyky-kritiikeistä (Swedberg 2021).

Yhteiskuntatieteellisten teorioiden ja menetelmien kriittisellä itsereflektiolla on pitkä historia. Kriittis-refleksiivistä tarkastelua, esimerkiksi ”sosiologian sosiologiaa” (Gouldner 1970), on hyödynnetty monilla eri aloilla, mutta refleksiivisyyskeskustelun varsinainen työssija on ollut erityisesti antropologinen ja etnografinen tutkimus. 1970-luvulla liikkeelle lähteneen keskustelun kärkinä olivat etnografisen kenttätöön suhde kolonialismiin ja akateemisen kirjoittamisen konventioihin sekä antropologin oman (usein mies)persoonan problematisointi (Ruby 1982). Etnografiasta nousut vaatimus tarkastella tutkijan omaa positiota herkeämättä osana tutkimusprosessia ja koetella tutkijaan ja tutkimuksen teon tapoihin kiinnittyneitä ennakkokäsityksiä on sittemmin vakiintunut osaksi laadullista tutkimusta laajemminkin. Juuri nyt käsillä on kuitenkin kokonaisvaltaisempi ”refleksiivinen käänne”, jossa kriittinen tarkastelu kohdistuu sosiaalitieellisen laadullisen tutkimuksen taustoihin ja käytäntöihin erityisellä voimalla (Hammersley 2020; Mauthner & Doucet 2003).

Laadullisen tutkimuksen refleksiivisyyskeskustelua käydään useilla eri areenoilla ja siinä on monenlaisia kärkiä ja painopisteitä. Yhteistä näille kaikille on kuitenkin maailman jatkuvan muotoutumisen painotus ja tämän painotuksen ulottaminen tutkimusmenetelmiin. Ajatuksena on, että muiden yhteiskunnallisten ilmiöiden ja olioiden tavoin myös tutkimusmenetelmät rakentuvat ja muotoutuvat. Laadulliset menetelmät eivät ole neutraaleja, puhtaan teknisiä ja historiattomia vaan ne luonnehtivat, summaavat ja kantavat mukanaan moninaista sosiokulttuurista taustaa. Myös tutkimusmenetelmillä on oma sosiaalinen elämänsä. Sotkuisen taustansa lisäksi menetelmät myös tuottavat sotkua. Ne eivät auta tutkijaa järjestämään maailmaa vaan synnyttävät käytännöllisissä täytäntöönpanoissaan tietynlaisia maailmoja. Tämä ajatus maailmojen tutkimuksellisesta muovaamisesta edellyttää refleksiivisyyttä – tutkijan tapaa muovata maailmaa on koeltava herkeämättä kriittisesti (Greiffenhagen ym. 2015; Law 2004; Law & Ruppert 2013; Savage 2013.)

Koska menetelmillä on sekä oma sosiaalinen elämänsä että keskeinen rooli maailmojen

tuottamisessa, on kysyttävä: mitä menetelmät kulloinkin tuottavat ja miten ne sen tekevät? Näihin kysymyksiin vastaamiseksi on kehitelty erityistä menetelmäetnografiaa, ”metodografiaa” (Hammersley 2020). Metodografiset tarkastelut pureutuvat tutkimuksissa hyödynnettyihin menetelmiin ja lisäävät samalla tutkimuskäytäntöjen refleksiivisyyttä. Metodografinen refleksiivisyys onkin ankkuroitunut osaksi erityisesti tieteen ja teknologian tutkimusta (TTT) ja siinä keskeiseksi nousutta etnografista tutkimusotetta: tarkasteltavia ilmiöitä tuotetaan kentällä yhdessä tutkittavien kanssa aineistojen, menetelmien ja käsitteiden kudelmissa, ja tutkija osallistuu näiden kudemien tuottamiseen ja (hetkelliseen) vakauttamiseen tarkastelemalla ja kirjoittamalla niistä refleksiivisesti (Lippert & Mewes 2021).

Vaikka metodografian tausta on TTT-kentän tutkimuksissa, ulottuu nykyinen refleksiivisyyskeskustelu koko laadulliseen sosiaalitutkimukseen (Benson & O’Reilly 2022; Reich 2021). Refleksiivisestä näkökulmasta katsottuna menetelmät eivät ole aidosti itseriittoisia ja tutkimuskohteistaan irrallisia työkaluja. Näin ollen menetelmien rooli tutkimuksessa muuttuu: eksplikoitujen ja systemaattisesti hyödynnettyjen analyysimenetelmien sijasta kyse on pikemminkin tutkimuksellisista orientaatioista ja eleyistä eettis-refleksiivisistä käytännöistä. Huokoiset tutkimukselliset käytännöt herkistävät erilaisten tietomuotojen kokemuksellisuudelle ja paikallisuudelle. Niiden avulla tuotetaan paikantunutta, tutkijan oman position huomioivaa tietoa, jossa tutkijan ääni ei peitä tutkittavien ääntä vaan kummatkin tukevat ja vahvistavat toisiaan.

Vaatimus sosiaalitieellisen tiedontuotannon refleksiivisyydestä ulottuu menetelmien ohella myös teorioihin. Teoreettisia lähestymistapoja pyritään järjestämään uudelleen eri lähtökohdista, jälkidualistis-relaationaalisista ontologioista post-koloniaaliseen teoriaan ja eettis-poliittista toimijuutta lisääviin käsitteisiin. Käsillä olevat kriisit ja muutokset edellyttävät teoreettista uudistustyötä: varhaisemmat, läntiseen ajatteluun pohjautuneet valkoisten miesten kynäilemät teoriat ovat antikvarisoituneet ja zombiutuneet – niitä käytetään ja pidetään

keinotekoisesti hengissä, vaikka aika on ajanut niiden ohi. Eilisen käsitteet eivät riitä paremman ja oikeudenmukaisemman elämän suuntaviivoiksi ja sen tavoittelun käyttövoimaksi planetaarisen ympäristö- ja ilmastokriisin sekä sukupuolen, rodun ja luokan yhdistelmiin pohjautuvan globaalin eriarvoisuuskriisin pyörteissä. Sosiaalitieteelliset teoriat pikemminkin yhdistyvät kriisejä tuottaviin ja uusintaviin ajattelutapoihin, kuten globaaleille valtakysymyksille sokeaan nurkkakuntaisuuteen ja metodologiseen nationalismiin. (Braidotti 2017; Bennett 2010; Gago 2020; Go 2016; Hironaka 2014; Lehtimäki & Virtanen 2023; Nash 2019; Puar 2007; Rasmussen & Fagernes Johannessen 2023; Vergès 2021.)

Uudenlaiset lähestymistavat nousevat taustasta, jossa on paljon yhtymäkohtia varhaisempaan, antropologiasta lähtöisin olevaan refleksiivisyyskeskusteluun, joskin ympäristökysymys ja nykyisten poliittisten liikkeiden erityispiirteet tuovat siihen tärkeän lisänsä. Refleksiivinen käänne alkaa vähitellen näkyä myös Suomessa. Kansainvälistä keskustelua heijasteleva teoriadebatti on parhaillaan käynnissä (Herranen 2022; Inglis & Almila 2022; Maury 2022), sosiaalitieteellisten tarkastelutapojen ja tutkimuskohteiden päivittämissaatuksia on nostettu esille (Rastas & Poelman 2021) ja myös uudenlaisia, refleksiivisiä tutkimustapoja esitteleviä tekstejä on alkanut ilmestyä (Kulmala ym. 2023; Rynnänen & Rannikko 2021). Varsinaisen tutkimustapojen koskevan debatin sijaan menetelmiä ja menetelmällisiä trendejä on suomenkielisessä yhteiskuntatieteellisessä tutkimuskirjallisuudessa tarkasteltu kuitenkin ennen kaikkea empiirisesti. Tarkastelut piirtävät kehityskulun, jossa määrällinen lomake-tutkimus on hiipunut ja laadullinen tapaustutkimus noussut vallitsevaksi sosiaalitutkimusta luonnehtivaksi tutkimustavaksi. Lisäksi empiirisestä tutkimustyöstä erillinen teoreettinen työ on vähitellen näivettyä ja käsitteellisiä kehittäjiä tehdään voittopuoleisesti osana laadullista tutkimusta. (Alastalo 2005; Erola ym. 2015; Lehti ym. 2021; Räsänen ym. 2005.)

Empiirisen sosiaalitutkimuksen ja teoretisoinnin painopiste on siirtynyt laadulliseen tutkimukseen, mutta kysymys siitä, millaisia teorioita

ja menetelmiä ”kvalitutkimuksessa” hyödynnetään, odottaa vastauksia. Tässä artikkelissa vastataan tähän kysymykseen tarkastelemalla erilaisia teorioiden ja menetelmien yhdistelmiä, tai teoria-menetelmäpaketteja (TM-paketteja), ja niiden käyttötapoja suomalaisessa laadullisessa sosiologiassa. Kehittelen tarkastelun ohessa ajatusta teoria-menetelmäpakettityökalusta (TMP-työkalu), jonka avulla voidaan eritellä ja analysoida erilaisia tutkimuksissa hyödynnettyjä teoria- ja menetelmäaineiksia. TMP-työkalu auttaa tunnistamaan tutkimusten metateoreettisia ankureita ja metodologisia orientaatioita sekä erilaisia tutkimusteorioiden ja menetelmien käyttötapoja. Se myös ohjaa kiinnittämään huomiota teorioiden ja menetelmien välisiin suhteisiin ja kehittää näin ollen tutkimustyön refleksiivisyyttä. Tekstini tukeutuu näiltä osin kansainväliseen keskusteluun laadullisen tutkimuksen suhteista teorioihin ja menetelmiin, ja se heijastelee refleksiivisen käänteen kirvoittamaa debattia (Aspers & Corte 2019, 2021; Gad & Ribes 2014; Hammersley 2012; Jensen 2014; Silvast & Virtanen 2023).

Tekstilläni on kytkös myös sosiaalitieteiden opettamiseen. Keskeinen haaste laadullisen tutkimuksen opettamisessa liittyy teorioiden ja menetelmien johdonmukaiseen yhdistämiseen. Nykyisissä opetussuunnitelmissa eritellään menetelmä- ja teoriakurssit toisistaan ja niitä opettavat useimmiten eri henkilöt. Jakautuneisuus juurtuu yliopistohenkilökunnan tehtävänäytöjen kautta, joissa korostuu erityisesti menetelmäosaaminen. Teoria- ja menetelmäopetuksen eriytymisen ongelmat ilmenevät selkeimmin tutkielmavaiheessa, kun opiskelijan pitäisi alkaa koostamaan ja käyttämään TM-paketteja. ”Kvalimenetelmä” ymmärretään valitettavan usein lähinnä järjestelyteknikaksi, jolla luokitellaan tekstuaalisten aineistojen sisältöjä, samalla kun teoria typistyy joko yleisen tason viitekehyyksi kauas itse analyysityöstä tai sitten valmiiksi lokerikoksi, johon tutkimusaineisto asetellaan. Teorioiden ja menetelmien välisten suhteiden tarkastelun tavoitteena on näin ollen auttaa myös sosiaalitieteiden opettajia ja opinnäytteiden kanssa painiskelevia opiskelijoita.

Teoria-menetelmäpaketti analyttisena työkaluna

Käsitteellinen ja empiirinen työ yhdistyvät toisiinsa myös tämän tekstin sisällä: TMP-työkalun kehittäminen ja esittely pohjautuu keräämääni aineistoon ja sen analyysiin. Teoria-menetelmäpakettien kytkeytymistä laajempiin yhteyksiin, erityisesti sosiaalitutkimuksen nykyisiin painopisteisiin ja akateemisen tutkimuksen yhteiskunnallisiin ehtoihin, olen tarkastellut puolestaan toisaalla (Virtanen 2021). Aloitan seuraavassa kuvaamalla teoria-menetelmäpaketti-käsitteen taustaa ja erittelemällä paketin sisältöjä. Tämän jälkeen summaan oman TMP-näkemykseni analyttiseksi työkaluksi tutkimusyhteisön käyttöön.

Teoria-menetelmäpaketin käsitteestä

Teoriat ja menetelmät tarvitsevat ja perustelevat toisiaan. Yksikään tutkimusmenetelmä ei ensinnäkään roiku ilmassa tai synny puhtaan aineistolähtöisesti vaan kaikki menetelmät pohjautuvat teoreettisiin perustuksiin. Samalla menetelmät kantavat mukanaan teoreettista ainesta – teoriat kytkeytyvät tutkimuskäytäntöihin pääsääntöisesti menetelmien avulla, jotka auttavat tekemään tulkintoja ja selityksiä. Menetelmät välittävät toisin sanoen teorioita ja aineistoja. Teoriat yhtä lailla tarvitsevat menetelmiä. Teoreettiset jäsenyydet yleisistä lähestymistavoista rajatun käyppysalueen tutkimusteorioihin ja analyysityötä herkistäviin käsitteisiin jäävät tutkimuskenttien reunoille, jos ne eivät ankkuroidu osaksi käytännön analyysityötä.

Esimerkiksi tiukkaa aineistolähtöisyyttä ja pikkutarkkaa koodaustyötä painottava (straussilainen) *grounded theory* pohjautuu amerikkalaiseen pragmatismiin ja fenomenologiaustaiseen *symboliseen interaktionismiin* ja kantaa niitä mukanaan analyysitekniikoissaan. Samalla monipuolinen aineistoihin kytkeytyvä tutkimuksellinen käyttö ja menetelmällinen kehittäytyö antavat pragmatismille ja symboliselle interaktionismille elinvoimaa (Corbin & Strauss 2012). Teoreettisen ja menetelmällisen aineksen yhteys

on vielä ilmeisempää sellaisissa tutkimusotteissa, joissa eri ainekset pyritään sulauttamaan ilman menetelmän eksplikoitua. Pisimmälle vietyä sulauttaminen koskee teoreettisen ja menetelmällisen aineksen lisäksi tutkimusentekoa koskevia ohjeistuksia. Yleispatenttien ohjeiden sijaan lähtökohtana on sulauttaa tutkimustyötä kulloiseenkin tutkimustilanteeseen tutkijan parhaaksi katsomallaan tavalla (Callon 1986; Silvast & Virtanen 2023).

Teoreettista ja menetelmällistä ainesta on tuotu yhteen myös tutkimustapojen systemaattisessa kehittäilyssä, ja tässä on hyödynnetty myös TM-paketin käsitettä. Susan Leigh Star ja Adele Clarke (2009) kehittivät ”sosiaalisten maailmojen viitekehystä”, teorian ja menetelmän yhdistelmäksi, joka kattaa jatkumon metateoreettisista aineksista tutkimusmenetelmään ja sen käytössä opastamiseen. Viitekehysten kehittäilytön keskiössä on julkilausuttu ajatus teoria-menetelmäpaketista (*theory/methods package*), jossa kumpaakaan paketin osaa ei ole olemassa ilman toista ja joka tuo teoreettisen aineksen analyysityöhön läpinäkyvästi. Niin ikään amerikkalaiseen pragmatismiin ja symboliseen interaktionismiin tukeutuvan chicagolaisen sosiologian ja interaktionistisen tieteen tutkimuksen yhdistelmänä muodostettu paketti on vakiinnuttanut sittemmin asemansa eri yhteiskuntatutkimuksen aloilla, kuten tieteen ja teknologian tutkimuksessa sekä terveys sosiologiassa (Jauho & Meskus 2017). Paketin aineksia on hyödynnetty myös menetelmällisessä jatkokehittäilyssä erityisesti niin sanotun tilanneanalyysimenetelmän (*situational analysis*) kehittäilyssä, jonka tavoitteena on entistä laajempi *grounded theory* (Clarke ym. 2018).

Kokonaisen tutkimusotteen kehittelyn sijaan tieteen ja teknologian tutkija Casper Bruun Jensen (2014) puolestaan keskustelee TM-paketeista tutkimuksellisenä orientaationa, joka auttaa paikantamaan erilaisia teorioiden ja menetelmien yhdistelmiä. TTT-kentälle kohdistuvassa tarkastelussa on kriittis-refleksiivinen pohjavire: tutkimuksen kiertyminen vakiintuneiden ja vakautumassa olevien teoria-menetelmäpakettien ympärille uhkaa tyypistää tutkimusotteiden

monipuolisuutta ja vähentää tutkimuksen teon innovatiivisuutta ja dynaamisuutta (mt). Tutkimustapojen vakautumisen ongelmia, kuten tutkimusteon normaalitieteellistymistä ja tähän kytkeytyvää refleksiivisuuden ehtymistä, on nostettu esille myös laadullisessa sosiaalitutkimuksessa tosin ilman TM-paketin käsitettä (Brown-Saracino 2021; Reich 2021; Small 2021).

Teoria-menetelmäyhdistelmiin pureutuvan empiirisen tarkastelun varsinaiset juuret ovat kuitenkin Jensenin tarkastelua varhaisemmassa tieteen ja teknologian tutkimuksessa. Star (1989) ja Joan Fujimura (1987, 1996) hyödynsivät TM-paketin käsitettä aivo- ja syöpätutkimukseen kohdistuneissa tarkasteluissaan ja nostivat käsitteen avulla esille, miten tietty luonnontieteellinen teoria ja tietty tutkimusmenetelmä loksahivat yhteen tiettyssä tutkimuskontekstissa. Menetelmän ja teorian yhteen käyminen muokasi samalla kummankin alan tutkimusongelmia helpommin ratkaistaviksi (*doable problems*), mikä tehosti teoria-menetelmäyhdistelmän leviämistä paitsi tutkimuskäytäntöihin myös muihin verkostoihin: koulutukseen, tutkimushallintoon ja tutkimuksen rahoittajiin. Paketin muodostuminen osoittautui näin ollen tärkeäksi tietynlaisten tutkimuskäytäntöjen vakautumiselle ja leviämislle niin tieteen konteksteissa kuin yhteiskunnassa laajemminkin.

Oma tarkasteluni on saanut vaikutteita kaikesta aiemmista TM-pakettien kehittämisestä. Niiden lisäksi tukeudun pitkäaikaiseen työhöni sosiologian teoria- ja menetelmäopettajana sekä aiempaan, yhdessä Antti Silvastin kanssa toteuttamaani käsitteelliseen ja metodologiseen tutkimukseen (Silvast & Virtanen 2019, 2023; Virtanen 2015; Virtanen & Silvast 2020). Lisäksi kehittämyksi pohjautuu jäljempänä esittelemäni *Sociologia*-lehden tutkimusartikkeleita koskevaan tarkasteluun. Seuraavaksi erittelen ja summaan kehittämyksiä TMP-työkalun osat ja sen jälkeen tarkastelen keräämäni aineistoa työkalun avulla.

Teoria-menetelmäpaketin sisältö

Jotta teorioita ja menetelmiä sekä niiden välisiä keskinäisyhteyksiä voitaisiin haarukoida

tutkimuksista, tarvitaan käsitteellisiä suuntaviivoja. Tutkimustyö rakentuu ensinnäkin metateoreettisille perustuksille. Tällaisia ontologista, epistemologista ja metodologista ainesta sisältäviä lähtökohtia esitellään ja eritellään harvoin laadullisen tutkimustyön osana, varsinkaan tutkimusartikkeleissa. Lisäksi teoreettisten perustusten työstäminen ja arviointi kuuluu tavanomaisessa tieteellisessä työnjaossa filosofian alaan. Laadullisessa sosiaalitutkimuksessa tukeudutaan silti väistämättä näkemyksiin todellisuuden olemuksesta, tämän olemuksen tiedostamisesta ja siitä saatavasta tiedosta sekä tämän tiedon saavuttamisen mahdollisuuksista tutkimustyössä. Laadullisissa tutkimusraporteissa näitä aineksia summataan ja suodatetaan tutkimuskäyttöön tavanomaisesti viitekehysten, näkökulman ja lähestymistavan käsitteillä. Esimerkiksi aiemmin mainittu sosiaalisten maailmojen viitekehys sulkee sisäänsä monenlaista metateoreettista ainesta. Samalla viitekehysten käyttö muodostaa heuristisen padon, jonka taakse jäävää filosofista ryteikköä ei tarvitse lähteä tutkimustyössä perkaamaan. Tarkastelun rajaamisen ja virittämisen lisäksi viitekehyksellä estetään monisyistä tausta-ainesta tulvimasta tutkimuskäytäntöihin ja -raportteihin. Nimitän ontologista, epistemologista ja metodologista ainesta sisältävää metateoreettista ulottuvuutta *teoreettiseksi lähestymistavaksi*.

Todellisuutta sekä sen tiedostamista ja tutkimisen mahdollisuuksia koskevan lähestymistavan ohella metateoria kattaa myös sisällöllisemmän, historiallis-yhteiskunnallisen teorian eli yleisnäkökemyksen siitä yhteiskunnan ja kulttuurin muodosta, johon kytkeytyneenä tutkittava ilmiö esiintyy ja jonka osana se tutkimuksellisesti jäsenyy. Erotan tämän metateoreettisen ulottuvuuden teoreettisesta lähestymistavasta ja nimitän sitä *yhteiskuntateoriaksi*. Teoreettinen lähestymistapa ja sisällöllinen yhteiskuntateoria sulautuvat sosiaalitutkimuksessa usein yhteen. Esimerkiksi erilaisissa marxilaisissa ja kulttuuriseen konstruktioonismiin tukeutuviissa tutkimusotteissa historiallisesti muotoutuneet yhteiskunnallis-kulttuuriset olosuhteet ehdollistavat tietämisen ja tiedostamisen – mukaan lukien tieteellisen tiedon tuottamisen – luonnetta ja mahdollisuuksia. Tällaisissa

tutkimusotteissa korostuu yleisen ontologian sijaan yhteiskuntaontologia, joka rajaa ja suuntaa epistemologiaa ja metodologiaa.

Kolmanneksi tutkimusten metateoreettiseksi ulottuvuudeksi noston *normatiivisen orientaation*. Sosiaalitutkimuksessa tutkimustyön taustasitoumuksiin sisältyy usein joko julkilausuttuja tai piiloon jääviä näkemyksiä siitä, millainen yhteiskuntamuoto tai rajatumpi asioiden tila olisi toivottava. Normatiiviset näkemykset virittävät kriittistä, valtaan ja valtasuhteisiin pureutuvaa tutkimusta ja pohjautuvat näin ollen emansipatoriseen tiedonintressiin. Parempaa yhteiskuntaa tavoitellaan paljastamalla nykyisistä olemassaolon tavoista valtarakenteita ja niihin kytkeytyviä vinoumia, yleisimmin eriarvoisuuksien muodostumisen ja toisintamisen prosesseja. Laadullisessa sosiaalitutkimuksessa normatiivinen orientaatio lomittuu lähestymistavan ja yhteiskuntateorian kanssa, eikä näiden välinen erottelu ole aina helppoa tai edes tarkoituksenmukaista. Analyttisessä jaottelussani ei kuitenkaan ole kyse toisistaan selkeästi erillisistä sisällöistä vaan metateoreettisen aineksen eri ulottuvuuksista, jotka painottuvat eri tutkimuksissa eri tavoin.

Todellisuuden luonnetta ja sen tiedostamista ja tutkimusmahdollisuuksia tematisoiva lähestymistapa, yhteiskuntamuodon historialliseen konstituutioon pureutuva yhteiskuntateoria sekä kriittistä ulottuvuutta luonnehtiva ja virittävä normatiivinen orientaatio kytkeytyvät puolestaan usein erilaisiin *tutkimusteorioihin ja -käsitteisiin*. Sosiaalitieteellisessä tutkimustyössä hyödynnetään tottuneesti erilaisia tutkimuskohteille ja lähestymistavoille ominaisia, käypyyksaltaan rajattuja teorioita ja aineiston erittelyyn soveltuvia typologioita. Esimerkiksi kriminologinen ”rikkinäisten ikkunoiden teoria” esittää, että jos ikivallan jäljet, kuten rikotut ikkunat, jätetään korjaamatta, lisää tämä sekä ilkeävaltaa että muuta rikollisuutta alueella verrattuna siihen, että ikkunat korjattaisiin nopeasti. Laadullisissa tutkimuskäytännöissä korostuvat tällaisten rajattuihin selityksiin pyrkivien teorioiden sijasta tulkinnalliset käsitteet, joiden avulla tulkitaan aineistoja ja tehdään löydöksiä. Käsitteet kantavat samalla mukanaan metateoriaa ja operationalisoivat sitä

analyysikäyttöön: ne silloittavat teoreettista ajattelua ja menetelmällistä ainesta tulkinnallisessa tutkimustyössä.

TM-paketin jälkimmäinen osa, *menetelmä*, kytkee paketin aineistoon. Laadullisen sosiaalitutkimuksen nykyinen menetelmäkirjo on valtava. Menetelmistä voidaan kuitenkin eritellä yleisellä tasolla eri komponentteja, kuten aineistoihin pureutuvat analyysitekniikat ja muut analyysityön apuvälineet, aineistonkeruun ja sen järjestämisen tavat sekä kaikkia näitä koskevat ohjeistukset. Vaikka refleksiivinen käänne on alkanut siirtää painopistettä menetelmäopasmaisista tutkimustavoista niiden sitoumuksista tietoiseen ja vakautuneisuuksia problematisoivaan kenttäkäyttöön, viitataan laadullisen sosiaalitutkimuksen valtavirassa yhä menetelmiin tunnettuina ja vakiintuneina. Samalla aineistoihin tukeutuvat tapaustutkimukset ja varsinainen menetelmien kehittäelytyö julkaistaan useimmiten erillisinä tuotoksina.

TM-paketit koostuvat näin ollen kolmesta osasta:

- *Metateoreettisesta aineksesta*, joka jakautuu kolmeen eri ulottuvuuteen: todellisuuden olemusta, sen tiedostamista ja tiedon tuotannon mahdollisuuksia koskeviin ennako-oletuksiin (lähestymistapa); näkemyksiin historiallisesta yhteiskuntamuodosta, jonka osana tutkittava ilmiö esiintyy ja jäsenyy (yhteiskuntateoria); sekä kriittis-emansipatorisessa tutkimuksessa korostuvaan normatiiviseen orientaatioon, joka tähtää parempaan yhteiskuntamuotoon tai asioiden tilaan,
- *Tutkimusteorioista ja -käsitteistä*, jotka sekä kantavat metateoreettista ainesta että välittävät sitä analyysimenetelmiin ja aineistoihin,
- *Tutkimusmenetelmistä*, jotka kytkevät teorian aineistoon erilaisilla analyysitekniikoilla ja analyysityön apuvälineistöillä, aineistonkeruun ja sen järjestämisen tavoilla sekä kaikkia näitä koskevilla ohjeistuksilla.

Tämä kolmiosainen erottelu on muotoiltu helpottamaan teorioiden ja menetelmien käyttötapojen tunnistamista sekä teorioiden ja menetelmien keskinäissuhteiden tarkastelua. Kyse ei ole

mekaanisesta ja selvärajaiseen luokitteluun kutsuvasta lokerikosta vaan analyttistä tarkastelua herkistävästä jaottelusta, jonka kanssa voidaan ajatella tutkimusten teoria-menetelmäsuhteita. Tiedostan joka tapauksessa, ettei jaottelujen esittäminen ole tässä yhteydessä paikantumatonta, viileää ja viatonta: jaottelut paitsi heijastelevat esittäjänsä positiota² myös tuottavat tietynlaisia maailmoja.

Aineisto ja tarkastelutapa

Aineistoni koostuu kaikista *Sosiologia*-lehdessä vuosina 2017–2021 julkaistuista, laadullisia menetelmiä hyödyntävistä tutkimusartikkeleista. Lehdessä julkaistiin kyseisenä ajanjaksona yhteensä 79 vertaisarvioitua tutkimusartikkelia, joista 77 prosenttia (n=61) oli laadullisia. Aineistoksi poimitujen artikkelien 125 kirjoittajan joukosta selvä enemmistö (95) oli nimen perusteella oletetusti naisia ja oletetusti miehiä oli selvästi vähemmän (30). Kaikkien tarkasteluajanjaksolla *Sosiologiassa* julkaistujen artikkelien kirjoittajien sukupuolijakauma oli puolestaan 109 ja 50, joten kvantitatiivisten ja teoreettisten artikkelien kirjoittajissa miehiksi oletettuja oli hieman enemmän kuin naisiksi oletettuja (20/14).

Aineiston artikkelien aihealueet ja tutkimusotteet olivat moninaisia ja myös erilaisia tulokulmia ja käsitteistöjä hyödynnettiin runsaasti. Yleisimmät tutkimusaiheet liittyivät maahanmuuttoon sekä sukupuolten väliseen tasa-arvoon (14 artikkelia kummastakin), terveyttä tarkasteli puolestaan yhdeksän ja nuorisoon liittyviä kysymyksiä kahdeksan artikkelia. Maahanmuutto sekä sukupuoli ja tasa-arvo olivat kärkikolmikossa myös kaikissa *Sosiologiassa* vuosien 2010–2019 välillä julkaistuissa artikkeleissa (Autto & Saarharju 2020).

Hyödyntämäni aineisto ei ole edustava otos Suomessa tehdystä sosiologisesta laadullisesta tutkimuksesta, sillä suurin osa tieteenalan kvantitatiivisista julkaisuista sijoittui tarkasteluajanjaksolla kansainvälisille foorumeille. Kyseessä ei ole myöskään edustava otos suomenkielisestä ”kvalisosiologiasta”. Laadullista sosiologista tutkimusta julkaistiin ensinnäkin myös muissa

suomenkielisissä lehdissä, ja tarkasteltavaan aineistoon kuuluu lisäksi kuusi englanninkielistä tutkimusartikkelia. On myös merkillepantavaa, että aineiston artikkelien kirjoittajissa on paljon ei-sosiologeja: 125 kirjoittajasta yli 50 oli muun kuin sosiologisen koulutuksen saaneita ja työskenteli kirjoitushetkellä jollain muulla tieteenalalla, lähinnä yhteiskuntapolitiikassa, sukupuolentutkimuksessa, sosiaalipsykologiassa, sosiaalityössä tai kasvatustieteissä. Sosiologien määrä laadullisten tutkimusartikkelien kirjoittajissa myös väheni tarkasteluajanjakson loppua kohti. Vuonna 2021 *Sosiologiassa* julkaistujen laadullisten artikkelien 17 kirjoittajasta vain viisi oli edellä mainituilla kriteereillä sosiologeja.

Toteutin TM-pakettien tarkastelun siten, että nostin aluksi kustakin artikkelista esille tutkimusasetelmallista aineista: teorian, käsitteiden ja menetelmien käyttöä, aineistonkeruun ja analyysityön kuvausta sekä katkelmia analyysiosista. Tämän jälkeen siirsin nämä artikkeliteksteistä leikatut otteet eri tiedostoon ja erittelin niistä TM-pakettien komponentteja: metateoriaa, tutkimusteoriaa ja -käsitteitä sekä aineistonkeruun, sen käsittelyn ja analysoinnin tapoja. Erittelytyöhön sisältyi tulkintaa, sillä analysoin esille myös taustalla vaikuttavia, julkilausumattomia aineksia. Erityisesti tutkimustyön metateoreettiset ankkurit jäivät aineiston artikkeleissa usein julkilausumattomiksi, joten niiden esille nostaminen edellytti tulkintatyötä. Tämän valmistelemaan työvaiheen jälkeen ryhmittelin artikkelit niissä hyödynnettyjen TM-pakettien pohjalta ja tulkitsin esille kutakin ryhmää luonnehtivia aineksia loppupohdintaa varten.

Teoria-menetelmäpaketit laadullisessa sosiaalitutkimuksessa

Lähden luotaamaan aineiston artikkelien TM-paketteja avaamalla aluksi niiden metateoreettisia ankkurointeja: teoreettisia lähestymistapoja, yhteiskuntateoreettisia aineksia ja normatiivista orientaatiota. Tämän jälkeen siirryn varsinaiseen TM-pakettien tarkasteluun yhdistämällä artikkelien metateoreettiset ainekset tutkimuskäsitteisiin ja -menetelmiin ja edelleen tehtyyn

analyysityöhön. Summaan lopuksi löydökseni pohtivaksi yhteenvedoksi.

Metateoreettinen aines

Aineistossa tyypillisin *teoreettinen lähestymistapa* rakentuu sosio-kulttuuriselle konstruktionismille. Lähestymistapa yhdistää monenlaisia tutkimusotteita diskurssianalyysistä etnografiaan. Konstruktionistisissa artikkeleissa yhteiskunnallisia ilmiöitä ja niitä koskevia käsityksiä lähestytään jatkuvasti rakentuvina ja uudelleenmuotoutuvina kokonaisuuksina:

Lääkkeellistymistutkimus, kuten medikalisaatiotutkimus laajemminkin, sitoutuu konstruktionistiseen näkökulmaan [...] Sen mukaan käsitykset terveydestä ja sairaudesta ovat yhteiskunnallisesti välittyneitä ja muokkaavat puolestaan yhteiskuntaa. (Sigfrids & Jauho 2020, 366.)

Diskurssin käsitettä hyödyntävissä tutkimuksissa tarkastellaan vastaavasti sitä, miten ilmiöt muodostuvat diskursiivis-hallinnallisesti ja ”millaainen kulttuurinen käsitys” diskurssien kautta rakentuu (Säilävaara & Mehtälö 2020, 390). Tutkittavat ilmiöt muodostuvat konstruktionistisissa artikkeleissa merkitykselliseksi myös kulttuuris-kokemuksellisesti, osana toimijoiden sosiaalista ”kotimaailmaa” ja elettyä arkea (Käyhkö 2017). Kulttuuria kuvataan ”merkitysjärjestelmä[nä], jonka sisällä elävä ihminen oppii kulttuurille ominaisen tavan jäsentää todellisuutta”. Kulttuuri ei kuitenkaan ole yksi vaan monta – merkitysjärjestelmä on eriytynyt ja luokittunut ja uusintuu erontekojen kautta: “[k]asvaminen tietyn kulttuurin tai yhteisön, kuten työväenluokkaisen kulttuurin jäseneksi, on ennen kaikkea kyseisen kulttuurin merkityskarttojen, arvostusten ja maailmassa olemisen tapojen oppimista”. (mt. 8.)

Konstruktionistista lähestymistapaa luonnehtii viime kädessä näkemys jatkuvasti muodostuvasta todellisuudesta, jonka vastakohtana on käsitys todellisuudesta objektiivisena ja jossain määrin pysyvänä:

Diskursiivisella tasa-arvotutkimuksella tarkoitetaan lähestymistapaa, jossa tasa-arvoväittämien ei ajatella heijastavan objektiivista todellisuutta. Pikemminkin ollaan kiinnostuneita tasa-arvoväittämien – tai tasa-arvoulostulojen – todellisuutta tuottavasta luonteesta. (Elomäki ym. 2019, 125.)

Tällaiset todellisuutta ja sen luonnetta luonnehtivat kannanotot olivat kuitenkin aineistossa harvinaisia. Keskustelun vähäisyys kielii ennen kaikkea lähestymistavan vakiintuneisuudesta: konstruktionismi on laadullisen tutkimuksen peruslähtökohta, johon tukeutuminen ei vaadi syvällisempää metateoreettista avautta. Poikkeuksen muodostavat aineiston neljä sosiaalipsykologisesti jäsentynyttä artikkelia, joissa vuorovaikutukseen keskittyvää tutkimusotetta avataan perinpohjaisesti tarkastelun ontologisiin sitoumuksiin saakka. Näille selkeimmän vastakohtan muodostavat puolestaan aineiston diskurssianalyttiset artikkelit, joissa metateoreettinen aines pidetään lähtökohtaisesti tutkimustyön ulkopuolella. Diskurssianalyysi muodostaa vakiintuneena sosiaalitiehteellisenä tutkimusotteena heuristisen padon, joka estää muun kuin diskursiivisen aineksen tulvimisen tutkimuskäytäntöihin.

Fonsén avaa kuitenkin kanssakirjoittajineen (2021, 56) diskursiivisen ja ontologisen suhdetta perinpohjaisesti ja kiinnostavasti:

Valtaa koskevan analyysimme teoreettisena viitekehäksenä toimii laulaulainen diskurssiteoria [...], jonka puitteissa Foucault'n huomioiden vallasta voidaan nähdä osana johdonmukaista kokonaisnäkemystä sosiaalisesta todellisuudesta. [...] Laulaun ja Mouffen sosiaalisen ontologian keskiössä on *diskurssien* ja *diskursiivisen kentän* välinen erottelu. *Diskurssit* ovat jäsentyneitä ja suljettuja kokonaisuuksia, merkityssystemeitä. *Diskursiivisella kentällä* tarkoitetaan kaikkiin tekoihin ja objekteihin liittyvää merkityksellisuutta, jota ei voida tyhjentää mihinkään yksittäiseen diskurssiin – diskursiivista kenttää voidaan pitää eräänlaisena merkitysten potentiaalina tai ylijäämänä [...] Sosiaaliset käytännöt *artikuloivat* merkityksiä. Tällöin tapahtuu siirtymä diskursiivisen kentän avoimuudesta yksittäiseen diskurssiin – osa

mahdollisista merkityksistä rajataan toiminnan sisäpuolelle ja toiset ulkopuolelle. (Fonsén ym. 2021, 56.)

Toiminnan ja diskursiivisesti artikuloituvan merkityksen välinen suhde ei ole tietyn diskurssin ennalta määräämä vaan (diskursiivisesti) kontingentti:

[T]eon tai käytännön merkitys ei ole *välttämättä* sidottu johonkin tiettyyn diskurssiin, vaan ne saattavat saada tilanteesta riippuen useita toisistaan eroavia merkityksiä (mt. 56).

Toimintaa ei kuitenkaan lähestytä diskurssille ulkopuolisena tai siitä erillisenä vaan diskursiivisesti merkitykselliseksi artikuloituvana käytäntönä. Käytännön ja merkityksen dynamiikka on samalla aina vallan dynamiikkaa:

Käytäntöihin sisältyvä *artikulaatio* muodostaa eräänlaisen merkitysten välisten kamppailujen areenan. Jotta jokin diskurssi voisi asettua käytännön merkityksellistäjäksi, sen on erottauduttava muista mahdollisista merkityksistä – rajattava ne ulkopuolelle. Vallan kaksinaisluonne rajoittavana ja tuottavana perustuu juuri tähän. Artikulaatio tuottaa käytännön merkityksellisenä, mutta myös rajaa jotkin mahdollisuudet sen ulkopuolelle [...] Tästä seuraa, että merkitysten väliset kamppailut ovat välttämättömiä: kaikessa toiminnassa diskursiivisen kentän potentiaalit artikuloituvat yksittäisiksi diskurseiksi (mt. 56).

Diskurssit ovat merkityssysteemejä, jotka rakentavat ja jäsentävät todellisuutta merkityksellistämällä käytäntöjä. Ja toisinpäin: käytännöt artikuloivat merkityksiä. Nämä merkityksellistymisen prosessit eivät kuitenkaan ole neutraaleja vaan hallinnallisia ja kamppailullisia. Harni ja Pyykkönen (2018, 283–284) painottavat vastavasti, ettei kulloinkin hallitseva diskurssi

ainoastaan kuvaa vallitsevaa yhteiskunnallistaloudellista ilmapiiriä, vaan myös oikeuttaa ja vakiinnuttaa sitä. Näin se myös kertoo aina aikansa moraalikäsityksistä, esimerkiksi siitä millainen on hyvä yhteiskunnallinen toimija tai kansalainen.

Diskurssit sekä vakauttavat todellisuutta tietynlaiseksi että ilmentävät todellisuuden vakautuneisuutta tietynlaisena. Diskurssianalyysin sosiaalinen ontologia on näin ollen diskursiivihallinnallisen muotoutumisen ontologiaa. Samalla käytäntöä käytetään käsitteenä, jolla kuvataan tapahtumista, jossa ilmiö diskursiivisesti muodostuu ja merkityksellistyy.

Varsinaista *yhteiskuntateoreettista* ainesta, historiallis-rakenteellisen yhteiskuntamuodon käsitteellisiä jäsennyksiä, löytyy aineiston artikkeleista niukasti. Luokitteluihin ja hallinnallisiin diskursseihin kohdistuvien viittausten ohella yhteiskuntateoreettiseen ulottuvuuteen viitataan lähinnä tutkimuskohteen yleisissä kontekstuaalisoinneissa. Tarkasteltava ilmiö sijoitetaan osaksi laajempaa kokonaisuutta, jonka kuvauksessa korostuu yhteiskunnallinen muutos:

Perinteisesti yksilön ja kansallisvaltion suhdetta on tarkasteltu kansalaisuutena, jonka keskiössä ovat yksilön oikeudet ja velvollisuudet [...] Globalisaatiosta seurannut ihmisten aiempaa suurempi liikkuvuus on kuitenkin kyseenalaistanut pelkän juridisen aseman tarkastelun riittävyuden, sillä muodollisten oikeuksien lisäksi tärkeäksi nousevat myös henkilökohtaisesti koetun kuulumisen, osallisuuden ja ulkopuolisuuden kysymykset. (Heino 2017, 275.)

Tutkimuksen kontekstina on globalisaatio ja ihmisten lisääntynyt liikkuvuus. Tämä objektivoitu tosiasia suhteellistaa kansallisvaltioiden rajoja sekä edellyttää ja perustelee näin postnationalistista tutkimusotetta.

Tarkasteltavan ilmiön kriittinen kontekstuaalisointi yleisellä tasolla on artikkeleissa tyyppillistä ja ilmentää aineistossa korostuvaa *normatiivista orientaatiota*. Normatiivisten näkemysten teoreettisen ankkuroinnin sijaan kyse on ensisijaisesti kriittisestä, valtaan pureutuvasta tutkimusotteesta, jonka hyödyntäminen näyttäätyy artikkeleissa itsestään selvänä. Esimerkiksi diskurssianalyttisissä teksteissä korostuu kriittinen diskurssianalyysi, jonka johtoaajatuksena on, että ”diskursiiviset käytännöt tuottavat ja uusintavat valtasuhteita” (Kosunen & Haltia 2018, 173).

Kriittisesti virittyvien tarkastelujen kohteena ovat erityisesti hallinnalliset toimijat kuten valtiolliset instituutiot ja niiden teknologiat ja käytännöt:

Maahanmuuttojärjestelmän tuottamat oikeudelliset asemat osallistuvat siten prekarisaatioprosessiin heikentäen ulkomaalaisten neuvotteluasemaa ja tuottaen epävarmassa asemassa olevaa työvoimaa (Maury 2018, 338).

Vastaavasti väestökirjanpito toimii ”myös erottelevan sisällyttämisen käytäntönä, kuten kriittisen muuttoliike- ja rajatutkimuksen piirissä on käsitteellistetty ylijarajaista liikkumista ja sosiaalisia oikeuksia sääteleviä järjestelmiä.”

Nämä järjestelmät hierarkkisesti kategorisoivat muuttajia tulosuunnan mukaan ja tuottavat heille erilaisia oikeudellisia asemia. [...] Rekisteriapparaatti on vuosikymmenten aikana muokkautunut tekemään kansalaisuomalaisten elämästä mukavaa ja sujuvaa. Suhteessa valtiorajoja ylittäviin ihmisiin siitä on tullut varsin näkymättömäksi jäänyt, kulloisenkin (maahanmuutto)politiikan muokkaama käytäntö, joka koostaa maassa laillisesti olevat ihmiset tyypistettyinä, usein perheettöminä. (Alastalo & Homanen 2018, 163.)

Valtiollis-hallinnallisia teknologioita pyritään myös ylittämään esimerkiksi kontrastoimalla niitä elettyyn elämään:

Valtiosta irralliseen politiikkatulkintaan perustuva tutkimus tarjoaa vaihtoehtoisen näkökulman kansalaisuuteen. [...] Virallisepoliittisen valtion sijaan tekojen kontekstina on arkipoliittinen yhteiskunta, jossa ihmiset kokemuksellisesti elävät.” (Rytioja & Kallio 2018, 10.)

Valtiollis-hallinnallisten käytäntöjen ja teknologioiden lisäksi kriittiset tarkastelut kohdistuvat myös erilaisiin kansalaiskeskustelun diskursseihin, joissa ilmenee esimerkiksi rodullistavia ja toiseuttavia moraalisia erontekoja:

Vaikka jälkikolonialisissa tutkimuksissa tuodaankin esille moraalien keskeisyyttä rodullistavien hierarkisointien muodostumisessa, väkivaltaimiöön liittyviä toiseuttamisen prosesseja on tutkittu vain harvoin nimenomaan moraalisisessa viitekehyksessä [...] Tässä tutkimuksessa pyrin paikkaamaan tätä tutkimusaukkoa. Tarkastelen, kuinka rodullistavia ja toiseuttavia ”meidän” ja ”muiden” välisiä erotteluita rakennetaan moraalisisina eroina väkivallan uhasta keskusteltaessa sekä kuinka tätä erotteluita käytetään ilmiötä koskevien moraalisten kannanottojen muodostamisessa. (Virkki 2019, 28–29.)

Maahanmuuton ja kansalaisuuden ohella kriittisissä tarkasteluissa korostuvat rakenteellishallinnalliset sukupuolen, uusliberalismin ja kapitalismin yhdistelmät:

Äitiyrittäjyyttä voi kritisoida näkemällä sen osana uusliberaalia hallintaa: sen yhtenä käytäntönä, joka elämänavaluiden tasapainoa lupaamalla itse asiassa ylläpitää ja jopa rohkaisee paluuta perinteisiin heteroydinperheen sukupuolirooleihin (Ikonen 2021, 221).

Tasa-arvo-ongelmat ja niiden vaatimat ratkaisut esitetään tavalla, joka keskittyy yksilöihin pikemminkin kuin sukupuolittuneiden rakenteiden muuttamiseen ja joka vastuuttaa yksilöitä omasta menestyksestään. [...] Taloudellistuneeseen tasa-arvopuheeseen onkin viitattu ’ylikansallisena business-feminisminä’ eli kansainvälisten suuryritysten päämääriä tukevana feminismin muotona. (Elomäki ym. 2019, 126.)

Kriittisissä tarkasteluissa asetutaan myös julki-lausutusti yhteiskunnalliselta asemaltaan heikompien puolelle: ”[t]utkimuseettisesti tunnistamme tilojen poliittisen luonteen ja oman tiedollisen intressimme olla toimistotyöntekijöiden puolella[...]” (Kinnunen ym. 2017, 114).

Aineiston artikkeleissa yleinen normatiivinen orientaatio kytkeytyy näkemykseen nyky-yhteiskunnan vinoudesta, jonka oikaisemiseen tutkimus omalla panoksellaan osallistuu. Vinous kulminoituu hallinnallisten rakenteiden ja näiden puristuksessa sinnittelevien ihmisten elämän väliseksi epäsuhdaksi: rakenteelliset tekijät

ja teknologiat muokkaavat ja kutistavat ihmisten toimijuuksia ja aivan erityisesti tiettyjen ihmisryhmien, kuten rodullistettujen ja toiseutettujen maahanmuuttajien toimintamahdollisuuksia. Tämän käsillä olevan yhteiskunnallisen eriarvoisuus kriisin vanavedessä kriisiytyvät myös vakiintuneet lähestymistavat.

Sosiaaliteiteissä tyypillisiksi vakiintuneiden lähestymistapojen kritiikki ja uudenlaisen tutkimusorientaation kehittäminen näkyvät selkeimmin aineiston viidessä TTT-pohjaisessa artikkelissa. Näiden tekstien lähestymistapa poikkeaa selvästi konstruktionistisista tarkasteluista, joissa ontologinen keskustelu pidetään johdonmukaisesti minimissä. TTT-pohjaisissa artikkeleissa todellisuuden olemusta hahmotellaan aktiivisesti ja tutkimusnarratiivia kuljetetaan korostuneen ontologisessa rekisterissä. Todellisuus ei kuitenkaan odota näissäkään teksteissä löytäjänsä, vaan sitä lähestytään jatkuvasti muotoutuvana: ”Ontologian tarkastelu kohdistuu [...] annetun asioiden järjestyksen sijaan siihen, miten asioiden olemisen tapaa tuotetaan, pidetään yllä ja häivytetään arkielämän käytännöissä” (Tanninen 2019, 46–47).

Tarkasteluissa myös kritisoidaan sosio-kulttuurista konstruktionismia ja asetetaan oma ontologis-materiaalinen lähestymistapa tälle vaihtoehdoksi: sosio-kulttuuristen merkitysten muodostumisen sijasta tarkastelun kohteena on koko sosio-materiaalisen todellisuuden jatkuva kehkeytyminen. Tutkimuksessa ”yritetään tavoittaa maailman kokoamisen prosesseja” – “[a]sijat käyvät toteen ainoastaan käytännöissä, joissa ihminen, lukuisat materiaalisuudet sekä merkitykset kohtaavat” (mt., 47).

Sosio-materiaalisilla rakentumisen prosesseilla ei ole ulkopuolta ja olemassaolon muodot rakentuvat moninaisina ja ennakoimattomina, ja konstruktionismi kadottaa tämän:

Kyse ei ole ainoastaan erilaisista näkökulmista tai käsitteellistämisen tavoista vaan ontologioista, olemisen tavoista, joita luonnehtii moninaisuus, samanaikaisuus ja poliittisuus (Andell 2020, 231).

Lähestymistapa eroaa näin ollen kulttuurisesta ”perspektivismistä, sillä [...] asioilla ei ole

objektiivista ja riippumatonta todellisuutta, jota voisi tarkastella eri näkökulmista” (Tanninen 2019, 47).

Tällainen anti-essentialismi luonnehtii kuitenkin myös aineiston konstruktionistisia tekstejä: todellisuutta lähestytään moninaisena ja jatkuvasti muotoutuvana, ja vaikka sen perimmäiseen luonteeseen ei yleensä oteta kantaa, ei tästä seuraa yllä mainittua ”perspektivismiä”. Kummassakaan tarkastelutavassa todellisuuden herkeämätön muotoutuminen ei myöskään ole neutraalia vaan hallinnallis-poliittista:

Teoreettisesti perustamme artikkelimme tieteen- ja teknologiantutkimuksesta tuttuun ajatukseen hallinnasta ontologisena politiikkana. Tutkimme, miten jätepolitiikka toimii ontologian tasolla: kuinka ’jäte’ muuntuu poliittisessa päätöksenteossa hallinnaksi ja eri toiminnan tasojen käytännöiksi. (Valkonen ym. 2017, 25.)

Todellisuuden moninaisuuden luomaa vaihtoehtojen horisonttia voidaan tarkastella nojautuen ajatukseen, jonka mukaan ontologia on poliittista [...] Tuotetut todellisuudet eivät ole neutraaleja vaan sisältävät moraalaisia ja poliittisia oletuksia siitä, miten asioiden tulisi olla (Tanninen 2019, 48.)

Kolmas ontologis-materiaalista lähestymistapaa ja sosio-kulttuurista konstruktionismia yhdistävä tekijä on tutkimusmenetelmien käyttö.

Teoria-menetelmäpaketit: neljä erilaista yhdistelmää

Aineiston *ontologis-materiaalisesti* rakentuviissa artikkeleissa siirrytään pitkien ja seikkaperäisten lähestymistavan avausten jälkeen varsinaisessa tutkimustyössä hyödynnettyjen aineiden kuvailuun. Vaikka artikkelien menetelmäkuvaukset ovat niukkoja, on kyse useimmiten tavanomaisista laadullisen analyysin aineistonkeruusta ja analyysitekniikoista kuten haastattelujen ja tekstiaineistojen analyysistä. Myös erilaisia etnografisia tarkastelutapoja hyödynnetään mutta vain yhdessä artikkeleista ollaan ontologisen, olemassa olevaksi ja vaikuttavaksi muotoutuvan

sosio-materiaalisen äärellä, kulttuurinen välitys minimoituna (Hyvärinen 2019). Ontologis-materiaalisten artikkelien teoria-menetelmäsuhteissa on näin ollen kitkaa: erityinen lähestymistapa ei sulaudu jouhevasti yhteen hyödynnettyjen menetelmien ja aineistojen kanssa. Lähestymistapa korostaa inhimilliskulttuurisen sfäärin ja sille tyypillisten näkökulmien ylittämistä, johon päästään seuraamalla ontologisen muotoutumista sellaisenaan. Tutkimusaineistoina hyödynnetään kuitenkin kulttuurisia merkityksiä kantavia ja välittäviä artefakteja kuten pöytäkirjoja, kirjeitä ja viestejä sekä haastattelupuhetta, joita analysoidaan tulkinnallisilla menetelmillä.

Ontologis-materiaalisissa artikkeleissa korostetaan esimerkiksi lähestymistavan dikotomioita purkavaa luonnetta:

Empiirisessä analyysissä hyödynnän jamesilaisla-
tourilaista luentaa [...], johon tukeutumalla voidaan
tutkimuksessa ylittää dikotomiat, kuten luonto ja
kulttuuri, materiaallinen ja näkymätön sekä inhi-
millinen ja ei-inhimillinen, ja muotoilla uudelleen
kysymys kokemusten 'totuudesta' suuntaamalla
huomio kokemusten alkuperästä niiden vaikutuk-
siin. (Andell 2020, 231.)

”Luontoa ja kulttuuria” ylitetään tutkimuskäytän-
nössä kuitenkin merkitysvälitteisen kulttuurin
sisällä ja inhimillisen kokemuksen kautta:

Menetelmällisesti analysoin aineiston kirjoituk-
sia kokemusratiiveina, jolloin asetan keskiöön
ihmisten henkilökohtaiset kokemukset ja subjek-
tiiviset totuudet, jotka yleisesti jäävät biomedikaal-
listen selitysmallien ulkopuolelle, ja keskityn koke-
muksiin liitettyihin merkityksiin ja toimintoihin
sekä laajempiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, joi-
hin ne kerronnassa kiinnitetään (Mt. 232–233.)

Lähestymistapa ja menetelmä eivät muodosta
saumatonta pakettia.

Metateoriaa sulautetaan aineistonkeruu- ja
analyysiprosesseihin myös ilman menetelmällistä
välitystä. Tämä on ontologis-materiaalisten tar-
kastelujen ”empiiristä filosofiaa” (Tanninen 2019):
filosofinen lähestymistapa, tutkimuksellinen

tarkastelutapa ja tarkastelun kohde virtaavat toi-
siinsa ja menetelmän sijaan hyödynnetään lähes-
tymistapaa kantavia käsitteitä. TM-paketin ydin
rakentuu teorioiden ja menetelmien yhdistelmän
sijaan eräänlaiselle onto-metodologiselle sulau-
tukselle: metateoreettinen näkemys jatkuvasti ja
moniaineksisesti muotoutuvasta todellisuudesta
lomittuu käsitteellisen tarkastelutavan kanssa,
joka tavoittaa todellisuuden sellaisena kuin meta-
teoria sen esittää. Esimerkiksi ”toimijakollektiivi”
(Armila 2020, 173) on yhtä aikaa sekä ontologi-
nen että metodologinen käsite: todellisuus raken-
tuu moninaisten toimijoiden kollektiiviksi ja
tutkimuksessa analysoidaan näiden kollektiivien
rakentumista toimijakollektiivin käsitteen avulla.

Tiedontuotannon osalta ontologis-materi-
aaliset tekstit noudattavat refleksiivisen kään-
teen painotuksia. Niiden tiedon yhteistuotan-
toa korostava tutkimusote yhdistyy esimerkiksi
”onto-epistemologiseen näkemykseen asiantun-
tijuudesta”, jonka mukaan ”tieto ja taidot kyt-
keytyvät olemassaolon asiantuntijamaisuuksiin
[*expert ways of being*], jolloin asiantuntijuuden
kehittyminen aukeaa jatkuvana muodostumisen
prosessina”, ja samalla ”kyseenalaistuu oletettu
asiantuntijoiden ja heidän tietonsa erillisyyss
muista asiantuntijuuden alueista” (Hyvärinen
2019, 366).³ Olemassaolo on jatkuvasti muotou-
tuvaa ja tutkijan tutkimustyössä kohdattavien
tiedot ja asiantuntijuudet muotoutuvat toisiinsa
sidosteisina. Tiedontuotannon osalta ontologis-
materiaaliset artikkelit tulevat näin ollen lähelle
aineiston etnografisia tarkasteluja, joissa korostuu
niin ikään refleksiivinen tiedontuotanto yhdessä
kentällä kohdattavien kanssa.

Etnografisessa TM-paketissa on sekä ontologis-
materiaalisille että konstruktionistisille tarkaste-
luille tyypillisiä piirteitä. Etnografisissa artikke-
leissa on ensinnäkin mukana kulttuurista jäsen-
nyötä ja niissä hyödynnetään kenttähavainnoi-
nin ohella konstruktionistisissa tarkasteluissa
tyypillisiä menetelmiä, erityisesti haastatteluja.
Aineistonkeruuta ja analyysityötä ohjaavat mene-
telmälliset ainekset pidetään kuitenkin minimissä.
Kuten ontologis-materiaalisissa tarkasteluissa, teo-
reettiset lähtökohdat ja kenttätyö tuodaan toisin
sanoen yhteen ilman menetelmällistä välitystä:

Tutkimuksen fokus on muodostunut teoreettisten lähtökohtiemme ja erityisesti siirtolaisten haastattelusta nousseiden näkökulmien keskusteluttamisen kautta (Tervonen & Enache 2018, 388).

Etnografia näyttäytyy aineiston artikkeleissa kokonaisvaltaisena tutkimusotteena ja tiedon tuotannon muotona, joka kattaa yhtä aikaa sekä lähestymistavan että aineistonkeruu- ja -analyysikäytännön.

Etnografiselle tutkimukselle on tyypillistä, että aineiston tuottaminen ja analyysi kietoutuvat toisiinsa [...] Etnografinen tutkimustieto on aina yhteistuotettua, koska se tuotetaan etnografien vuorovaikutuksessa tutkimukseen osallistujien kanssa (Alastalo & Homanen 2018, 151).

Etnografinen tutkimus avaa näköaloja kentällä kohdattavien yhteisöjen elämään ja tietoa muodostetaan yhdessä kentällä kohdattavien kanssa, heidän kokemuksensa, tilanteensa ja tavoitteensa huomioon ottaen. Tiedon yhteistuotanto edellyttää samalla tutkijan oman position ja kentällä vallitsevien asymmetrioiden herkeämätöntä pohdintaa:

Refleksiivisyys tutkimuseettisenä käytäntönä on tarkoittanut sitä, että tutkimuksen aikana niin havainnoinnin kuin haastatteluiden aikana olen pohtinut omaa asemaani tutkimuskentällä sekä pyrkinyt tulkitsemaan turvapaikanhakijoiden välittämiä merkkejä epämukavuudesta, ahdistuksesta tai epäluulosta (Näre 2018, 356).

Perinpohjainen ja luovuttamaton refleksiivisyys on etnografisen tutkimuksen keskeinen periaate. Samalla tutkimusote asettuu aineiston tarkasteluiden valtavirtaa vastaan, jossa ei pohdita yhtä perinpohjaisesti menetelmällisiä valintoja, niihin liittyviä ennakkokäsityksiä ja asymmetrioita tai puntaroida tutkijan omaa positiota ja ennakkokäsityksiä osana tutkimusprosessia. Refleksiivisen etnografian näkökulmasta esimerkiksi tutkimushaastattelu

ei ole neutraali tiedonhankinnan muoto. Sen voi ymmärtää länsimaiseksi menetelmäksi, joka perustuu individualistiseen käsitykseen subjektista, joka on tottunut kertomaan itsestään lineaarisen aikakäsityksen mukaisesti suhteellisen todenmukaisesti. Haastattelussa tutkija antaa haastateltavalle kategorioita, jotka eivät nekään ole neutraaleja, vaan ovat osaltaan muodostamassa tutkittavaa kenttää ja tutkimukseen osallistuvan asemaa kentällä. (Mt.)

Refleksiivisyys yhdistyy aineiston etnografisissa tarkasteluissa normatiiviseen orientaatioon, joka ilmenee tutkimuskohteen purkamisen ja uudelleenjäsentämisen yhdistelmänä. Tälle työlle vaatimuksen asettaa kentällä havaittu eletyn elämän ja sitä muokkaavien ja rajoittavien tekijöiden välinen epäsuhta. Kriittinen purkutyö kohdistuu erityisesti kansalaisuutta ja siihen kytkeytyviä oikeuksia valvoviin valtiollis-hallinnallisiin organisaatioihin ja teknologioihin, jotka rajoittavat ja muokkaavat jo valmiiksi marginalisoitujen ihmisryhmien toimijuuksia. Tutkimuskäsitteet auttavat tutkijaa – ja samalla myös tutkimuksen kohteita – purkamaan ja uudelleenjärjestämään rakenteita ja toimijuuksia. Esimerkiksi yhteenkuuluvuuk-sien tarkastelussa hyödynnetään ”affektiivisen solidaarisuuden” käsitettä, joka ”tekee näkyväksi poliittisen toimijuuden mahdollisuuksia sekä arkisia vastarinnan ja toisin tekemisen paikkoja” (Ikävalko 2021, 343). Käsitteellinen lähestymistapa yhdistetään edelleen ”korjaavaan luentaan”, joka

on tässä tapauksessa tarkoittanut muun muassa, että samalla, kun tuon esiin nuoren kuntoutujan position liittyvää eriarvoisuutta, esimerkiksi köyhyyttä, marginalisoitumista ja syrjintää, haluan miettiä, mitä järjestön toiminta mahdollistaa, mitä vastarinnan muotoja siinä syntyy sekä mitä myönteistä ja kannattelevaa ihmiset luovat yhdessä. (Mt. 345.)

Tutkijan kriittinen argumentaatio ja tutkimuskäsitteistö käyvät yhteen empiirisen kanssa: käsitteillä nostetaan esille kentän ääniä, joiden kautta hallinnalliset rakenteet ja käytännöt näyttäytyvät ongelmallisessa valossa. Samalla käsitteet muokkaavat näitä rakenteita ja käytäntöjä ja auttavat toimijoita kasvattamaan omaa toimijuuttaan.

Argumentaation osalta avun tarpeessa olevien ihmisten kohtaaminen puhuttelee suoraan ja tunnepohjaisesti eikä esille nousevaa epäileluutta tarvitse ankkuroida metateoreettisesti esimerkiksi normatiivisen yhteiskuntaufileosofian teorioihin.

Ontologis-materiaalisissa ja etnografisissa teksteissä lähestymistapa ja aineisto lomittuvat eikä TM-pakettien osia eritellä tarkasti. Näiden selkein vastakohta löytyy aineiston *diskurssianalyttisistä tarkasteluista*. Diskurssianalyysi näyttäytyy vakiintuneena TM-pakettina, joka ei tarvitse metateoreettista ankkurointia ja jossa lähestymistapa ja tutkimusmenetelmä sulautuvat saumattomasti: tutkimuskohteena on sosiaalisen todellisuuden diskursiivinen rakentuminen, jota tarkastellaan siihen kalibroidulla menetelmällä ja käsitteistöllä. Tutkimusotteen painopiste asettuu käsitteistön ja menetelmän yhteenkietoutumiseen:

Luemme hallitusohjelmia retoriikan näkökulmasta, ja analyysimme paikantuu diskurssianalyysiin [...] Tarkastelemme sanastoa ja käsitteistöä, joiden kautta yrittäjyydestä puhutaan, ja analysoimme sitä, millaisia kansalaissubjekteja hallitusohjelmissä kutsutaan esiin: miten kansalaisuutta pyritään niissä muokkaamaan ja millainen rooli yrittäjyydellä on tässä prosessissa. (Koskinen & Saarinen 2019, 144.)

Käsitteistön ja menetelmän yhdistelmä ohjaa tutkimustyötä: analyysi kohdistetaan hallitusohjelmista paikannettaviin tekijöihin, jotka operationalisoidaan kansalaissubjekteja diskursiivisesti muokkaaviksi. Vastaavasti

[a]jatus siitä, että koettua hyvinvointia tai onnellisuutta tulee pitää yhteiskuntapolitiikan onnistuneisuuden mittarina, on vain idea. Sen leviämistä suomalaiseen julkisuuteen tarkastellaan tässä artikkelissa ”kotoistumisen” [...] näkökulmasta. [...] Kotoistuminen viittaa niihin merkityksiin, joita jokin käsite saa kansallisessa poliittisessä puheavaruudessa: millaisia konkreettisia reformeja sillä esimerkiksi perustellaan tai minkä ryhmittymän pyrkimyksiin se yleensä yhdistetään. (Alasuutari 2017, 255–256.)

Kotoistumisen käsitteellä operationalisoidaan diskurssianalyttinen tutkimusasetelma, jossa

tarkastellaan koetun hyvinvoinnin leviämistä suomalaiseen yhteiskuntapolitiittiseen julkisuuteen.

Vaikka diskurssianalyysi nousee aineistossa tyypillisimmäksi tutkimusotteeksi, asetuu sen taustalla vaikuttava konstruktionistinen lähestymistapa osaksi myös muunlaisia TM-paketteja. Näiden *yleiskonstruktionististen* pakettien metateoreettiset kuvaukset ovat niukkoja ja lähestymistapaa avataan harvoin pake-tin muista osista erillisenä. Yhteistä moninaisille yleiskonstruktionistisille jäsenyksille on kuitenkin näkemys tutkittavien ilmiöiden muodostumisesta ja prosessuaalisuudesta:

[I]ntersektionaalisessa näkökulmassa korostuu prosessinomaisuus: identiteettien nähdään syntyvän sosiaalisten käytäntöjen kautta essentialististen, pysyvyyttä painottavien näkökulmien sijaan (Lönnroth-Olin & Venäläinen 2021, 23).

Tällaiset yleiset näkemykset jäsenyvät edelleen metodologisten kuvausten yhteydessä:

Kriittisestä diskursiivisesta psykologiasta ammentava teoreettis-metodologinen lähestymistapa kohdistaa analyysin [...] siihen, miten puhujat aktiivisesti hyödyntävät puheessaan sekä kunkin vuorovaikutustilanteen että laajemman historiallisen ja yhteiskunnallisen kontekstin rajaamia merkitysresursseja (mt. 25).

Metodologiset jäsenykset avaavat myös tutkimusten metateoreettista taustaa:

Ymmärrämme eronteen ihmiselle ominaiseksi, välttämättömäksi tavaksi jäsenellä ympäröivää todellisuutta. Erottelemalla todellisuudesta kategorioita ja jäsentämällä niiden välisiä suhteita symbolisin keinoin ihmiset luovat ja ylläpitävät sosiaalista järjestystä sekä ryhmien – jopa kokonaisten yhteiskuntien – sisäistä koheesiota. (Haapajarvi ym. 2020, 328.)

Sosiokulttuurisen muotoutumisen ajatus yhdistetään tietoa ja ymmärrystä sekä näiden tutkimusta koskeviin näkemyksiin, joita käsitteet ja menetelmät kantavat ja operationalisoivat. Tällaista metodologista silloitusta hyödyntävissä

artikkeleissa painottuu samalla metateoreettinen apriorisuus: tutkijalla on todellisuudesta saatavaa tietoa koskeva etukäteisnäkemys, joka tuodaan analyysityöhön tutkimuskäsitteistön ja -menetelmän avulla.

Yleismetodologisten luonnehdintojen ohella konstruktionistista lähestymistapaa silloitetaan analyysityöhön myös tutkimusmenetelmillä. Menetelmälliset kuvaukset jäsenyvät osassa artikkeleissa metodologisesti ja yhdistyvät verrattain avoimeen analyysitekniikkaan:

[K]valitatiivisen haastatteluaineiston analyysissä on kyse mallien näkemisestä, ymmärtämisestä, muodon antamisesta ja materiaalin paljouden kontrolloimisesta, ja tätä prosessia ohjaa tutkijan paikantuminen tutkimuksen aihepiiriin ja kentälle [...] Itse olen tehnyt haastatteluista luennan, jossa olen pyrkinyt tavoittamaan haastateltavan tavan merkityksellistä maailmaa asettamieni haastatteluteemojen puitteissa. (Ikonen 2018, 120.)

Tyypillisempää on kuitenkin menetelmien nimeäminen ja asettaminen ennakolta analyysityön ohjaajiksi:

Kategoria-analyysi on sosiaaliseen konstruktionismiin kiinnittyvä lähestymistapa, jossa tarkastellaan ihmisten, asioiden ja ilmiöiden nimeämisen ja luokittelun merkitystä sosiaalisen todellisuuden ja moraalien rakentumisen prosesseissa (Virkki 2019, 31).

Sovellamme aineiston analysointiin jäsenkategoria-analyysia (*Membership Categorization Analysis, MCA*), sillä se tarjoaa mahdollisuuksia eritellä miten puhujat, eli tässä tapauksessa anonyymille keskustelupalstalle kirjoittavat henkilöt, järjestävät ja jäsenävät kulttuurista todellisuuttaan (Mustomäki & Sihto 2019, 161–162).

Osassa artikkeleista lähestymistapa kytketään aineistopohjaiseen analyysityöhön teoriaohjaavilla analyysitekniikoilla:

Aineisto on analysoitu teoriaohjautuneesti teemoitellen ja narratiivista tulkintaperinnettä hyödyntäen.

Ymmärrän tarinallisuuden keskeiseksi tavaksi, jonka avulla yksilöt tekevät ymmärrettäväksi elämäänsä ja ympäristöönsä – haastatteluilanteessa läsnä olevat tarinat eivät kuitenkaan vain heijasta yksilöllistä kokemusta vaan ovat sidoksissa kontekstiin, kulttuurisesti jaettuuihin tarinatyyppyeihin ja -muotoihin sekä toimivat itsen esittämisen ja selittämisen performatiivisina välineinä. (Peltola 2020, 70.)

Tällainen tarkka menetelmäkuvaus on tyypillinen aineiston konstruktionistisissa tutkimusnarratiiveissa ja se yhdistyy pyrkimykseen tehdä analyysityöstä mahdollisimman läpinäkyvää ja seurattavaa: käsitteitä ja tutkimusmenetelmiä käsitellään julkilausutusti ja tehtyä analyysityötä avataan tarkasti. Konstruktionistiset artikkelit eroavat tältä osin erityisesti ontologis-materiaalisista tutkimuksista, joissa tutkimusnarratiivi rakentuu hyödynnettyjen aineiden ja tulkintojen kudelmaksi.

Konstruktionististen tarkastelujen menetelmäkuvauksissa väikky myös yhteiskunta-teoreettista ainesta. Esimerkiksi Käyhkö (2017, 8) pohjustaa kollektiivista muistelutyömenetelmää hyödyntävää tutkimustaan yhteiskunnan rakenteistuneisuuden ajatuksella:

Yksilöt asettuvat syntymästään saakka erilaisiin sosiaalisiin asemiin ja elämänpiireihin, joissa on erilaiset luokkaistuneet elämänorientaatiot, arvostukset kuin myös erilaiset resurssit ja mahdollisuudet oman elämän rakentamiseen (mt).

Objektiivisena hahmottuva yhteiskuntarakente tuodaan mukaan tutkimukseen menetelmällä, jossa ”lähdetään liikkeelle yksilöistä ja arjesta, [mutta] muistojen ja kokemusten ajatellaan heijastavan yleisemmin tutkittavia kysymyksiä sekä eriarvoistavia sosiaalisia rakenteita, kuten sukupuolta ja luokkaa” (mt. 10).

Vastaavasti Tolonen ja Aapola-Kari (2021, 119) analysoivat laajan haastatteluaineiston pohjalta nuorten koulutusvalintoja näkökulmasta, jossa ”[n]uorten valintahorisontit kytkeytyvät aina heidän resurssieihinsä sekä vallitsevaan sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin ja paikallisiin (olo)suhteisiin”. Eskelisen, Ryynäsen ja Tuomaalan (2019, 64) kuvaus subjektivismiin

ylittämisestä tietynlaisella haastatteluaineiston analyysitekniikalla on erityisen kiinnostava. Heidän tutkimustyönsä tavoitteena on

löytää toistuvia teemoja, joiden avulla yksittäisten ihmisten antamat usein hyvin omakohtaiset merkityksenannot pystyy näkemään yleisemmän teeman variantteina [...] Näin kokemuksista voi tunnistaa rakenteita: kun kokemus toistuu tarpeeksi systemaattisena, voidaan kysyä tämän säännönmukaisuuden kokemuksesta riippumatonta syytä.

Sosiaalista todellisuutta lähestytään haastatteltavien yksilöllisen kokemuksen kautta, mutta samalla subjektiivinen merkityksenanto pyritään ylittämään ja pääsemään kiinni merkitysten jaettuuteen ja objektiivisiin rakenteisiin. Aineiston toisessa artikkelissaan Käyhkö (2020, 9) analysoi vastaavasti ”luokkaa elettyä, yksilöllisesti koetuna ja samalla yksilön toimintaa eri tavoin säätelevänä, emotionaalisesti latautuneena mutta samanaikaisesti rakenteellisena kysymyksenä”. Yksilön toimijuus ja merkityksenanto ehdollistuvat suhteessa (kerrostuneeseen) yhteiskuntarakenteeseen ja heijastelevat tätä. Näin ollen rakenteeseen päästään kiinni pureutumalla sosiokulttuurisesti jäsentyvään toimijuuteen ja kokemukseen. Vastaava taustanäkemys luokituneesta ja toimijuutta eri tavoin muokkaavasta yhteiskunnasta toistuu aineiston artikkeleissa. Samalla yhteiskuntateoreettinen ja normatiivinen metateoreettinen ulottuvuus lomittuvat ja yhdistyvät valtaan puretuvaan kriittiseen tutkimusotteeseen.

Yhteenvedo

Koko tarkasteltua 61 artikkelin aineistoa luonnehtii vahvimmin TM-paketti, jossa konstruktivistinen, sosiaalisen todellisuuden diskursiivis-kulttuurista rakentumista painottava lähestymistapa yhdistetään analyysitapaan, joka pureutuu todellisuuden sosiaaliseen ja diskursiivis-kulttuuriseen rakentumiseen. Tällainen paketti esiintyy saumattomimmillaan aineiston diskurssianalyttisissä artikkeleissa, joissa diskurssianalyysi kattaa koko tutkimusprosessin: lähestymistavan, käsitteet, menetelmän ja analyysityön.

Tutkimustapa näyttäytyy vakautuneena ja tutkimuskäsitteet ja menetelmä sekä tutkimusprosessi kuvataan tarkasti ennen varsinaista analyysityötä. Yleiskonstruktivistisissa artikkeleissa lähestymistavan ja aineiston silloitusta tehdään puolestaan monella eri tavalla, yleisestä metodologisesta pohdinnasta vakiintuneiden analyysitekniikoiden hyödyntämiseen. Lähestymistapa ja analyysityö yhdistyvät myös tutkimuskäsitteiden avulla. Käsitteet operationalisoivat konstruktivistista metateoriaa analyysikäyttöön ja auttavat tulkitsemaan aineistoa teorian kanssa yhteensopivasti.

Kolmas aineistosta esille noussut TM-paketti luonnehtii etnografista tutkimusotetta. Etnografiset tarkastelut tukeutuvat niin ikään konstruktivistiseen lähestymistapaan, mutta muista lähestymistapaa hyödyntävistä tarkasteluista poiketen niiden teoria-menetelmäsuhdetta luonnehtii vyyhtimäisyys. Etnografia näyttäytyy kokonaisvaltaisena ja erityisenä tiedon tuotannon muotona, joka kattaa yhtä aikaa sekä lähestymistavan että aineistonkeruu- ja -analysointikäytännön. Tarkasteluissa ei hyödynnetä erillistä julkilausuttua analyysimenetelmää eikä tutkimusvälineistöä eritellä irrallaan kenttätyöstä. Sen sijaan teoreettiset käsitteet toimivat apuvälineinä kentällä koetun ja kirjatun tulkinnassa. Kenttään juurtuneessa tiedontuotannossa korostuu vuorovaikutuksellinen solidaarisuus kentällä kohdattujen kanssa: etnografi on kentällä yhdessä heidän kanssaan ja etnografinen tieto on aina yhteistuotettua. Tiedon yhteistuotanto edellyttää puolestaan eettistä refleksiivisyyttä, kenttäkohtaamisten ja oman tutkijan position sekä tutkimukseen liittyvien asymmetrioiden herkeämätöntä pohdintaa. Kansainvälisen refleksiivisen käänteen painotukset ovat vahvasti läsnä myös suomenkielisessä etnografiassa: tieto nähdään paikantuneena, ja tutkimuksessa pyritään tiedon tuotannon symmetrisyyteen, jossa tutkittavia ajatellaan kumppaneina informanttien sijaan.

Refleksiivisyys näkyy myös neljännessä aineistosta paikantamassani TM-paketissa, ontologismateriaalisessa. Paketti rakentuu suhteessa valtavirtaiseen konstruktionismiin, jonka oletuksia pyritään purkamaan korostamalla ontologiaa ja sen prosessuaalisuutta: tarkastelun kohteena eivät ole todellisuuden näkökulmaiset heijastumat

vaan todellisuuden itsensä jatkuva muotoutuminen. Todellisuus muotoutuu moniaineksisissa yhteenliittymissä ja kokoonpanoissa, ja näissä prosesseissa muodostuva tieto on yhteistuotettua. Tutkimusotteen TM-paketti muodostuu johdonmukaisimmillaan etnografian tapaan vyyhtimäiseksi: näkemys todellisuuden jatkuvasta todelliseksi muotoutumisesta (ontologia) käy yhteen todellisuuden muotoutumiseen tarttumisen – ja samalla tähän muotoutumiseen osallistumisen – kanssa (metodologia). Onto-metodologisen vyyhdin ulottamisessa varsinaiseen analyysiyöhön ilmenee kuitenkin kitkaa, sillä suurimmassa osassa tutkimustapaa hyödyntävistä artikkeleista käytetään laadulliselle tutkimukselle tyypillisiä tekstuaalisen aineiston analyysimenetelmiä.

Lopuksi: kaksi huomiota tarkastelun pohjalta

Aineiston ontologis-materiaalisten tarkastelujen ensisijaisena ongelmana ei kuitenkaan ole niiden teoria-menetelmäsuhteiden eriparisuus. Ensimmäinen huomioni koskeekin TM-pakettien kytköksen merkitystä. Mahdollisimman kitkattomasti yhteen sulautuvien ja tarkasti eriteltyjen sekä aineistosta erillään kehiteltyjen TM-pakettien muodostamisesta tehdään helposti itseisarvo. Mutta ei ole mitenkään itsestään selvää, että kaikessa laadullisessa tutkimuksessa tulisi tavoitella juuri tällaista TM-pakettia. Kitkattomasti yhteen loksahavilla ja tiiviiksi vakautuneilla TM-kytköksillä on myös omat ongelmansa.

Tällaiset kytkökset luonnehtivat kriittisesti elävään elämään kytkeytyvän sosiaalitieteen sijasta ennen kaikkea eksaktia, normaalitieteellistä tiedontuotantoa. Teoria-menetelmäsuhteiden vakautuminen mustiksi laatikoiksi uhkaa samalla laadullisessa sosiaalitutkimuksessa tärkeää refleksiivisyyttä: menetelmien ottaminen annettuina ja niiden lukkoon lyöminen ennakolta häivyttää menetelmiin ja positioihin kytkeytyviä asymmetrioita ja jättää katveeseen tiedon muodostumisen paikantuneisuuden, huokoisuuden ja yhteisyyden. Eri tutkimusotteilla on myös erilaisia elämänkaaria ja metatutkimuksellisia tavoitteita: jotkut ovat vakautuneet vuosikymmenien

saatossa, toiset taas ovat vasta kehkeytymässä ja kolmannet korostavat tutkimusotteiden moninaisuutta ja pyrkivät välttämään tutkimustyön jähmettämistä (Jensen 2014; Silvast & Virtanen 2023). Uudenlaisten tutkimustapojen kehittelylle ja hyödyntämiselle on löydettävä tilaa laadullisessa sosiaalitutkimuksessa.

Vaikka tutkimustapojen moninaisuus ja dynaamisuus on tavoiteltavaa, voidaan kuitenkin kysyä, mihin aineistosta esille nousutta, olevaksi muotoutumisen ontologista maksimalismia lopulta tarvitaan laadullisissa tutkimuskäytännöissä. Mikä on ontologis-materiaalisen lähtökohdan viimekätinen anti valtavirtaiseen sosiokulttuuriseen konstruktionismiin verrattuna? Todellisuuden jatkuva muotoutuminen sekä tämän muotoutumisen lähtökohtainen kontingenssi ja poliittis-hallinnallisuus korostuvat kummassakin tutkimusotteessa. Toiseksi, aineiston konstruktionistiset tarkastelut ovat leimallisen monipuolisia ja dynaamisia, eikä tutkimuksissa pitäydytä yksinomaan diskursiivis-kulttuurisen sisällä ja analysoida pelkkää subjektiivista merkityksenantoa. Sen sijaan analyysia suunnataan subjektiivis-kokemuksellisen ja objektiivis-rakenteellisen väliin ja tarkastellaan esimerkiksi toimijuuksien muodostumista näissä välityksissä.

Kolmanneksi huomion voi suunnata ontologis-materiaalisen tutkimusotteen kulmakiveen, moniaineksisten muodostumisten tarkasteluun, joka välttää erityisesti ekologisen kriisin kyseenalaistamat ihmistieteelliset dikotomiat, inhimillisen ja ei-inhimillisen sekä materiaalisen ja kulttuurisen lähtökohtaiset erottelut.⁴ Näiden jaotteluiden purkaminen onnistuu kuitenkin myös konstruktionistisella TM-paketilla. Esimerkiksi ihmis- ja eläintoimijoiden välistä emotionaalista suhdetta, kehollista vuorovaikutusta ja yhteistä, jaettua arkea voidaan tarkastella sellaisella lähestymistavalla ja käsitteistöllä (anti-essentialismi, relationaalisuus ja skriptit), joka voidaan yhdistää johdonmukaisesti kulttuuriseen analyysimenetelmään (kirjoituskeruuaineiston teemoittelu) (Schuurman 2017). Lisäksi myös ontologis-materiaalisissa tarkasteluissa hyödynnetään tavanomaisia, konstruktionismi-pohjaisia tekstuaalisen aineiston analyysimenetelmiä. Näin

ollen voidaankin kysyä, Patrik Aspersin (2015) tapaan, muuttuisiko tarkastelujen varsinaisen tutkimuksellinen anti ja sisältö, jos niistä pyyhkisi ontologis-materiaalisen filosofoinnin pois?

Toinen huomioni koskee metodologisen minimalismin ja maksimalismin välistä suhdetta. Kutsun metodologiseksi minimalismiksi sellaista painotusta, jossa lähestymistavat, tutkimuskäsitteet, menetelmät sekä aineistonkeruu ja analyysi virtaavat toisiinsa ilman apriorisia lukkoonlyöntejä. Minimalismin nousu yhdistyy etnografian aseman vahvistumiseen ja siihen kytkeytyvään refleksiivisyyden korostumiseen sosiaalitutkimuksessa: teorioita ja menetelmiä ei haluta eksplikoida ja lyödä etukäteen lukkoon, sillä tämän nähdään mekanisoivan tutkimustyötä, vakiinnuttavan vallitsevia tutkimuksellisia painotuksia ja uhkaavan tutkimusentekoon liittyvien valtasuhteiden tunnistamista. Aineistoon kytkeytymisen tavat halutaan toisin sanoen pitää avoimina, jotta tutkimus säilyy luovana, tutkittavien näkemykset saadaan mukaan kaikessa rikkautessaan ja tiedontuotannon refleksiivisyydestä voidaan pitää mahdollisimman hyvin kiinni (Brown-Saracino 2021; Lippert & Mewes 2021; Reich 2021; Small 2021).

Metodologisen minimalismin ongelmana on kuitenkin tutkimustyön seuraamisen, toistettavuuden ja pätevyiden arvioinnin haastavuus. Minimalismi käytännössä hylkää systemaattisuuden tutkimustyön keskeisenä periaatteena ja sen tutkimustulosten pätevyiden takeena. Samalla tutkimustapojen opettaminen käy haastavaksi. Metodologisesti minimalistisiin tutkimustapoihin muodostuu myös erityisiä tutkimuskäytäntöjä, ja tietynlaiset tavat yhdistellä teorioita ja menetelmiä vakautuvat vähitellen. Jos metodologisia ohjeistuksia ja etukäteispainotuksia pyritään välttämään, muodostuu joistain tutkimuksista kanta-tutkimuksia, joiden muotoa ja painotuksia seurataan. Kantatutkimukset alkavat toimia tutkimusotteiden ”vakauden saarekkeina” (Pickering 2017, 137) ja välttämättöminä kauttakulkupisteinä, jotka vakauttavat tutkimusotetta tietynlaiseksi (Callon 1986).

Tavoitteenani ei tässä artikkelissa ole ratkaista metodologisen minimalismin ja tutkimustyön

systemaattisuuden sekä tutkimuksessa hyödynnettävien aineiden ja tehdyn työn tarkan etukäteiskuvauksen eli metodologisen maksimalismin välistä jännitettä. Olen sen sijaan kehittänyt välineistöä laadullisissa tutkimuksissa hyödynnettävien teoria- ja menetelmäainesten tarkasteluun ja yhdistelyyn sekä niiden suhteiden analyysiin. Lisäksi olen pyrkinyt huomioimaan refleksiivisen käänteen vaikutuksia suomenkielisessä laadullisessa sosiaalitutkimuksessa ja avaamaan menetelmien päivittämistä koskevaa keskustelua.

Kysymysten kysyminen on usein hyödyllistä itsessään, ilman lukkoon lyötyjä vastauksia. Uskon myös, että laadullisia menetelmiä hyödyntävät tutkijat ja menetelmäopettajat onnistuvat pitämään kaksi asiaa mielessään yhtä aikaa: metodologisen maksimalismin tutkimustyön systemaattisuuden ja seurattavuuden painotuksen (Virtanen 2019; Virtanen & Salmivaara 2021) sekä metodologisen minimalismin tutkimuksellisesti luoveman, aineistoille ja osallistujille paremmin tilaa antavan sekä eettisen refleksiivisyyden haasteeseen vastaavan orientaation (Virtanen 2023). ■

VTT, DOS. MIKKO J. VIRTANEN *on sosiologian yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.*

VIITTEET

- 1 Käytän käsitettä yhteiskuntatutkimus laajemmassa, myös muiden muassa taloustieteen kattavassa merkityksessä (Lehti ym. 2021) ja käsitettä sosiaalitutkimus suppeammassa, ainoastaan niin sanotut sosiaalitieteet kattavassa merkityksessä. Sosiaalitieteistä poiketen juuri taloustiede on kuitenkin saavuttanut korkeamman konsensusasteen niin yleisten lähtökohtien kuin teorioiden ja menetelmienkin osalta.
- 2 Oma yhteiskunnallinen positioni rakentuu alemman keskiluokan luokkataustalle ja kasvamiselle helsinkiläisessä lähiössä; globaalisti ja paikallisesti etuoikeutetuille valtavirtaiselle valkoisuudelle ja miessukupuolisuuudelle; monipuoliselle ei-akateemiselle työhistorialle sekä tämän kanssa osittain lomittuvalle kaksikymmenvuotiselle yhteiskuntatieteelliselle tutkimus- ja opetustyölle, jota luonnehtii jatkuva epävarmuus ja tämän prekaariuden tuottamat jaksamishaasteet.

- 3 Kaikki tekstin käännökset ovat omiani. Suomenkieliset lainaukset esitetään puolestaan sellaisenaan, kursivoituneina ja lyöntivirheineen.
- 4 Erontevoja välttävä lähtökohta kantaa mukanaan vahvaa emansipatorista potentiaalia. Samalla kuitenkin esimerkiksi kokemuksellisen toimijuuden hylkäämiseen liittyy myös syvälekäyviä eettis-poliittisia ongelmia (Braunmühl 2018).

AINEISTO

- Andell, Kia (2020) ”Tiede ja sen toiset. Tieteen ja kokemustiedon rajatyö arkiymmärryksen ylittävissä kokemuksissa”. *Sosiologia* 57:3, 227–245.
- Alasuutari, Pertti (2017) ”Määräysvalta vakuuttelun retoriikassa: Koetun hyvinvoinnin käsitteen leviäminen ja kotoistuminen Suomeen”. *Sosiologia* 54:3, 253–272.
- Alastalo, Marja & Homanen, Riikka (2018) ”Yksilöfaktaa ja väestötietoa. Väestökirjanpito ulkomaalaisten hallinnan ja tietämisen teknologiana”. *Sosiologia* 55:2, 147–166.
- Armila, Päivi (2020) ”Laatikkopyöriä ja juoksuvöitä. Apu- ja urheiluvälineet vammaisurheilun sosiaalisina välityksinä”. *Sosiologia* 57:2, 167–182.
- Elomäki, Anna & Koskinen Sandberg, Paula & Kantola, Johanna & Saari, Milja (2019) ”Työmarkkinajärjestöt valtiollisen tasa-arvopolitiikan tyhjiötä täyttämässä? Työmarkkinakeskusjärjestöjen tasa-arvoulostulot vuosina 2010–2017”. *Sosiologia* 56:2, 122–140.
- Eskelinen, Teppo & Rynänen, Sanna & Tuomaala, Martta (2019) ”Kilpailutus ja osallisuuden rakenteelliset ehdot siivoojien arjen työelämässä”. *Sosiologia* 56:1, 60–78.
- Fonsén, Elina & Varpanen, Jan & Kupila, Päivi & Liinamaa, Tarja (2021) ”Johtajuuden diskurssit varhaiskasvatuksessa. Valta ja vastuu johtajuuden jäsentäjinä”. *Sosiologia* 58:1, 54–69.
- Haapajärvi, Linda & Juvenius, Jutta & Junnilainen, Lotta (2020) ”Hyvä naapuri, hyvä suomalainen. Erontekojen ja kuulumisen käytännöt Helsingin monietnisisillä asuinalueilla”. *Sosiologia* 57:4, 326–345.
- Heino, Eveliina (2017) ”Peruspalvelukokemukset ja arjen kansalaisuuden rakentuminen venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa”. *Sosiologia* 54: 3, 273–290.
- Hyvärinen, Pieta (2019) ”Beekeeping Expertise as Situated Knowing in Precarious Multispecies Livelihoods”. *Sosiologia* 56: 4, 365–381.
- Ikävalko, Elina (2021) ”Affektiivinen kuuluminen vertaisuuteen perustuvassa mielenterveytyössä”. *Sosiologia* 58:4, 338–354.
- Kinnunen, Merja & Lempiäinen, Kirsti & Peteri, Virve (2017) ”Konttorista monitilatoimistoksi. Työn tilojen etnografinen analyysi”. *Sosiologia* 54:2, 110–127.
- Koskinen, Henri & Saarinen, Arttu (2019) ”Innovaatioita, kasvua ja yrittäjämäisiä kansalaisia. Yrittäjyyspuhe suomalaisissa hallitusohjelmissa 1979–2015”. *Sosiologia* 56: 2, 141–156.
- Kosunen, Sonja & Haltia, Nina (2018) ”Valmennuskurssit ja koulutuskuluttauus. Tutkimus kurssijärjestäjien puhetoivoista”. *Sosiologia* 55:2, 167–183.
- Käyhkö, Mari (2017) ”Keinumista kahden maailman välissä. Työläistaustaiset naiset, yliopisto-opiskelu ja muuttuva suhde kotimaailmaan”. *Sosiologia* 54:1, 6–22.
- (2020) ”Osaanko mä nyt olla tarpeeks yliopistollinen?” Työläistaustaiset yliopisto-opettajanaiset ja luokan kokemukset”. *Sosiologia* 57:1, 7–25.
- Lönnroth-Olin, Marja K. & Venäläinen, Satu (2021) ”Nuorten muslimimiesten identiteettiä toiseutta neuvoteltaessa. Intersektionaalisten erontekojen diskursiivinen tarkastelu”. *Sosiologia* 58:1, 19–35.
- Maury, Olivia (2018) ”Kansainväliset opiskelijat prekaarina työvoimana Suomessa. Kokemuksia työnteosta opiskelijan oleskeluluvan varassa”. *Sosiologia* 55:4, 334–349.
- Mustosmäki, Armi & Sihto, Tiina (2019) ”Äitiyden katuminen intensiivisen äitiyden kulttuurissa”. *Sosiologia* 56:2, 167–173.
- Näre, Lena (2018) ”Olemme täällä näyttämässä, että olemme ihmisiä siinä missä muutkin. Etnografinen tutkimus turvapaikanhakijoiden protestista Helsingissä”. *Sosiologia* 55:4, 350–365.
- Peltola, Marja (2020) ”Ristiriitainen maskuliinisuus-kerronta ja tunteiden jakamisen mahdollisuudet poikien läheissuhteissa”. *Sosiologia* 57:1, 65–81.
- Rytioja, Anni & Kallio, Kirsi P. (2018) ”Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja nuorten kansalaisuudesta politiikkakäytösten valossa”. *Sosiologia* 55:1, 6–27.
- Schuurman, Nora (2017) ”Eläimen kuolema lapsuuden kokemukertomuksissa”. *Sosiologia* 54:3, 291–304.
- Sigfrids, Anton & Jauho, Mikko (2020) ”Hoitosuosituksat ja kolesterolihäiriöiden hoidon lääkkeellistyminen Suomessa 1986–2017”. *Sosiologia* 57:4, 363–385.
- Säilävaara, Jenny & Mehtälä, Hilka (2020) ”Sopivuus, oikeus ja terveys. Pitkäkestoinen imetyks ja julkinen imetyks mediateksteissä”. *Sosiologia* 57:4, 386–402.
- Tanninen, Maiju (2019) ”Kroonisen väsymysoireyhtymän tuottaminen potilaiden verkkoyhteisön itsehoidon käytännöissä”. *Sosiologia* 56:1, 44–59.
- Tervonen, Miika & Enache, Anca (2018) ”Romanisiirtolaiset ja arjen rajallistaminen Helsingissä”. *Sosiologia* 55:4, 384–399.

Tolonen, Tarja & Aapola-Kari, Sinikka (2021) "Nuorten toisen asteen koulutusvalinnat. Pääomat, strategiat ja koulutuksellisen arvon muotoutuminen". *Sosiologia* 58:2, 103–118.

Valkonen, Jarno & Kinnunen, Veera & Huilaja, Heikki & Saariniemi, Johanna & Näsi, Reetta & Uusisalmi, Riitta & Honkasilta, Janne (2017) "Jätehallinta ja ympäristönsuojelu". *Sosiologia* 54:1, 23–42.

Virkki, Tuija (2019) "Moraalisen eksklusion mekanismit maahanmuuttajamiesten väkivaltaa koskevassa kansalaiskeskustelussa". *Sosiologia* 56:1, 26–43.

KIRJALLISUUS

Alatalo, Marja (2005) *Metodisuhdanteiden mahti: Lomaketutkimus suomalaisessa sosiologiassa 1947–2000*. Vastapaino, Tampere.

Aspers, Patrik (2015) "Performing Ontology". *Social Studies of Science* 45:3, 449–453.

Aspers, Patrik & Corte, Ugo (2019) "What is Qualitative in Qualitative Research". *Qualitative Sociology* 42:2, 139–160.

– (2021) "What is Qualitative in Research". *Qualitative Sociology* 44:4, 599–608.

Autto, Janne & Saarharju, Maiju (2020) "Pääkirjoitus: Sosiologia yleissosiologisena lehtenä". *Sosiologia* 57:1, 3–6.

Bennett, Jane (2010) *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Duke University Press, Durham.

Benson, Michaela & O'Reilly, Karen (2022) "Reflexive Practice in Live Sociology: Lessons from Researching Brexit in the Lives of British Citizens Living in the EU-27". *Qualitative Research* 22:2, 177–193.

Braidotti, Rosi (2017) *Posthuman Knowledge*. Polity Press, Cambridge.

Braunmühl, Caroline (2018) "Beyond hierarchical oppositions: A feminist critique of Karen Barad's agential realism". *Feminist Theory* 19:2, 223–240.

Brown-Saracino, Japonica (2021) "Unsettling Definitions of Qualitative Research". *Qualitative Sociology* 44:4, 591–597.

Callon, Michel (1986) "Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and the Fishermen of St Brieuc Bay". Teoksessa Law, J. (toim.) *Power, Action, and Belief: A New Sociology of Knowledge?* Routledge & Kegan Paul, Lontoo, 196–223.

Clarke, Adele E. & Star, Susan L. (2007) "The Social Worlds Framework: A Theory/Methods Package". Teoksessa Hackett, Edward J. & Amsterdamska, Olga & Lynch, Michael & Wajcman, Judy (toim.) *The Handbook of Science and Technology Studies* (3rd ed.). MIT Press, Cambridge, 113–137.

Clarke, Adele E. & Friese, Carrie & Washburn, Rachel S. (2018) *Situational analysis* (2nd ed.): *Grounded theory after the interpretive turn*. SAGE E-Books.

Collins, Randall (1994) "Why the social sciences won't become high-consensus, rapid-discovery science". *Sociological Forum* 9:2, 155–177.

Corbin, Juliet & Strauss, Anselm (2012) *Basics of Qualitative Research* (3rd ed.): *Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. SAGE E-Books.

Erola, Jani & Reimer, David & Räsänen, Pekka & Kropp, Kristoffer (2015) "No Crisis but Methodological Separatism: A Comparative Study of Finnish and Danish Publication Trends between 1990 and 2009". *Sociology* 49:2, 374–394.

Fujimura, Joan (1987) "Constructing 'Do-able' Problems in Cancer Research: Articulating Alignment". *Social Studies of Science* 17:2, 257–293.

– (1996) *Crafting Science: A Sociohistory of the Quest for the Genetics of Cancer*. Harvard University Press, Cambridge.

Gad, Christopher & Ribes, David (2014) "The Conceptual and the Empirical in Science and Technology Studies". *Science, Technology, & Human Values* 39:2, 183–191.

Gago, Veronica (2020) *Feminist International: How to Change Everything*. Verso, Lontoo.

Go, Julian (2016) *Postcolonial Thought and Social Theory*. Oxford University Press, New York.

Gouldner, Alvin (1970) *The Coming Crisis of Western Sociology*. Basic Books, New York.

Greiffenhagen Christian & Mair, Michael & Sharrock, Wes (2015) "Methodological Troubles as Problems and Phenomena: Ethnomethodology and the Question of 'Method' in the Social Sciences". *The British Journal of Sociology* 66:3, 460–485.

Hammersley, Martyn (2012) *What is Qualitative Research?* Bloomsbury, Lontoo.

– (2020) "From methodology to methodography?" *Methodological Innovations* 13:3. DOI: <https://doi.org/10.1177/2059799120976995>

Herranen, Olli (2022) "Yhteiskunta teoriassa – teoria yhteiskunnassa". *Tiede & edistys* 47:3, 225–232.

Hironaka, Ann (2014) *Greening the Globe: World Society and Environmental Change*. Cambridge University Press, New York.

Hughes, Stuart H. (1958) *Consciousness and Society: The Reconstruction of European Social Thought 1890–1930*. Alfred A. Knopf, New York.

Inglis, David & Almila, Anna-Mari (2022) "Yhteiskuntateorian maahantuonnin ongelmista". *Tiede & edistys* 47:3, 220–224.

- Jauho, Mikko & Meskus, Mianna (2017) "Tieteen- ja teknologiantutkimuksen näkökulma terveyteen". Teoksessa Karvonen, S. & Kestilä, L. & Mäki-Opas, T. (toim.) *Terveyssosiologian linjoja*. Gaudeamus, Helsinki, 125–140.
- Jensen, Casper B. (2014) "Continuous Variations: The Conceptual and the Empirical in STS". *Science, Technology, & Human Values* 39:2, 192–213.
- Kulmala, Meri & Spišák, Sanna & Venäläinen, Satu (toim.) (2023) *Kanssatutkimus: Ihanteet ja käytännöt*. Tampere University Press, Tampere.
- Law, John (2004) *After Method: Mess in Social Science Research*. Routledge, Lontoo.
- Law, John & Ruppert, Evelyn (toim.) (2013) "The Social Life of Methods: Devices". Erikoisnumero, *Journal of Cultural Economy* 30:4.
- Lehti, Hannu & Salminen, Janne & Koivula, Aki & Räsänen, Pekka (2021) "Yhteiskuntatieteellinen tutkimus ja metodologia Suomessa. Katsaus kotimaisten aikakauslehtien artikkeleihin 1990–2018". *Tiedepolitiikka* 46:4, 27–41.
- Lehtimäki, Tomi & Virtanen, Mikko J. (2023) "Differentiating natures, connecting environments: Pragmatic sociology and the emergence of green justifications". *Distinktion: Journal of Social Theory*. DOI: <https://doi.org/10.1080/1600910X.2023.2187736>
- Lippert, Ingmar & Mewes, Julie S. (2021) "Data, Methods and Writing: Methodographies of STS Ethnographic Collaboration in Practice". *Science & Technology Studies* 34:3, 2–16.
- Maury, Olivia (2022) "Missä lymyilet, yhteiskuntateoria?" *Tiede & edistys* 47:1–2, 79–83.
- Mauthner, Natasha S. & Doucet, Andrea (2003) "Reflexive Accounts and Accounts of Reflexivity in Qualitative Data Analysis". *Sociology* 37:3, 413–431.
- Nash, Jennifer C. (2019) *Black Feminism Reimagined: After Intersectionality*. Duke University Press, Durham.
- Pickering, Andrew (2017) "The Ontological Turn: Taking Different Worlds Seriously". *Social Analysis* 61:2, 134–150.
- Puar, Jasbir K. (2007) *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*. Duke University Press, Durham.
- Rasmussen, Erik B. & Fagernes Johannessen, Lars E. (2023) "Theorizing Theory: Invitation to a Broader Conversation about 'Theory' in Sociology". *Sociology Compass* 17:6. DOI: <https://doi.org/10.1111/soc4.13085>
- Rastas, Anna & Poelman, Sanna (2021) "Suomalaisen sosiologian värisokea piste". *Sosiologia* 58:1, 3–20.
- Reich, Jennifer A. (2021) "Power, Positionality, and the Ethic of Care in Qualitative Research". *Qualitative Sociology* 44:4, 575–581.
- Ruby, Jay (toim.) (1982) *A Crack in the Mirror: Reflexive Perspectives in Anthropology*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Ryynänen, Sanna & Rannikko, Anni (toim.) (2021) *Tutkiva mielikuvitus: Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Räsänen, Pekka & Erola, Jani & Härkönen, Juha (2005) "Teoria ja tutkimus Sosiologia-lehdessä". *Sosiologia* 42:4, 309–314.
- Savage, Mike (2013) "The 'Social Life of Methods': A Critical Introduction". *Theory, Culture & Society* 30:4, 3–21.
- Silvast, Antti & Virtanen, Mikko J. (2019) "An Assemblage of Framings and Tamings: Multi-Sited Analysis of Infrastructures as a Methodology". *Journal of Cultural Economy* 12:6, 461–477.
- (2023) "On Theory–Methods Packages in Science and Technology Studies". *Science, Technology, & Human Values* 48:1, 167–189.
- Small, Mario L. (2021) "What is 'Qualitative' in Qualitative Research? Why the Answer Does not Matter but the Question is Important". *Qualitative Sociology* 44:4, 567–574.
- Star, Susan L. (1989) *Regions of the Mind: Brain Research and the Quest for Scientific Certainty*. Stanford University Press, Palo Alto.
- Swedberg, Richard (2021) "What Is a Method? On the Different Uses of the Term Method in Sociology". *Distinktion: Journal of Social Theory* 22:1, 108–128.
- Vergès, Françoise (2021) *A Decolonial Feminism*. Pluto Press, Lontoo.
- Virtanen, Mikko J. (2015) *Systeemiteoreettisia askelmerkkejä nyky-yhteiskuntaan: Tutkielma systeemiteoreettisesta yhteiskuntateoriasta ja sen metodologisesta käytöstä*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- (2019) "What kind of 'a girls' thing'? Frictions and continuities in the framing and taming of the HPV vaccine in Finland". *Sociology of Health & Illness* 41:4, 789–805.
- (2021) "Minne menit, yhteiskuntateoria?" *Tiede & edistys* 46:4, 300–308.
- (2023) "Socially enacted ethics: The inner life of an ethical advisory board". *Sociology of Health & Illness*. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9566.13636>
- Virtanen, Mikko J. & Salmivaara, Saara (2021) "From knowledge to a gendered event and trustful ties: HPV vaccine framings of eligible Finnish girls and school nurses". *Sociology of Health & Illness* 43:5, 1221–1236.
- Virtanen, Mikko J. & Silvast, Antti (2020) "Monipaikkainen kehystymistutkimus". *Sosiologia* 57:2, 183–202.

Hiljaisuuden kieli, (ei-)tieto ja naistekijyys Marguerite Durasin romaanissa *Emily L.*

AURA SEVÓN

ABSTRAKTI Tutkin tässä teoreettisessa esseessä ranskalaisen kirjailijan ja elokuvaohjaajan Marguerite Durasin (1914–1996) romaania *Emily L.* (1989/1987) siitä kulmasta, kuinka taiteen tekeminen, hiljaisuus ja sukupuoli kiertyvät siinä toisiinsa ja minkälaisia sukupuolittuneita merkityksiä hiljaisuus siinä saa. Kyseessä on iäkkään kirjailijanaisten elämänsä illassa sepittämä, itseään peilaava tai moninaistava ”antitarina”, joka sisältää kertomuksen myös toisesta, elämänsä viimeiselle matkalle valmistautuvasta kirjailijanaisesta. Luen romaania keskeisen modernistisen uudistajan autofiktiivisenä tutkielmana länsimaisen kirjallisuuden historiasta poispyyhitystä naistekijyydestä. Tällaisessa kehystyksessä teoksesta kasvaa vaikuttava, feministisesti kantaaottava poeettis-poliittinen metafora. Käyn vuoropuhelua feministisen filosofian, ranskalaisen kirjallisuudentutkimuksen sekä mustan ja postkoloniaalisen teorian kanssa osoittaakseni radikaalin moninaisen teoreettisen ajattelun avulla, että Durasin esteettisessä ilmaisussa tyylielty hiljaisuus luo paradoksaalisesti aivan omanlaistaan kieltä. Lopuksi tarkastelen transkielisyiden käsitteen avulla, kuinka durasilainen hiljaisuuden kieli nivoutuu hänen kulttuurisesti hybridiin ja monikieliseen taustaansa.

ASIASANAT *Marguerite Duras, hiljaisuus, feministinen kirjallisuudentutkimus, feministinen teoria, transkielisyys, monikielisyys*

Meidän tarinamme ei toteudu missään, sitä ei saa koskaan kirjoitetuksi kokonaan.

Marguerite Duras, *Emily L.* (1989/1987, 35.)

Ryhdyin tutkimaan ilmaisen ja sukupuolen suhdetta ranskalaisen kirjailijan ja elokuvaohjaajan Marguerite Durasin (1914–1996) teoksissa 2000-luvun alussa. Kirjoitin aiheesta kandidaatin työn, gradun ja sitten toisen gradun, myöhemmin ensimmäisen tutkimusartikkelini.

Niiden välissä suomensin häneltä haastatteluteoksen. Kunkin työn jälkeen tuntui aina siltä, että jotakin oli jäänyt vielä sanomatta: sanat kieltäytyivät asettumasta aloilleen. Tätä teoreettista esseetä edeltää *Avain*-lehdessä vuonna 2017 julkaistu tutkimusartikkelini, jossa tarkastelen hiljaisuuden voimaa Durasin kirjoituksessa, erityisesti hänen nuoruusvuosiaan valaisevassa autofiktiivisessä romaanissa *Rakastaja* (1985/1984).

Nyt lähestyn kirjoittamisen, hiljaisuuden ja sukupuolen suhdetta Durasin romaanissa *Emily L.* (1989/1987; jatkossa *E*). Ajatuksenani on, että merkityksenanto tapahtuu teoksessa paradoksaalisesti *negaation* kautta: poispyyhkiytymällä. Kyseessä on iäkkään kirjailijanaisten elämänsä illassa sepittämä, itseään peilaava tai moninaistava ”antitarina”, joka sisältää kertomuksen myös toisesta, elämänsä viimeiselle matkalle valmistautuvasta kirjailijanaisesta. Tutkin kuinka taitteen tekeminen, hiljaisuus ja sukupuoli kiertyvät romaanissa toisiinsa ja millaisia sukupuolittuneita merkityksiä hiljaisuus siinä saa. Luen *Emily L.*:ää keskeisen modernistisen uudistajan autofiktiivisenä tutkielmana länsimaisen kirjallisuuden historiasta poispyyhitystä naistekijyydestä. Tällaisessa kehystyksessä teoksesta kasvaa vaikuttava, feministisesti kantaottava poeettis-poliittinen metafora.

En usko, että monimuotoisia taideteoksia voi tutkia vain yhden teoreettisen ajattelumallin tai yksiulotteisen tarkastelutavan kautta tekemättä vääryyttä niiden lukuisille eri sävyille ja ulottuvuuksille. Siksi lähestyn *Emily L.*:ää suomenkielisessä tieteellisessä kirjoittamisessa vallitsevan, lineaarisuutta ja homogeenisyyttä suosivan lukutavan sijaan esseistisen muodon ja *radikaalin moninaisen* teoreettisen ajattelun avulla: käyn moniäänistä vuoropuhelua feministisen filosofian (Cixous, Irigaray, Le Dœuff, Plumwood), ranskalaisen kirjallisuudentutkimuksen (Lasserre, Planté, Reid) sekä mustan ja postkoloniaalisen teorian (Lorde, Minh-Ha, Salami) kanssa osoittaakseni, että tyylielty hiljaisuus luo Durasin esteettisessä ilmaisussa paradoksaalisesti aivan omanlaistaan *kieltä*. Valitsemani lukutapa myös auttaa minua tarkastelemaan, kuinka hänen teoksensa haastavat länsimaista dualistista ajatteluperinnettä.

Tutkimuksissa, jotka käsittelevät kieltä ja sukupuolta Durasin tuotannossa, on usein viitattu Hélène Cixous'n luomaan, niin kutsuttuun naiskirjoituksen käsitteeseen (*écriture féminine*), kirjoittamisen praksikseen, jossa kirjoitukseen tuodaan mukaan länsimaisissa kulttuureissa torjuttua naiseutta ja naishalua. Toisaalta osa tutkijoista on myös kritisoinut sen

väitettyä essentialismia (esim. Cohen 1993, 8). Luentani täydentää ranskalaista psykoanalyttis-painotteista tutkimustraditiota *sosiohistoriallisella* otteella, jonka avulla vältytään asennoitumasta sukupuoleen essentialisoivasti tai historiattomasti. Esseeni loppupuolella tarkastelen myös, kuinka durasilainen hiljaisuuden kieli nivoutuu hänen monikieliseen ja kulttuurisesti hybridiin taustaansa, ja otan avukseni *kielitetöissä* postkoloniaalisessa tutkimuksessa viime vuosikymmeninä kehitellyn *transkielisyys* käsitteen (Dutton 2016; Gilsean Nordin, Hansen & Zamorano Llena 2013; Kellman 2000). Näin luentani luo siltaa psykoanalyttisen ja postkoloniaalisen tulkintatradition välille, mikä on mielestäni tärkeää Durasin monimuotoisten teosten ymmärtämisessä.

Ranskalaisessa sotien jälkeisessä kirjallisuudessa ja filosofiassa niin sanotun positiivisen merkityksenannon kriisi ilmeni kiinnostuksena ”negatiivisen estetiikkaan”: aihe oli suosittu maailmansotien ja holokaustin jälkeisessä ajassa, jolloin usko aiempiin ”positiivisiin” arvoihin, kuten ihmisten väliseen solidaarisuuteen ja yhteisymmärrykseen, oli murskaantunut sotien kauhussa. ”Negatiivisen estetiikkaa” loi omalla tavallaan esimerkiksi kirjailija-filosofi Maurice Blanchot, mutta sen vaikutuksia voi nähdä myös Jacques Derridan ajattelussa. Ranskalaisessa Duras-tutkimuksessa on oltu kiinnostuneita hänen teoksissaan toistuvasta sanomattoman tai ”kielentämättömän” (*l'indicible*) ongelmasta. Sitä on lähestytty psykoanalyttisesti (Kristeva 1998/1987; Lacan 1995/1965), feministis-psykoanalyttisesti (Gauthier & Duras 1974; Marini 1977) ja tyyliintutkimuksellisesti (de la Motte 2004; Noguez 2001), mutta myös yhteydessä postkoloniaaliseen ajatteluun ja traumateoriaan (esim. Knuuttila 2011). Hänen teoksistaan huokuvaa hiljaisuutta on tulkittu muun muassa ”passiivisena feminiinisenä melankoliana” (Kristeva), ”naisellisena mykkyytinä” tai hysteriana (Makward 1978), kommunikaation mahdolluutena naisen ja miehen välisessä heteroseksuaalisessa suhteessa (Killeen 2004), tukahduttuna huutona (Borgomano 2010), tyhjyytenä tai poissaolona (Noguez 2001) sekä feminiinisen

puuttuvaa paikkaa merkitysjärjestelmässä ilmentävinä kirjoituksen aukkoina (Gauthier & Duras 1974). Näissä tulkinnoissa hiljaisuus on yhdistetty mahdottomaan, olemattomaan tai mykkään, eli se on ymmärretty negatiivisesti. Itse pyrin lähestymään hiljaisuutta avarammin: myös dynaamisena ja aktiivisena, moniselitteisenä osana merkityksenantoa. Duras totesi eräässä haastattelussaan (Pallotta della Torre & Duras 2014, 59), että 1960-luvun lopun kulttuurisen mullistuksen jälkeen hänen kirjansa syntyivät aina pitkien hiljaisuuksien jälkeen. Lähdenkin tässä tutkimuksessani liikkeelle siitä ajatuksesta, että hiljaisuus on välttämätön apulainen kirjoittamisen luovassa prosessissa: hiljaisuus ja kirjoittaminen, jonka tärkein materiaali on kieli, kiertyvät toisiinsa kuin Möbiuksen nauhassa, niin erottamattomasti, ettei yhtä voi ajatella ilman toista.

Dualistista ajattelua haastamassa

Emily L. sijoittuu pieneen pysähtyneeseen Quillebeuffin satamakaupunkiin Normandian rannikolla. Teoksen aloitusvirke, ”Se oli alkanut pelosta”, kiehtoo arvoituksellisuudellaan, sillä lukijalle ei kerrota, mikä oli käynnistynyt tästä alkukantaisesta tunteesta. *In medias res*-aloitukseen upotettu enigmaattinen lause luokin vaikutelmaa, että tarinan alkupiste on pyyhitty pois. Lähtöpisteen häivyttäminen aktivoi lukijaa kysymään: ”mikä siis oli alkanut?” Vastaus kysymykseen saadaan hiukan myöhemmin: käy ilmi, että romaanin minäkertoja pelkää satamakaupungissa vierailevia, hymyileviä aasialaisturisteja, koska näiden näkeminen herättää hänessä traumaattisen lapsuusmuiston¹ Kaakkois-Aasiasta:

Juuri se hymy pelotti, se ilmoitti verilöylystä jonka uhriksi minä odotin joutuvani. (E, 10.)

Hakatessaan Kampotin tasangolla koiria kepillä kuoliaiksi he [aasialaiset] hymyilivät [...]. He katselevat koirien kuolemaa kylmästi hymyillen, katselivat huvittuneina luurangonlaihujen koirien kuolinkamppailua, irvettä ja sätkintää. (Mt. 33.)

Romaanin minäkertoja rinnastuu teoksessa Durasiin itseensä, sillä Ranskan siirtomaassa, Etelä-Vietnamissa syntynyt kirjailija eli lapsuutensa ja nuoruutensa Kaakkois-Aasiassa. Heti ensimmäisestä, näennäisen yksinkertaisesta aloituslauseesta lähtien *Emily L.* haastaa lukijan sekä älyllisesti että emotionaalisesti. Älyllisesti, koska lukija pannaan pohtimaan tarinankerronnan perinteisiä osatekijöitä purkavaa ja häivyttävää ”antitarinaa”, ja samaan aikaan emotionaalisesti, koska hänet viedään keskelle vaikeaa tunnetilaa, pelkoa, sekä kertojan absurdia ja irrationaalista muukalaiskammoa (ks. käsitteestä enemmän Ryyänen 2020, 334). Ehdotankin, että haastaessaan lukijan yhtä aikaa emotionaalisesti ja älyllisesti kerronnallinen ratkaisu purkaa perinteistä, dualistista käsitystä ihmisestä joko älyllisesti tai emotionaalisesti suuntautuneena olentona ja osoittaa hänen olevan sekä–että. Ehdotan myös, että ylittäessään perinteisen, dualistisen jaon kerronta aktivoi ja vahvistaa lukijassa näitä molempia puolia.

Sen lisäksi, että tarinan alkupiste hävytetään, myös subjektius pyyhitään pois heti ensilehdillä käyttämällä kerronnassa aktiivilauseiden sijaan passiivia: ”katsellaan”, ”mennään”, ”perille oli tultu”, ”oli seurailtu” (E, 7). Kenties klassisimmat kerronnan lähtökohdat, tarinan alkupiste ja kerronnan subjekti, puretaan jo ennen kuin tarina on edes kunnolla päässyt alkamaan. Kirjan mitaan tämä ”häivyttämisen gestiikka” kasvaa metaforaksi ensin elämän katoavaisuudesta ja sitten luovan naistekijyyden poispyyhkimisestä länsimaisen kirjallisuuden historiassa.

Iäkäs kirjailijanainen miesseuralaisineen tarkkailee satamakaupungin rantakahvilan terassilla notkuvaa alkoholisoitunutta englantilaista senioripariskuntaa. Englantilaisten kerrotaan saapuneen viimeisen matkansa päähän. Kuoleman tuntu leijailee kaikkialla, jopa pikkukaupungin nimi assosioituu kuolemaan, sillä äänteellisesti Quillebeuf [kil (le) böf] luo mielleyhtymän englannin verbiin *kill*, ”tappaa”. Englanninkielinen piilomerkitys hybridisoi ja moninaistaa ranskankielisen tekstin tasoja.

Kertoja on aikeissa kirjoittaa hänen omansa ja seuralaisensa tarinan, mutta englantilaisparia

tarkkaillessaan ryhtyykin sepittämään näiden tarinaa. Hänen fantasiassaan englantilaisnaisesta tulee kerran palvottu, sittemmin unohdettu runoilija, *the Lady*. Naisten tarinat peilautuvat toisiinsa: sormukset sormissaan fyysisesti pieni *the Lady* voisi olla Durasin fiktiivinen kaksoisisar. Missään vaiheessa kertojan ja englantilaisen välille ei kuitenkaan synny sanallista vuorovaikutusta, vaan fantasian ainekset saadaan sanattomasti, katsomalla: ensin ”ulospäin” ja sitten ”sisäänpäin”, kuvittelemalla.

Durasin katseessa hänen kaksi taiteellista kieltään, kirjallisuuden ja elokuvan kieli, kiertyvät toisiinsa, kuten Hélène Cixous toteaa:

[Duras] on aina elokuvakirjoittanut (*filmécrire*) teoksensa. [...] Hän on kirjoittanut kaiken kamerasukkukynällä (*plume de la caméra*), alistanut kaiken tuolle ihmeelliselle katseelle, joka suo taiteilijalle satumaista simuloivaa valtaa, jota kirjoituksen ilman kameraa on vaikea tavoittaa: tiedostamattoman *ulkoistetut* voimavarat. (Cixous 2013b, 33, suom. AS.)

Katseen merkityksiä ja funktioita Durasin teoksissa tutkinut Martine L. Jacquot (2009, 16) taas esittää, että näkeminen, ranskaksi *voir*, yhdistyisi Durasilla tietoon *savoir*, ja saamiseen, *avoir*. Durasilainen katse ei kuitenkaan ole vain halua omistaa ja määritellä katseen kohde, vaan myös halua kuvitella ja keksiä, etäännyttä ja ylittää (mt.). Näin voikin luonnehtia kertojan katsetta myös *Emily L.*:ssä: kertoja saa tietoa *the Lady*:stä katsomalla ja kuvittelemalla, ja sen pohjalta hän aikoo kirjoittaa tulevan kirjansa.

Ensisilmäyksellä minäkertoja näyttää aktiiviselta subjektilta, kun taas katseen kohteena oleva englantilaisnainen vaikuttaa passiiviselta, sillä hän puhuu ani harvoin ja kääntää usein katseensa maahan. Kuvio ei kuitenkaan ole näin yksiulotteinen, sillä fantasiassaan kertoja luo naisesta merkittävän runoilijan. Kun ensi alkuun passiiviselta vaikuttavalle katseen kohteelle annetaan tekijä-subjektin rooli, dikotominen subjekti–objekti-jako katsojan ja katsotun välillä purkautuu. Äänteellisesti ranskan nähdä-verbi *voir* sisältyykin sanojen ”tieto” (*savoir*) ja ”saada” (*avoir*) lisäksi sanaan ”valta” (*pouvoir*): elämänsä

illassa taiteilijanainen käyttää valtaansa synnyttää vielä yksi, moninaistuva versio itsestään. Hän purkaa perinteisiä valta-asetelmia katseellaan, joka muodostuu useamman eri taiteenlajin, elokuvan ja kirjallisuuden, kielten kiertyessä toisiinsa. Tämäkin kerronnallinen ratkaisu haastaa vastakohtien varaan rakentuvaa perinteistä kaksijakoista ajattelua moninaistamalla merkityksiä sekä kertojan minuutta, mikä samalla vahvistaa teoksessa naiseutta.

Romaanin puolivälissä sisäistarinaassa siirrytään englantilaisparin nuoruuteen, heidän rakautensa ensivuosiin. Runoilijaa ja kapteenia on kohdannut onnettomuus, heidän ainoan lapsensa kuolema. Syntymässä kuolleen tyttären tragedia on johtanut toiseenkin onnettomuuteen: sen seurauksena runoilija on lakannut kirjoittamasta. Kun runoilija kykenee jälleen tarttumaan kynään, hän alkaa laatia runoa talvisesta valosta. Mutta ennen kuin hän on saanut runonsa valmiiksi, kapteeni on löytänyt sen ja heittänyt tuleen.

Kapteeni [...] ei uskonut naisen kirjoittavan runoihin sitä mitä sanoi kirjoittavansa. Sitä mitä nainen niihin todella kirjoitti ei kapteeni tiennyt. [...] Kapteeni oli kärsinyt. Todellisen piinan. Aivan kuin nainen olisi pettänyt hänet, kuin naisella olisi ollut toinen rinnakkaiselämä [...]. Salainen, kätkeyty, käsittämätön elämä, ehkä häpeällinenkin, kapteenille vielä tuskallisempi kuin se että nainen olisi ollut ruumiillaan uskonon. [...] Kapteenista tuntui kuin totuus olisi pistänyt häntä tikarilla. Kuin hän olisi erehtynyt henkilöstä, elänyt tuntemattoman naisen kanssa. Runossa ei puhuttu mitään kuolleesta pikkutyöstä eikä kapteenista [...] [S]itten hän oli tajunnut mielestään kammottavan totuuden että häntä ei ollut koskaan ollut olemassa naisen maailmassa eikä tulisi koskaan olemaankaan. (E, 48–49, 52–53.)

Runon löytäminen suistaa miehen tunnekuuhuun, joka saa hänet epäilemään merkitystään, jopa olemassaoloaan puolisonsa maailmassa. Kärsimystään hän ei osaa käsitellä muuten kuin tuhoamalla puolisonsa työtä. Miehen suistaa kriisiin naisen kirjoittamista ympäröivä vapaus, joka ei kuulu hänelle. Ekofeministifilosofi Val

Plumwoodin teoria länsimaisesta dualistisesta ajattelumallista auttaa tulkitsemaan kapteenin reaktiota. Plumwood (1993, 19, 42–44, 48) esittää, että läntisen ajatteluperinteen läpäisevät toisiaan vahvistavat vastaparit: kulttuuri–luonto, vapaus–pakko, herra–orja, rationaalinen–eläimellinen, sivistynyt–primitiivinen, mies–nainen. Nämä parit juontavat juurensa ylemmän tason järki–luonto–käsitepariin, joka heijastelee vallitsevan valkoisen, miehisen ja Eurooppa-keskeisen luokan tapaa katsoa ja jäsentää maailmaa. Tunteet, irrationaalisuus ja ruumiillisuus on yhdistetty luontoon, jonka järki sulkee ulkopuolelleen. Dualismi on erottamisen ja hallinnan suhde, josta on tehty kulttuurissa luonnollista. Sille ominaista on vastakohtaisuus korkeampana ja matalampana, parempana ja huonompana pidetyn välillä.

Ajan saatossa vastaparien arvostetummat osapuolet, vapaus, herruus, sivistys, rationaalisuus ja maskuliinisuus, ovat yhdistyneet toisiinsa, samalla kun vähemmän arvostetut puolet, pakko, orjuus, primitiivisyys, naiseus ja luonto, on liitetty toisiinsa. Duras käsittelee teoksissaan länsimaisia, sukupuolittuneita arvohierarkioita kärjistäen ja dramatisoiden mutta myös ravistellen perinteisiä jakoja, ironisestikin. Naisen vapauden aikaansaama vallan uusjako suistaa kapteenin järjen herruudesta tunteiden valtaan ja saa hänet irrationaalisuuden puuskassa polttamaan runon. Mies ei voi hyväksyä tiedon piiriin kuuluvan kirjoittamisen vaimolle tuomaa älyllistä autonomiaa ja vapauden glooriaa, koska ei itse pääse niistä nauttimaan, sillä hän ei ole kirjoittaja. Kapteeni ei myöskään hyväksy sitä, että vaimon työ on noussut perheenjäsenistä huolehtimista tärkeämmäksi. Lopulta runon polttaminen kertoo patriarkaalisesta perinteestä mitätöidä naisten taiteellista tekijyyttä ja alentaa nainen epätietoisuuteen – kapteeni ei nimittäin tunnusta tekoaan vaan siitä kysyttäessä valehtelee, ettei tiedä syytä runon katoamiseen.

Sukupuolittuneisuutta tiedon tuotannon mekanismeissa Platonista 1990-luvulle tutkinut filosofi Michèle Le Dœuff (1998, 56–60) osoittaa, että naisten pääsy älyllisen elämän piiriin on toistuvasti katkennut autonomian puutteeseen. Esimerkiksi 1600-luvulla vaikuttaneet naisasian

edistäjät ja oman aikansa radikaalit, Anna Maria van Schurman ja François Poullain de la Barre ajattelivat, että naisten kutsumus tiedon piiriin oli hyväksyttävää vain, jos se jäi elämässä toisarvoiselle sijalle eikä siten estänyt heitä toteuttamasta ensi sijassa perinteistä naisen roolia. Le Dœuff esittääkin, että oppilaan tai assistentin roolin on katsottu soveltuvan naisille paremmin kuin itsenäisen tietoa hallinnoivan subjektin. Lopulta naisten sulkemista tiedon instituutioiden ulkopuolelle on perusteltu sillä, että tietoa ei ole tarkoitettu naisia varten.

Kapteenin tuska ajaa hänet epätoivon partaalle, ja hän hakeutuu appiukkonsa puheille. Miesten kerrotaan aina arvostaneen toisiaan. Appi pyytää vävyään kopioimaan tyttärensä runot, minkä jälkeen hän julkaisee ne, täydessä hiljaisuudessa, runoilijan tyttönimellä. Runovihkon julkaisuun johtava isän ja aviomiehen välinen yhteistyö tapahtuu homososiaalisessa luottamussuhteessa siten, ettei tekijä itse saa koskaan tietää isän julkaiseen hänen työnsä hedelmän.

Tekijän epätietoisuudesta huolimatta hänen runonsa alkavat näyttää mainetta maailmalla. Täysin tietämättään, ja paradoksaalisesti, hänestä tulee maailmankuulu, palvottu kirjailija. Salaamalla tekonsa tyttäreltään ja tuomalla tämän runot maailmaan omalla nimellään isä ryhtyy nimensä voimalla itse teoksen tekijäksi. Cixous kirjoittaa isyydestä ”Fallosentrismen sarastus”-pienoisessessään näin:

Isyys on fiktiota, totuudeksi tekeytyvää fiktiota. Isyydessä olemisen puute (*manque à être*) nimeää itsensä Jumalaksi. Miesten konsti oli siis tekeytyä isiksi ja varmistaa näin, että naisten luovuuden hedelmät kukoistavat *isän*maalla. Siinä nimityksen iekkaus, poissaolon taika. (Cixous 2013a, 140.)

Duras ja Cixous tuovat kumpikin ironisesti esiin, kuinka taiteellisesta tekijyydestä ja isyydestä on muotoutunut miltei synonyymisiä käsitteitä, vaikka miesten taiteellinen tekijyys on usein imenyt ravinteensa heitä inspiroineiden, nimettömiksi jääneiden naisten työstä.

Naisen nimettömyyttä korostavaan tulkinnaan ohjaa kerronnallinen ratkaisu, jossa samalle

aukeamalle on sijoitettu sekä tieto siitä, että isä on tuonut maailmaan tyttärensä runot, että kohta, jossa nuori rakastaja kuiskaa ääneti *the Lady* nimen, jota ei kuitenkaan missään vaiheessa kerrota lukijalle. Runovihkon tekijän nimi jää tiety-mättömiin, ja Emily L. on runoilijaan rakastuneen talonmiehen mielitetietylleen antama lempinimi. Tässä nimeämisleikissä kuuluu patrilineaarinen traditio, jossa sukunimi periytyy isältä eikä äidiltä, mistä syystä kaikkien, myös naisten, identiteetti määrittyy nimen osalta miehisesti. Tämän perin-teen vuoksi miehen sukunimi säilyy siirtyessään sukupolvelta toiselle, kun taas naisen sukunimi avioliiton myötä perinteisesti pyyhkiytyy pois. Ei olekaan sattumaa, että Emily L. -henkilöhahmon nimen ”vaillinainen” osa on juuri sukunimi ja että jäljelle jäänyt ”typistetty” osa, L-kirjain, merkitsee ranskaksi naista, *elle*.² Lisäksi *the Lady* on lähtöisin Wight-saarelta ja yhdistyy näin saaren nimen kautta valkoiseen. Euroopan sydäimestä, valkoiselta saarelta tulevan, nimettömän naisen hahmo symboloi naisten taiteellisen tekijyyden ja luomistöiden poispyyhkiytymistä länsimaisessa kulttuurihistoriassa. Tarkastelen nyt lähemmin, minkälaiset sosiokulttuuriset esteet todella rajoit-tivat naisten taiteellista tekijyyttä 1900-luvun Ranskassa.

Poispyyhkiytyvä naistekijyys

Kirjallisuudentutkija Martine Reidin (2010, 5–21) mukaan Ranskan kirjallisuushistoria sai nykyisen muotonsa 1800-luvulla ja rakentui alusta alkaen systemaattiselle, asteittain kasvaneelle naisten poispyyhkimiselle sekä muutamien mieskirjaili-joiden kohottamiselle erityisasemaan vetoamalla yksilölliseen nerouteen. Näin kaanon muovattiin määrätietoisesti maskuliiniseksi.

Ranskan kirjallisuushistorioita 1940-luvulta 2000-luvulle tutkineen Audrey Lasserren (2009, 43–44) mukaan mieskirjailijat ovat teoksissa edus-tettuina keskimäärin noin 95 prosentin osuudella, kun taas naisten osuus on vastaavasti vaatimatto-mat viitisen prosenttia. Lasserren tutkimuksessa ei ole huomioitu muunsukupuolisia kirjailijoita. Osassa hänen tutkimistaan kirjallisuushistorioista naisten prosentuaalinen osuus oli pyöreä nolla.

Naiset loistavat poissaolollaan siitäkin huolimatta, että jo 1940-luvulla heidän osuutensa kaikista kir-jailijoista oli kolmisenkymmentä prosenttia – ja nykyään jo yli viisikymmentä prosenttia. Luvut eivät toki kerro kaikkea, mutta ne antavat kuiten-kin vahvasti osviittaa siitä, että miesten kirjoitta-maa kirjallisuutta ja mieskirjailijoita arvostetaan Ranskassa huomattavasti enemmän kuin muita.

Tästä huolimatta naiset ovat olleet keskei-ässä asemassa ranskalaisen kirjallisuuden teki-jöinä sydänkeskiajalta lähtien – siis jo liki vuosi-tuhannen. Näin pitkät katkeamaton traditio tekee-kin Reidin (2010) mukaan Ranskan kirjallisuus-historiasta poikkeuksellisen. Ongelma ei siis ole se, että naiset puuttuisivat kirjallisuuden kentältä sinänsä, vaan se, että heidän asemansa kollektiivi-ssä muistissa on yleisesti ottaen väheksytty, mitätöity tai unohdettu.

Christine Planté (2015) on selvittänyt sosio-kulttuurisia syitä siihen, miksi naiset jätettiin pois Ranskan kirjallisuushistorioista 1800-luvulla. Plantén mukaan naisten pois jättäminen selit-tyy ennen kaikkea uhalla, jota naisten kirjoit-taminen edusti perinteiselle maailmankuvalle, ydinperheelle ja sukupuolittuneelle työnjaolle. Naiset eivät vielä tuolloin kyseenalaistaneet patriarkaalista yhteiskuntasopimusta tuomalla julki kumouksellisia vaatimuksia tai ilmaisemalla eksplisiittisen feminististä ajattelua – se oli vielä 1800-luvulla harvinaista – vaan yksinkertaisesti tarttumalla kynään.

1800-luvulla oli tavanomaista, että kirjailija-naiset ottivat käyttöönsä maskuliinisia pseudo-nyymeja, jotta ylipäättään saivat teoksiaan julki, ja niin teki myös 1800-luvun arvostetuin ranska-lainen kirjailijanainen George Sand (1804–1876), oikealta nimeltään Amantine Aurore Lucile Dupin. Julkisesti toimiville naisille oli vain vähän esikuvia. Arkisin ja tunnetuin naisten julkisesti harjoittama ammatti oli prostituutio, eikä ollut-kaan harvinaista vertailla naispuolisia kirjailijoita prostituoituihin. Tosin olihan kirjailija toki prosti-tuoitua paljon pelottavampi hahmo, sillä sanan haltuunotto tarkoitti myös vallan siirtymistä nai-sille. Plantén mukaan ajatus kirjailijanaisestä, *femme auteur*, oli vielä 1800-luvun Ranskassa niin uusi ja käsittämätön, ettei tällaista hahmoa voi

1800-luvun kontekstissa edes pitää historiallisena tosiseikkana, vaan kyseessä oli pikemminkin tuolloin vallinneiden ideologioiden ja fantasioiden muovaama hahmo. Tutkimuksissaan Planté löysi arkistoista myös naisten elämänpiiriä käsitteleviä, nimettömiä teoksia, joiden kirjoittajista ei enää ole tietoa. Nimettömät kirjailijanaiset ovat siis jättäneet jälkeensä ”kummituskirjoja”, jotka eivät enää ole helposti saatavilla, esimerkiksi kirjastojen luokittelusääntöjen vuoksi. Suuri joukko kirjailijainaisia ja heidän teoksiaan on näin pyyhkiytynyt historiankirjoista pois.

Tällainen kulttuurinen ilmiöpiiri vallitsi Ranskassa vielä muutamia vuosikymmeniä ennen Marguerite Durasin syntymää. Ranskalaisnaisilla ei myöskään ollut äänioikeutta vielä hänen esikoisteoksensa *Les Impudents* ilmestyessä vuonna 1943. Naisten institutionaalinen vaijennus viemällä heiltä oikeus kaikkein perustavimpaan yhteisöllis-poliittiseen toimijuuteen oli siis legitimi käytäntö vielä hänen elinaikanaan. Tämä syvästi paradoksaalinen asema – mitä onkaan kirjoittaa työkseen kulttuurissa, jossa ei sukupuolensa vuoksi ole oikeutettu käyttämään ääntään – heijastuu hänen sanoistaan: ”Nainen joka kirjoittaa naamioituu mieheksi” (Gauthier & Duras 1974, 42).

Emily L. ilmestyi yhdeksän vuotta ennen Durasin kuolemaa. Luen sitä modernistisen uudistajan kirjallisena testamenttina. Elämän lähenevän lopun käsittely rinnastuu siinä taiteilijanaisten sosiokulttuuriseen häivyttämiseen, symboliseen kuolemaan. Duras (2014, 67) kertoi inspiroituneensa kirjoittamaan *Emily L.*:n luettuun Emily Dickinsonin, aikanaan tunnustamattomaksi jääneen amerikkalaisrunoilijan säkeitä. Tästä syystä tulkitsen teoksen yhteiskuntakritiikin ulottuvan ranskalaista kirjallisuusinstituutiota kauemmas: naisten asemaan maailmankirjallisuuden historiassa. Toisaalta Duras koki pitkään jääneensä vaille ansaitsemaansa arvostusta juuri Ranskassa:

Liki kymmenen vuoden ajan sain elantoni tekijänpalkkioista, jotka tulivat Saksasta. Sen jälkeen ne tulivat Englannista. Ranskassa olin vaiettu, jonkinlaisessa pimennossa. (Duras 2014, 78.)

Kansalliseen ja kansainväliseen suursuosioon hän nousikin vasta 70-vuotiaana *Rakastaja*-romaanin (1985/1984) saatua Ranskan arvostetuimman kirjallisuuspalkinnon Goncourtin.

Emily L.:ssä runoilijan isä menehtyy, mutta ehtii ennen kuolemaansa palkata töihin talonmiehen, josta tulee runoilijan rakastettu. Kerran isän ollessa poissa talonmies näyttää runoilijalle tämän kirjoittaman teoksen. Nainen kysyy, onko teoksessa mukana talvista valoa kuvaava runo, mihin mies vastaa, että sitä ei ole mukana. Toisin sanoen: nimetön nainen on kirjoittanut nimettömäksi jääneen runon, jota ei ole mukana teoksessa, jota hän ei ole julkaissut ja jonka olemassaolosta hän ei ole tiennyt mutta joka kaikesta huolimatta kasvattaa mainetta maailmalla keräten uskollista ihailijakuntaa, jota saapuu vuosittain pyhiinvaellukselle hänen kotiseudulleen. Loputon negatioiden sarja, metafora naisten asemasta länsimaaisessa kirjallisuudenhistoriassa, kääntyy lopulta uskoksi elinvoimaisen kirjallisuuden kykyyn selvittää tukahduttavissakin olosuhteissa; negatiivinen kääntyy positiiviseksi. Teos päättyy leijuvaan kuvaukseen kirjoittamisesta: ”Ei saa silotella mitään, ei nopeutta eikä hitautta, pitää jättää kaikki ilmestyksen tilaan” (E, 96). Ilmestys (*apparition*) merkitsee aaveen tai muun yliluonnollisen olennon ilmaantumista. Kirjoitus jatkaa elämää kirjan muodossa tekijän kuoleman jälkeenkin kumoten poissaolon ja tyhjyyden, vapautuu kuoleman painolastilta alituisen tulemisen tilaan.

Pimeydestä käännetty naisellisuus

Kapteeni perustelee itselleen runon polttamista ajatuksella, että hänen on suojeltava vaimoa tältä itseltään, koska tämä ei ymmärrä omaa parastaan: ”Sitä tyttölästä piti suojella itseään vastaan, varjella käsittämättömyydeltä [tai ”pimeydeltä”, ransk. *obscurité*] joka hänen omista silmissään oli niin luettavaa että hän piti sitä omana luontonaan” (E, 54). Plumwood (1993, 19) esittää, että länsimaaisessa dualistisessa ajattelussa järki on sulkenut ulkopuolelleen luonnon, joka käsittää aikojen saatossa toisiinsa yhdistetyt naisellisuuden, primitiivisyyden ja irrationaalisuuden. Kapteeni suhtautuu vaimoonsa kuin lapseen,

jota pitää holhota, koska tragedian vaimossa laukaisema pimeä mielenmaisena tuntuu hänestä uhkaavalta.

Plumwoodin ekofeminististä filosofiaa ei ole usein verrattu Cixous'n psykoanalyttiseen ajatteluun. Se kuitenkin rinnastuu vahvasti Cixous'n (2013a, 71) ”Purkauksia”-esseen alussa kuvaamiin, länsimaista ajattelua strukturoiviin binäärisiin oppositiopareihin. Näitä ovat Cixous'n mukaan kulttuuri-luonto, järki-tunteet, älyllinen-aistimellinen, *logos-pathos* ja aktiivinen-passiivinen. Missä nainen on näiden parien jatkumossa, kysyy Cixous. Hän esittää, että naisellinen on ymmärretty läntisessä kulttuurissa vain negatiivisesti suhteessa miehiseen: naisellinen on yhdistetty pimeään ja eksoottiseen, kun taas miehinen valoon ja transsendenssiin. Sekä Plumwood että Cixous nostavat esiin sukupuolittuneita hierarkioita pönkittäviä oppositiopareja purkaakseen niitä ja lisätäkseen perinteisesti vähemmän arvostetun osapuolen arvoa.³

Myös Duras totesi eräässä haastattelussa yhdistävänsä naisten kirjoittamisen kuvaannollisesti pimeyteen:

Mielestäni 'naisellinen kirjallisuus' on orgaanista, käännettyä kirjoitusta... käännetty pimeydestä. Naiset ovat olleet pimeydessä vuosisatoja. He eivät tunne itseään. Tai tuntevat vain heikosti. Kun naiset kirjoittavat, he kääntävät tätä pimeyttä. (Husserl-Kapit & Duras 1975, 425.)

”Järjen voittoon pimeydestä” uskonutta valistuksen aikakautta kutsutaan myös valon vuosisadaksi, mikä kertoo siitä, kuinka valo, äly ja järki on perinteisesti johdettu toisiinsa. Yhdistämällä naisten kirjallisen luovuuden pimeyteen, miehisen kulttuurin käänttöpuoleen, Duras keikauttaa Cixous'n ja Plumwoodin tapaan ylösalaisin perinteiset oppositioparit ja mieltää pimeyden naiselliseksi voimavaraksi.

Kielikuva resonoi myös Audre Lorden ”Runous ei ole ylellisyyttä”-esseen kanssa, jossa Lorde näkee pimeyden metaforana naisten kirjalliselle luovuudelle sekä tuntemattomalle ”eitiedon” vyöhykkeelle, jonne naisten luomistyö on sysätty maskuliinisissa kulttuureissa:

Näissä sisäisissä mahdollisuuksien paikoissa on pimeää, sillä ne ovat ikiaikaisia ja kätkeytyjä; ne ovat pysyneet elossa ja kasvaneet vahvoiksi pimeydessä. Meillä kaikilla on syvällä sisimmässämme valtavat määrät luovuutta ja voimaa, tutkimattomia ja tallentamattomia tunteita ja elämyksiä. Naisellisen voiman paikka meissä ei ole valkoinen eikä se ole pinnassa – se on tumma, se on ikivanha ja se on syvällä. (Lorde 2022, 54.)

Sitaatti tuo mieleen *the Lady*n runon, jonka selkeissä kohdissa hän sanoo, että talvi-iltapäivinä katedraalin laivoihin tunkeutuvat auringonsäteet ahdistavat ja että aurinkomiekköjen aiheuttamat haavat lähetti meille taivas. Ne eivät haavoittaneet eivätkä lohduttaneet meitä, vaan se oli jotain muuta. Se oli muualla. Haavat eivät ilmoittaneet mitään, eivät vahvistaneet mitään. Ei, kyseessä oli äärimmäisen erilaisuuden tajuaminen: sisäisen erilaisuuden, merkitysten joukossa. (E, 53).

Runossa valoon, taivaaseen ja kirikkauteen yhdistyy vaikea tunne, ahdistus, kun taas sisäiseen ”pimeään” todellisuuteen jonkinlainen syvempi ymmärrys. Runo kytkeytyy traumaattiseen, ruumiilliseen kokemukseen: synnytyksessä tapahtuneeseen lapsen kuolemaan. Traumaa kuuluvat tunnetusti vaikeasti kielennettävän tai kielentämättömän piiriin, ja merkityksenanto tapahtuu tässäkin negaation kautta: ”eivät jättäneet... eivät haavoittaneet... eivät ilmoittaneet” (E, 53). Vaikeudesta huolimatta runoilija onnistuu silti transformoimaan kokemuksensa kirjoittamalla, sillä kuten Lorde (2022, 53) sanoo:

[R]unoissa annetaan nimi ajatuksille, jotka – ennen runoa – ovat nimettömiä ja muodottomia, jo olemassa tunteen tasolla mutta odottavat syntymäänsä.

Pimeät, sisäiset mahdollisuuksien paikat yhdistyvät tuntemattomaan, kulttuurissa torjuttuun naiselliseen ja kielentämättömään, jonka voi kuitenkin onnistua transformoimaan luovuuden avulla ja kirjoittamalla. Tragedian jälkeen nuori talonmies astelee kuvaan toiveikkautta uhkuen. Hän on ensimmäinen henkilö, jonka kanssa nainen on keskustellut työstään, mikä luo heidän

välilleen erityisen yhteyden. Kun mies puhaltaa naisen kädet lämpimiksi, pelko ja palelu menevät ohi (E, 71–72). Vain tunnin kestävä, eroottista voimaa hehkua kohtaaminen talvisalongissa sytyttää rakkauden molemmissa, mutta kumpikaan ei tiedä toisensa tunteista, ja seuraavana päivänä nainen lähtee vuosiksi merille kapteenin kanssa. Ohikiitävyydestään huolimatta kohtaaminen on käänteentekevä sen eroottisen voiman sisältämän tiedon vuoksi. Lorde kirjoittaa eroottisen voimasta näin:

Voimaa on monentyyppistä, käytössä olevaa ja käytämätöntä, tunnistettua tai muunlaista. Eroottinen on voimavara, joka elää sisällämme syvästi feminiinisellä ja henkisellä tasolla, lujasti juurtuneena ilmaisemattomiin tai tunnistamattomiin tunteisiin. Kaikenlaisen sorron on itseään vahvistaakseen turmeltava tai vääristettävä ne sorrettujen kulttuurin voimanylähteet, joista voi kummuta muutokseen tarvittavaa energiaa. Naisille tämä on merkinnyt sitä, että heidän on tukahdutettava eroottinen punnittuna voiman ja tiedon lähteenä elämässään. (Lorde 2022, 78.)

Vaikka rakastavaisten lempi ei pääse kukoistamaan tukahduttavissa olosuhteissa⁴, kohtaaminen talvisalongissa on ratkaiseva, sillä eroottinen yhteys palauttaa runoilijalle väkevän, sanattoman, ruumiillisen muiston runon kirjoittamisesta: kiistatonta tietoa siitä, että hän on todella laatinut sen. Vaikka isä ja aviomies väittävät hänen muistavan väärin, hän tietää nyt vastaan sanomattomasti kirjoittaneensa, sillä sulkiessaan silmät hän tuntee pimeässä edelleen, kuinka käsi ponnisteli kirjoittaakseen nopeasti, ettei ajatus unohtuisi, kuinka paperi liukui, ja hän yritti toisella kädellä pitää sitä aloillaan. (E, 71–72.)

Perinteiseen tietoon ja ymmärrykseen yhdistyvistä valosta ja kirkkaudesta luopuminen, silmien sulkeminen ja eroottinen kohtaaminen luovat yhteyden syvään paikkaan sisimmässä, josta Lorde puhuu. Pimeä luo väylän toisenlaiseen ymmärrykseen ja tiedolliseen prosessiin, joka mahdollistuu sanattoman, ruumiillisen muistin välityksellä.

Suomalais-nigerialainen kirjailija Minna Salami (2021, 58–61) on luonut europatriarkaliselle tietokäsitykselle vaihtoehtoista, aistivoimaista tiedon tuottamisen tapaa. Tällaisen tiedon tuottaminen on aktiivinen, ruumiillinen prosessi. Salami kritisoi europatriarkattia dualistisesta joko–tai-ajattelusta tavalla, joka muistuttaa sekä Cixous'n, Plumwoodin että Durasin hierarkisia oppositiopareja kohtaan esittämää kritiikkiä. Salamin mukaan europatriarkaatti väheksyy sisäistä, eroottista, feminiinistä ja lyyristä myös siksi, että ne liittyvät alkuvoimaiseen luontoon. Hänen mukaansa häpeämättömästi valkoisuuden ja miehuuden ympärille kiertyvä europatriarkaalinen tieto palautuu siirtomaavaltakausia edeltävään löytöretkien aikaan. Europatriarkaalinen tieto on hallinnan väline, jolle on ominaista mittaaminen sekä rationaalisen ja älyllisen arvostaminen tunneperäisen ja aistivoimaisen kustannuksella. Jonkin tapahtuman tai asian herättämät tunteet ovat Salamin mukaan kuitenkin aivan yhtä tärkeitä kuin se, mitä tietoa ne sisältävät. Hän muistuttaa, että se, miten ihminen reagoi tiettyyn tilanteeseen emotionaalisesti, on usein myös perusta järjen valinnoille. Näin tunnetta ja järkeä ei tulisikaan ajatella toisistaan erillisinä vaan toisiinsa kiertyneinä. (Mt.) *The Lady*n ruumiillinen kokemus ja tunne välittävät hänelle vastaansanomattonta tietoa, eikä niitä siksi voi erottaa toisistaan tietämisen prosessissa.

Salamin (mt. 41–43) käsitys tiedosta perustuu mustaan feminismiin, jossa luovaa ilmaisua pidetään elintärkeänä tiedon tuottamisen muotona. Taiteen ajatellaan kehittävän tunneälyä. Lisäksi naisten luova ilmaisu on hänen mukaansa erityinen tietämisen tapa: koska mustilta naisilta on evätty mahdollisuus koulutukseen kautta historian, he ovat oppineet selviytymään luottamalla luovasta ilmaisusta kumpuavaan vaistonvaraiseen ja lyyriseen viisauteen. *Emily L.* kuvaakin Salamin luonnehtiman aistivoimaisen tiedon tavoin luovan ilmaisun yhteyttä tiedollisiin prosesseihin ja sitä, kuinka ruumiillinen muisto kykenee palauttamaan kokijalleen olennaista, hiljaista tietoa. Ennen kuin siirryn artikkelin viimeiseen osioon, tarkastelen kriittisesti ja lyhyesti tunnetuimpia ranskalaisia Duras-tulkintoja.

Kun ”ranskalainen teoria” ei riitä

Postkoloniaalinen teoreetikko Gayatri Spivak tarkastelee esseessään ”Can the Subaltern speak?” naisia alistettuna postkoloniaalisessa kontekstissa. Spivak esittää, että tässä yhteydessä erilaiset tukahduttamisen mekanismit toimivat määräyksenä hiljaisuuteen, ”ei-olemassaolon affirmointina”. Ne väittävät, ettei ole mitään sanottavaa, nähtävää tai tiedettävää (Spivak 1994, 102). Spivakin huomiot tukahduttavista mekanismeista postkoloniaalisessa kontekstissa muistuttavat Durasin teoksissaan tekemiä vallan analyyssejä. Hänen tuotannostaan onkin tehty 2000-luvun puolella yhä enemmän postkoloniaalista tutkimusta (esim. Barnes 2014; Knuuttila 2011). Esseessään Spivak (mt. 70) arvostelee ranskalaisia ”aktivistifilosofeja” Michel Foucault’ta ja Gilles Deleuzea itsensä esittämisestä ”läpinäkyvinä” (*transparent*) ja siitä, etteivät he valtaa ja halua analysoidessaan kykene kuvittelemaan sellaista valtaa ja halua, joka voisi kuulua Euroopan toiseuttamalle, nimettömälle subjektille. Spivak (mt. 75, 94) kritisoi ranskalaisfilosofeja siitä, etteivät nämä huomioi imperialismin mukana tulevaa epistemiä väkivaltaa ja muistuttaa, että alistettujen huomiotta jättäminen on imperialistisen projektin jatkamista.

Spivakin essee saa pohtimaan, millaisia ihonväriin, luokkaan ja sukupuoleen kytkeytyviä ominaisuuksia vaaditaan, jotta teoretisoiva subjekti voisi asettua niin sanottuun läpinäkyvään asemaan – ja toisaalta sitä, millaiset subjektit eivät yhtä helposti voi vastaavaan asemaan asettua. Pohdin kysymystä lukiessani Maurice Blanchot’n kirjoituksia ystävänsä Durasin taiteesta. Duras (2014, 54) itse piti siitä, miten Blanchot kirjoitti hänen *Kuolemantauti*-näytelmästään ja intohimosta sinä.⁵ Pääteoksessaan *Kirjallinen avaruus* (2003/1955) sekä myöhemmässä teoksessaan *L’entretien infini* (1969) Blanchot kuitenkin esittää huomioita, jotka hiertävät feminististä nykylukijaa.⁶ *Kirjallisessa avaruudessa* hän muun muassa liittyy hiljaisuuden valtaan sekä miehekkääseen voimaan.⁷ Ranskan kirjallisuushistorian sosiokulttuurinen tarkastelu osoittaa näiden huomioiden ongelmallisuuden: Blanchot jättää tyystin

huomioimatta kirjallisen ja filosofisen tekijyyden historialliset ja sosiokulttuuriset realiteetit, eli sen, että nämä etuoikeudet ovat aina kuuluneet ensi sijassa hänen itsensä kaltaisille subjekteille.

Duras-tutkimusta merkittävästi ohjailut ja määritellyt tulkinta on Jacques Lacanin (1995/1965) julkinen kunnianosoitus kirjailijalle *Lol V. Steinin elämä* -romaanin ilmestyttyä. Hänen luentaansa on yleisesti ottaen pidetty loisteliaana, mutta se ansaitsee myös kritiikkiänsä. Kun Lacan julistaa ihailevaan sävyyn Durasin ymmärtäneen ilman hänen apuaan sen, mitä hän opettaa, ihailu ei kuulosta aivan pyyteettömältä vaan tuntuu kohdistuvan pikemminkin hänen omaan työhönsä, jonka jatkeeksi hän Durasin romaani-teoksen asettaa. Blanchot’n ohella siis myös Lacanin luenta on mieskeskeinen. Ranskalaisen psykoanalyttisen teorian isähahmon itseihailua merkittävämpi ongelma oman tulkintani kannalta on kuitenkin lacanilaisen teorian yleinen historiattomuus ja sen universalisoiva sävy.⁸

Kahta edellistä Duras-tulkintaa vielä tunnetumpi on Julia Kristevan essee ”Tuskan tauti” (1998/1987), jossa hän tulkitsee Durasin teoksia naisellista passiivisuutta huokuvana melankoliana. Kristevan mielestä saavuttamattoman naisouden myyttiä reunustaa Durasilla tietty naiskokemuksen totuus, kärsimyksen hekuma, jonka vuoksi naisen nautinto voi olla vain mahdoton unelma. Naisen tuska ilmaisee Kristevalle mahdotonta mielihyvää, ja surematon suru vakiinnuttaa naisen frigidyyden. Kristeva menee jopa niin pitkälle, että kysyy, voisiko kätkeyty epäeroottinen hurmio, kääntymisen oman onton ruumiin puoleen, joka riistää itseltään oikeuden nautintoon ja sortuu kuolettavaan itserakkauteen, kenties olla naisen nautinnon ominaisuus.

Monissa Durasin teoksissa, kuten *Rakastajassa*, naisen nautintoa on kuitenkin kuvattu monipuolisesti ja myös hyvin myönteisessä valossa. Niin ikään *Emily L.*:ssä kirjailijan ja talonmiehen välillä orastaa rakkauden mahdollisuus. Molemmista teoksista tukahduttava ja hierarkkinen ympäristö kuitenkin torjuu rakkauden mahdollisuuden. Kristeva arvostelee durasilaista ”ei-kathartista avuttomuuden estetiikkaa” kirjailijan sairauden partaalta kumpuavaksi, toisin

sanoen tulkitsee taideteoksia taiteilijan henkilöön vetoamalla. Psykobiografismi ja sosiohistoriallisen analyysin puute syövä Kristevan luennan uskottavuutta.

Myös Cixous on tulkinut Durasin teoksia useissa eri yhteyksissä. Erityisen riemastuttava on hänen kielellä ilotulitteleva, kääntämistä uhmaava esseensä (2013b) *Lol V. Steinista*.⁹ Tunnetuimmassa Durasin ilmaisua kommentoivassa teoksessaan ”Medusan naurussa” (2013a/1975, 41) Cixous kirjoittaa, ettei ole löytänyt ranskalaisesta kirjallisuudesta naisellisuutta kuin Coletten, Jean Genet’n ja Marguerite Durasin teksteistä. 1970- ja 80-luvun kokeilevissa, feministisissä teoksissaan Cixous pyrki luomaan tekstuaalisesti tilaa naisille ja naisellisuuksille, mutta myös moninaisille ja muuntuville minuuksille ja sukupuolille sekä queereille seksuaalisuuksille. Tästä huolimatta hänen ”Medusan naurussa” luomaansa niin kutsuttua naiskirjoitusta on usein kritisoitu sen väitetystä essentialismista. Itse korostan siinä enemmän avoimuutta vieraudelle ja eroille sekä pyrkimystä historialliseen muutokseen, jota hän peräänkuuluttaa teoksen ensimmäisistä lauseista lähtien: ”Menneisyys ei enää saa määrätä tulevaisuutta. En kiellä etteikö historia yhä vaikuttaisi nykyajassa, mutta kieltäydyn vahvistamasta sen asemaa toistamalla sitä.” (Mt. 35.) Niin kutsuttu naiskirjoitus on tulevaan ja muutokseen tähtäävää, sukupuolittuneita eroja kirjaavaa kirjoitusta, joka hämmentää ja dekonstruoi fallosentristä järjestelmää. Viimeisessä alaluvussa tutkimani durasilainen hiljaisuuden kieli nivoutuu cixous’laiseen naiskirjoitukseen sikäli kuin se yhdistyy myös edellä tekemääni Ranskan kirjallisuushistorian feministiseen sosiokulttuuriseen analyysiin, ekofeministiseen dualismikritiikkiin sekä aistivoimaiseen viisauteen. Tässä kehystyksessä Durasin teosten ilmaisun feminiinisyys ei näyttäyty essentialistisena tai historiattomana vaan oman aikansa yhteiskunnallisesta todellisuudesta kumpuavana. Minimalistisen monimerkityksisellä poetikallaan se ilmentää naisten institutionaalista vaijantamista, mutta samalla se transformoi kulttuurissa feminiiniseksi kodifoidun hiljaisuuden, paradoksaalisesti, aivan omanlaisekseen kieleksi. Tarkastelen ensin aihetta

käsittelevää aiempaa tutkimusta, minkä jälkeen ehdotan sitä eteenpäin vievää, uudenlaista luentaa postkoloniaalisen teoreetikon Trinh T. Minh-ha’n ajattelun siivittämänä.

Hiljaisuuden kieli

Filosofi Luce Irigaray (1974, 176) on esittänyt, että naisten ilmaisussa diskurssin aukot ilmaisisivat symbolisesti niitä paikkoja, joista naiset on suljettu ulos patriarkaalisissa kulttuureissa. Kirjailija Xavière Gauthier (1974, 12, 18) ehdotti samana vuonna Durasin kanssa käymässään keskustelussa, että tämän kirjoituksessa aukot ilmentäisivät naisten tyhjää paikkaa merkityksen muodostumisen ketjussa. Marcelle Marinin (1977, 53) mielestä hiljaisuuden luomisessa olisi Durasin teoksissa kysymys vallitsevan diskurssin lakkauttamisesta.

Durasin *Nathalie Granger* -elokuvaa (1972) analysoinut E. Ann Kaplan (1988) ehdotti puolestaan hiljaisuuden ilmentävän elokuvassa naisten vastarintaa maskuliiniselle kielelle ja kulttuurille, jossa heille ei suoda subjektiutta. Näissä feministis-psykoanalyttisissä tulkinnoissa ilmaisun aukkojen nähdään yhtäältä symboloivan naisten alisteista asemaa maskuliinisissa kulttuureissa ja toisaalta niihin myös yhdistetään kumouksellista potentiaalia. *Emily L.*:ssä tämänkaltainen tyyli näkyy esimerkiksi epäröintinä ja toistona, kolmen pisteen aukkoina niin kerronnan kuin dialogin syntaksissa sekä sekä negaatioiden sarjoina, jotka kielivät epäuskosta merkityksenantoon vallitsevassa diskurssissa:

En tiedä enää, niin se on... Mutta en usko kirjoittavani meidän tarinaamme. Neljän vuoden jälkeen se ei voi enää olla sama... Se ei ole enää sama nytkään. Ja myöhemmin se on vielä erilaisempi. Ei... tällä hetkellä kirjoitan jotakin muuta mihin se sisältyy, hukkuu, jotakin laajempaa ehkä. Mutta sitä suoraan, ei, se on loppu... en pysty enää... (E, 15.)

Duras nostaa myös esiin sukupuolittuneita rooleja keskustelutilanteissa. Minäkertojan miesseuralainen puhuu usein hänen päälleen, ja kapteenin kerrotaan joka ilta puhuvan pikkuisen vaimonsa puolesta. Keskustelujen sukupuoliroolit

Emily L.:ssä myötäilevät Corinne Monnet'n (1998) laajan raportin tuloksia, jotka osoittavat vastaan-sanomattomasti, että ihmiset eivät osallistu keskustelutilanteisiin tasaveroisista lähtökohdista. Miesten sukupuolittuneisiin keskustelutapoihin kuuluu muun muassa naisten puheen keskeyttäminen ja keskustelukumppanin päälle puhuminen, mikä toimii keinona hallita keskustelua.¹⁰

Ranskalainen feministinen kielen analyysi on usein keskittynyt paljastamaan yhteiskunnallisen ja symbolisen vaientamisen valtarakenteita. Vietnamilais-yhdysvaltalainen postkoloniaalinen teoreetikko ja kokeellinen elokuvantekijä Trinh T. Minh-ha (1988, 2011) esittää sen sijaan, että tukahduttamisen ja vaientamisen ohella hiljaisuutta voi lähestyä myös erityisenä kielenä. Minh-ha ehdotti jo 1980-luvun lopulla, että meidän tulisi vapautua siitä maskuliinisesta teoreettisesta kontekstista, jossa pelko, poissaolo ja puute ovat määrittäneet feminiinisiksi alueiksi.

Minh-ha'n mukaan hiljaisuus on yleensä asetettu puheen vastakohtaksi ja hiljaisuutta tahdona jättää sanomatta – *will not to say or will to unsay* – ei juuri ole tutkittu. Hän kuvaa, kuinka vuosia Yhdysvalloissa asuttuaan oli miltei ohohtanut hiljaisuuden tärkeän roolin aasialaisissa kommunikaatiokonteksteissa ja kuinka hän havahtui miettimään ja ymmärtämään asiaa syvemmin vasta muutettuaan Senegaliin, joka jakaa Vietnamin kanssa samankaltaisen historian Ranskan entisenä siirtomaana. Matkustettuaan Senegaliin kuvaamaan elokuvaa Minh-ha havaitsi ilokseen, että paikalliset tiesivät, kuinka kuunnella hänen hiljaisuuksiensa moninaisia merkityksiä, ja näin hän oppi jakamaan muiden kanssa ”mykän kielen”. Minh-ha ei tulkitsekaan hiljaisuutta kielen vastakohtana vaan valintana jättää jotakin kielentämättä esimerkiksi pitämällä merkityksellisiä taukoja vuorovaikutustilanteessa. (Minh-ha 2011, 12.)

Emily L.:ssä vaikeneminen saa toistuvasti enemmän painoarvoa kuin puhe. On kuin puheen lakkaaminen olisi, paradoksaalisesti, itse puhetta merkittävämpää toimintaa: ”Lakkaan ainoaaksi puhumasta teille ja samalla hetkellä puhun teille ensimmäisen kerran” (E, 16). ”Te annoitte minun vaieta pitkään, vaikka halusittekin tietää miksi

vaikenin” (mt. 30). Näissä virkkeissä sanomaton ei ole passiivista toimintaa vaan siitä tulee, perinteisen logiikan vastaisesti, aktiivinen teko. Lyyrisessä lauseessa *les silences se faisaient jour*, ”hiljaisuudet kumpusivat näkyviin”, äänetön saa, rationaalisen ajattelun rajoja koetellen, jopa näkyvän tekijä-subjektin aseman. Hätkähdyttävällä tavalla Durasin kirjoitus loihtii näkyviin ja kuuluviin perinteisesti äänetöntä ja marginalisoitua.

Stilistisissä tutkimuksissa on usein kiinnitetty huomiota Durasin paradoksaaliseen, oksymoroniseen tyyliin, jossa kaksi päinvastaista merkitystä muodostaa ristiriitaisen jännitteen, kuten lauseissa ”te katsotte näkemättä” (mt. 7), ”Luulen, että puhun päästäkseni sanomasta mitään” (mt. 86) ja ”Te ette kirjoita siksi, että olette kirjailija” (mt. 35). Tällaisen tyylin on ehdotettu ilmaisevan tyhjyyttä ja poissaoloa (Noguez 2001, 43). Itse ajattelen päinvastoin, että lauseiden loogis-semanttinen ristiriita aktivoi lukijaa, sillä yhtä aikaa kahteen eri suuntaan viety ajatus sysää ajattelun liikkeelle: ristiriita hämmentää, pysäyttää ja hiljentää lukijan pohtimaan lauseiden sisältämää paradoksia. Näin lukijan hiljentäminen, paradoksaalisesti, aktivoi hänen ajatteluaan. Ehdotankin, että Durasin oksymoroninen tyyli ravistelee ja keikauttaa ylösalaisin perinteisen, rationaalisen ja binäärisen ajattelun periaatteita.

Hiljaisuus puhuu omaa, tunnistettavaa kieltään myös teosten visuaalisen ja typografisen ilmeen kautta. Hiljaisuutta voi lukea sivut valtaavasta valkoisuudesta, jota tuottavat tekstin fragmentaarinen rakenne, poikkeuksellisen lyhyet kappaleet ja leveät marginaalit (ks. Borgomano 2010; Cohen 1993; de la Motte 2004; Gauthier & Duras 1974; Makward 1978; Marini 1977; Noguez 2001). Hiljaisuuden kieltä puhuu myös kirjaesineen vaatimattoman pieni koko. Näin visuaalisytytögrafinen ilme antaa hiljaisuudelle tilaa ja performoi sitä.

Ranskalaiskustantaja Minuit'n laitoksissa tähän tyylin performatiiviseen puoleen on panostettu asianmukaisesti, mutta valitettavasti kaikki Durasin suomalaiskustantajat eivät ole sitä huomioineet. Sivut valtaava valkoinen väri ei jää aineettomaksi, tyhjäksi ja epäolennaiseksi, vaan se tuodaan näkyviin ja merkityksellistetään (vrt.

Knuutila 2002). Voi myös sanoa, että siten valkoisuus materialisoidaan. Tyhjällä tilalla vedotaan lukijan aisteista ensi sijassa katseeseen, ja näin katsoja asetetaan ruumiillisesti valkoisuutta vasten. ”Valkoinen kirjallisuus”, *littérature blanche*, merkitsee ranskalaisessa kirjallisuuskielessä ”laatukirjallisuutta”, kun taas ”musta kirjallisuus” vähemmän arvostettua genrekirjallisuutta, kuten tieteiskirjallisuutta tai salapoliisiromaaneja. Ehdotankin, että Durasilla tämä ranskalaisen kirjallisuusinstituution hierarkisoiva värien kooditus on otettu käyttöön performatiivisesti hiljaisuutta kuvatessa: valkoista väriä korostamalla luodaan alluusio myös (kirjallisuus)historian hierarkisoiviin hiljentämisen, syrjinnän, poispyyhkimisen ja etuoikeuttamisen mekanismeihin.

Painotan myös, että poikkeuksellisen värien käytön aistihavainnointi tapahtuu lukijassa ruumiillisena kokemuksena. Flore Chevallier (2013, 88) näkee, että tekstin ja lukijan välisen yhteyden vahvistaminen materiaalisesti tekee luku-kokemuksesta ruumiillisen, jopa eroottisen kokemuksen, joka muokkaa lukutapojamme. Lukijan kytkeminen tekstin visuaalis-kielelliseen materiaalisuuteen kutsuukin Chevallierin mukaan ajattelemaan materiaalisuutta uusiksi osana feministisiä lukutapoja.

Durasilainen hiljaisuuden kieli toimii siis lukijaa aktivoiden, rationaalisen ja binäärisen ajattelun periaatteita ravistellen, performatiivis-visuaalisesti ja ruumiillisesti sekä vahvistaen lukijan ja tekstin yhteyttä tekstin materiaalisuuden avulla. Hiljaisuutta ei tulekaan tulkita vain kielteisesti, vaientamisena tai tukahduttamisena, vaan Möbiuksen nauhan tavoin siihen kiertyy myös monimerkityksisiä myönteisiä vaikutuksia. Tämä pätee myös ei-tietoon, joka on kertojan mukaan kirjoittamisessa olennaista: ”Kirjoittaminen on myös sitä, ettei tiedä mitä tekee” (E, 36). Ei-tieto on merkittävä kirjoittamisen katalyytti, sillä jos kirjoittamaan ryhtyessään tietäisi jo tarkalleen, mitä tulee tekemään, ei olisi syytä kirjoittaa lainkaan, kun kaikki olisi jo valmiiksi ajateltu. Kirjoittaminen on myös tiedollinen tutkimusprosessi, ja ei-tieto toimii sen muusana.

Vaihtoehtoisen, aistivoimaisen ja ruumiillisen tietämisen ohella teoksesta välittyy vahva

epäusko perinteiseen tietoon, jopa sen kieltäminen. Duras kritisoikin jyrkästi ranskalaisen koulutusjärjestelmän institutionalisoimaa tietoa *Détruire, dit-elle* -elokuvansa (1969) kuvauksissa tehdyssä haastattelussa:

Olen sen puolesta, että kaikki yliopistot, koulut suljetaan. Perinpohjaisesti. Aloitetaan kaikki alusta. Lähdetään nolosta. Olen sen puolesta, että unohdetaan historia. Ranskan historia, maailman historia. Kokonaan. Ettei jäisi yhtään muistoa siitä, mitä on koettu. Toisin sanoen sietämätön. Kaikilla rintamalla, kaikilla tasoilla. Kaikki pirstaksi. Rikotaan kaikki ja aloitetaan alusta. (Duras 1969.)

Hanna Meretoja (2020, 29) kirjoittaa monien jälkistrukturalististen ajattelijoiden – joiden vaikutus Durasiin oli ilmeinen – pyrkivän kielen ja tiedon väkivaltaisuutta vastustaessaan kehittämään ajattelumalleja, joissa käsittämättömän kokemusta arvostetaan, koska se mahdollistaa avautumisen tuntemattomalle. Durasin ehdotuksesta huokuukin vahva eriarvoistavasta historiasta luopumisen eetos sekä ajatus, että oikeudenmukaisempaan tulevaan voidaan päästä vain pyyhkimällä aiempi pois. Vain siten voi avautua väylä vielä tuntematonta, toisenlaista ymmärrystä ja tulevaa kohti.

Päivi Kosonen (2000) esittää *Rakastaja*-romaanin rakentuvan vastavoimille, ja myös *Emily L.* tutkii monenlaisia vastapareja. Ne eivät kuitenkaan vahvista europatriarkaalisia arvohierarkioita vaan ravistelevat niitä tai keikauttavat ne ylösalaisin. Ehdotankin, että vastavoimien yhteistyö Durasilla ei muistuta niinkään länsimaista logiikkaa vaan ennemmin aasialaisessa, tarkemmin sanottuna kiinalaisessa Wuji-filosofiassa keskeistä *ei-polaarisuuden* periaatetta, jossa aktiivinen *jang* ja pysähtynyt *jin* vuorottelevat siten, että kumpikin luo toisensa perustan toinen toistaan tukien. Ensimmäinen tavu *wu* (”tyhjä”, ”ei-mikään”, ”olematon”) ja jälkimmäinen *ji* (”napa”, ”pylväs”, ”äärimmäinen”) muodostavat yhdessä ”äärettömyyden”, ”äärimmäisen tyhjyyden” ja ”ei-polaarisuuden”. Aktiivinen ja passiivinen, positiivinen ja negatiivinen toimivat tiiviissä yhteistyössä, eikä niitä voi asettaa hierarkiseen

suhteeseen keskenään. Näin Wuji muodostaakin vaihtoehdon binääriselle länsimaiselle logiikalle.

Ehdotan myös, että Durasin ajattelussa ja ilmaisussa kaksijakoisuus, jonka eri ulottuvuudet kiertyvät erottamattomasti toisiinsa, liittyy olennaisesti hänen kaksikieliseen taustaansa, kasvatukseensa ja identiteettiinsä. Hän puhui lapsena ranskan ohella vietnamia äidinkielen veroisesti ja altistui kielen oppimisen kannalta tärkeässä iässä affektiivisesti ja auditiivisesti enemmän vietnamin kuin ranskan kielen soinnille (Bouthors-Paillart 2002b, 124–125). Työn perässä siirtomaahan muuttaneet virkamiesvanhemmat matkustivat edestakaisin Vietnamin ja Ranskan väliä, ja tyttärensä ollessa vain puoli-vuotias äiti lähti terveysyistä emämaahan ja viipyi siellä kahdeksan kuukautta, minkä ajan lapsia hoiti vietnamilainen kotiapulainen. Myöhemminkin Durasia ja hänen veljiään hoitivat koti-apulaisina työskennelleet paikalliset. Catherine Bouthors-Paillartin mukaan tulisikin palata kirjailijan lapsuuteen Mekongin suistolla, jossa tämä eli elämänsä ensimmäiset kahdeksantoista vuotta, jotta pääsisi hänen kirjoituksensa sisimpään. Lapsuutta luonnehti raju kahtiajako valkoisen yhteisön, johon Duras itse kuului, ja valkoisten kolonisoiman ja alistaman alkuperäisväestön yhteisön välillä. Siirtomaassa rodullinen segregatio koski myös ”valkoista” ranskan kieltä ja ”keltaista” vietnamin kieltä, ja alkuperäisväestön kouluissa, joissa Durasin vanhemmat opettivat, vietnamin puhuminen oli ehdottoman kiellettyä. Jokapäiväisessä elämässä kielet kuitenkin sekoittuivat ja yhteisöt elivät lähekkäin ja heterogeenisesti. (Mt.)¹¹

Leslie Barnes (2014, 112) toteaa Durasin eläneen lapsuutensa eri luokkien, rotujen, kielten ja tapojen risteämässä, kulttuurien ja kielten moninaisuudessa, jossa kaksi hallitsevinta kieltä olivat ranska ja vietnam. Kielellistä sekoittumista Durasin ilmaisussa tutkinut Bouthors-Paillart (2002a, 163–166, 190) väittää hänen tahtoneen

päästä eroon valkoisen ranskan kielen määräävästä kartesiolaisuudesta, joka teeskentelee kykenevänsä sanomaan kaiken ja hallitsevansa kaiken formaalissa yksimerkityksisyyden diktatuurin vaatimuksessaan,

joka ilmenee oikeinkirjoituksen sekä kieliopin ankarien lakien muodossa.

Hänen mielestään apuna tässä toimii kirjailijan kaksikielisyyden myötä tuleva kielellinen hybridisaatio: tietyt morfologiset, syntaktiset ja rytmiset erityispiirteet Durasin ranskassa näytävät lainautuneen vietnamista ja ”aiheuttavan oikosulkuja kanonisen ranskankielisen lauseen kulkuun”. Durasin kielellisesti sekoittunut ilmaisu mitätöi hänen mukaansa kartesiolaisen ontologian periaatteihin perustuvat tietoteoriat ja avaavat väylän hybridille ajattelulle. Bouthors-Paillart käyttää vuonna 2002 ilmestyneessä tutkimuksessaan ranskan kielen monimerkityksistä ilmaisua *métisse*, joka on ollut tapana suomentaa ”mestitsiksi”. Käsite on kuitenkin suomen kielessä vanhentunut ja rasistinen, joten puhun sen sijaan ”hybridi(yde)stä”.¹²

Duras (1990) itse kuvaili vietnamia yksitavui-seksi kieleksi, jossa ei ole rinnastuskonjunktioita, saati aikamuotoja. Tämä näkyy hänen ranskankielisen ilmaisunsa koruttomuudessa, lyhyiden sanojen suosimisessa sekä parataktisissa virkkeissä, joista kaikki ylimääräinen on pyyhitty pois. Mielestäni ranskan ja vietnamin sekoittuminen on siinä hyvin ilmeistä, ja ehdotan että juuri se luo keskeisesti tyylin ”minimalistisen hiljaisuuden”. Olipa tämä kirjailijalta tiedostettua tai tiedostamatonta, sitä voi pitää kartesiolaisen, ja kolonialistisen, valkoisen ranskan kielen dekolonisointina. Tämä ranskan kielen vaivihkainen, ”näkyvätön” dekolonisointi on mielestäni yksi niistä monista tavoista, joilla hiljaisuuden kieli puhuu hänen teoksissaan.

Esitän myös, että Durasilla ranskan ja vietnamin sekoittuminen ilmentää *transkielisyyttä* (Dutton 2016; Gilseman Nordin, Hansen & Zamorano Llena 2013; Kellman 2000). Transkielisyyden tutkimus on syntynyt 2000-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä aiemman, tärkeän ja arvokkaan postkoloniaalisen, frankofonisen ja ylijaraisen kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimuksen myötävaikutuksesta viimeaikaiseen, aiempaa kielikeskeisempään tutkimusparadigmaan. Transkielisyyden käsite eroaa kuitenkin sille läheisestä monikielisyyden käsitteestä:

transkielinen näkökulma erkaantuu ajatuksesta, jossa monikielisen puhujan osaamat kielet olisivat toisistaan erillisiä kokonaisuuksia. Sen sijaan siinä keskitytään kielten väliseen dynaamiseen tilaan, jossa eri kielten ainekset sekoittuvat ja vaikuttavat toisiinsa, kuten vietnam ja ranska Durasilla.

Emily L.:ssä monikielisyys näkyy myös silloin, kun kiel(t)en rajat tulevat vastaan. Kertoja toteaa, että pelko elää paradoksaalista elämää hengessä ja soluissa vailla kieltä, jolla ilmaista itseään. Se asuu hänen päässään, hengen vankilassa, jossa on aukkoja järkeä, uskottavuutta ja kirkkautta kohti. Puhuessaan pelosta, jota ei voi kielellä ilmaista, kertoja kääntyy yllättäen vieraan kielen, italian puoleen tarkentaessaan, että kyseessä on *una cosa mentale*. (E, 32.) Kun yhden kielen rajat tulevat vastaan, hän siirtyy sujuvasti kielestä toiseen, mikä kuvastaa monikielisellemme ihmiselle luontaista kielenkäyttöä.

Monikielisyys näkyy *Emily L.*:ssä myös englantilaisparin kielellis-kulttuurisen toiseuden kuvauksessa. Heidän ulkopuolisuuttaan ranskalaisessa pikkukaupungissa korostetaan esittämällä heidän dialoginsa läpi teoksen englanniksi ja kursiiivilla, jolloin se eroaa muusta tekstistä performatiivisesti ja tekstikudosta hybridisoitujen. Runoilija ja kapteeni ovat kulttuurisesti toisia: kapteeni tuntee olonsa ranskalaisten parissa ulkopuoliseksi, ”köytetyksi”, ”vartalo pingotettu kuin makkaraksi ranskalaisten sekaan”. Vaimoiaan vaientamalla toiseuttava kapteeni on siis itsekkin toiseutettu. Hänen kursivoitu englanninkielinen puheensa yhtä aikaa korostaa hänen kulttuurista toiseuttaan ja hänen käyttämänsä englannin imperialistista ja eurosentristä valta-asemaa.

Durasin kirjallisessa ilmaisussa mikään ei olekaan yksilotteisen homogeenista vaan minimalistisessa monimerkityksisyydessään äärettömän moninaista. Hänen lumovoimansa piilee siinä taiassa, jolla hän loihtii näkyviin etenkin naisten kirjoittamiseen yhdistetyn ”valkoisen musteen” ja taikoo kuuluviin hiljaisuuden kielen, jolla on paitsi esteettis-visuaalisia, performatiivisia, materiaalisia ja ruumiillisia, myös poliittisia ulottuvuuksia. *Emily L.*:ssä poispyyhkiytymisen on feminiinistä merkityksenmuodostusta sikäli, että se ilmentää naisten sosiohistoriallista

poispyyhkiytymistä pois länsimaisen kirjallisuuden historiasta luovuna taiteellisina tekijöinä. Toisaalta poispyyhkiminen viittaa myös vanhasta, eriarvoistavasta kulttuurista luopumiseen ja toisenlaisen tulevaisuuden mahdollisuuteen. Tämän lisäksi ”hiljaisen” tyylin luovaa vietnamin ja ranskan sekoittumista voi pitää valkoisen, kartesiolaisen ja kolonialistisen ranskan kielen vaihkeaisena dekolonisointina.

Patriarkaalisissa kulttuureissa naisten pääsyä perinteisiin tiedon tuottamisen instituutioihin on rajoitettu. Duras olikin kiinnostunut vaihtoehtoisen tiedon etsimisestä. Ruumiillinen mieli kykenee kääntämään pimeydestä esiin tuntematonta, vaihtoehtoista ymmärrystä, joka ravistelee ja kääntää ylösalaisin vallitsevia totuuksia ja arvohierarkioita. Katse kääntyy järjen valosta pimeään sisimpään: sulkemalla silmät ja muodostamalla affektiivis-eroottisen yhteyden toiseen palautuu muistiin unohtettua tietoa. Tämä ”ei-tieto” muuntuu uudelleeniseksi ymmärrykseksi aktiivisessa, ruumiillisessa tiedon tuottamisen prosessissa.

Psykoanalyttistä ja ekofeminististä ajattelua europatriarkaalisesta tiedon kritiikkiin yhdistävä analyysini edistää lukutapoja, jotka suuntaavat katseen valtakurssin marginalisoimiin, vaihtoehtoihin ymmärryksiin. Niitä on mahdollista tuoda esiin risteyttämällä eri tietotraditioita radikaalin moninaisesti. Ranskan ja vietnamin sekoittumisen lisäksi Durasin ”kamerasulkakynässä” kiertyvät toisiinsa kahden eri taiteenlajin, kirjallisuuden ja elokuvan kieli. Tämä ”monikielisyys” näkyy minäkertojan moninaistavassa, yhdenmukaisuutta ja hierarkioita purkavassa katseessa: ”Joskus luulen, että rakastaminen on näkemistä” (E, 87), hän sanoo, katsoo toista kirjailijanaista ja luo tälle uuden elämän. Kirjoittamisesta tulee rakkauden ele, jolla kumotaan kuolemantyötä. ■

FM AURA SEVÓN on väitöskirjatutkija Université Paris 8:ssa sekä Turun yliopistossa

VIITTEET

- 1 Durasin tuotantoon sovelletusta traumatutkimuksesta ks. etenkin Caruth 1996; Hoel 2018; Knuuttila 2011.

- 2 *Emily L.* ei ole ainoa Durasin henkilögallerian naisista, jolla on vaillinainen nimi. Hiljaisten naisten galleriaan kuuluu myös toteuttamattoman rakkauden vangiksi jäänyt äänenön tarkkailija Lol V. Stein.
- 3 Kummankin ajattelijan diskursiivisessa työssä on kuitenkin se riski, että binääristen oppositioparien esiin tuominen ja korostaminen voi pönkittää niitä entisestään.
- 4 Duras on varioinut patriarkaalisien kulttuurin tukahduttamaa, mahdollonta rakkautta muissakin teoksissaan, kuten kolme vuotta ennen *Emily L.*:ää ilmestyneessä *Rakastajassa*.
- 5 Blanchot'n mukaan mitä tavoittamattomammalta Toinen meistä näyttää, sitä enemmän hän vetää meitä puoleensa, jopa siinä määrin, että hän on kaiken sen tuolla puolen, mikä on meille tärkeää.
- 6 *L'entretien infinin* "Moninaiseksi puheeksi" nimetyn aloitusosan ensimmäisessä luvussa Blanchot viittaa noin kahteenkymmeneen filosofiin, jotka kaikki ovat valkoisia eurooppalaisia miehiä. Yli 600-sivuisessa teoksessa viitataan vain muutamaa naisfilosofiin tai -kirjailijaan, ja Durasin *Lol V. Steinin elämä* -romaanin käsitellään lopussa lyhyesti. Sen analysointiin johdattavassa osiossa Blanchot puhuu "kerronnan maskuliinisen persoonapronominin välittämästä neutristä äänestä", mikä särähtää feministisen nykylukijan korvaan. Esimerkiksi Luce Irigaray (1990) ja Deborah Cameron (1996) ovat kielenkäytön sukupuolittuneisuutta ruotivissa tutkimuksissaan osoittaneet, kuinka muun muassa englannin ja ranskan kaltaisissa kielissä neutristeksi tekeytyvä maskuliinisuku ei toimi kielessä neutristesti vaan maskuliinisesti.
- 7 Blanchot kysyy: "Mihin itse asiassa viittaamme, kun ihailimme teoksen sävyä ja herkistymme sille kuin teoksen ominaisimmalle piirteelle? Emme viittaa tyyliin emmekä kielen kiinnostavuuteen ja laatuun, vaan nimenomaan hiljaisuuteen, miehekkääseen voimaan, jonka ansiosta kirjoittava henkilö luovuttuaan itsestään ja hylättyään itsensä on kuitenkin pystynyt pitämään kiinni vallastaan, vaikenemispäätöksestään."
- 8 Lacanilaisessa ajattelussa kielen käsittävä symbolinen rakenne perustuu maskuliinista valtaa symboloivaan falliseen merkitsijään sekä fallista halua noudattavaan merkityksenmuodostukseen, minkä vuoksi feminiinisyyden/maisellisuuden voi saada ilmenemismuotonsa vain suhteessa falliseen. Lacanilaisessa ajattelussa feminiinisyyden jääkin aina jossain määrin symbolisen rekisterin, ja siten myös kielen, ulkopuolelle. Fallokseen perustuvassa merkitysjärjestelmässä naiselliselle ei jää juuri muuta paikkaa kuin poissaolo ja puute. Ihmisten sukupuolittumista tutkivassa *Encore*-teoksessaan Lacan (1975, 86) väittää esimerkiksi, että nainen on asioiden luonnon/luonteen eli sanojen luonnon/luonteen ulkopuolella: "*Il n'y a de femme qu'exclue par la nature des choses qui est la nature des mots.*" Lauseen historian ja universalisoiva sävy herättää kuitenkin kysymyksen, mistä naisesta tässä oikeastaan puhutaan, ja mistä sanoista, mistä kielestä. Voidaan hyvin kysyä, nojaako symbolinen rakenne falliseen merkitsijään yhtä vahvasti vielä esimerkiksi 2020-luvun pohjoismaisissa kulttuureissa kuin teoreetikon tuntemassa 1950- ja 60-lukulaisessa ranskalaisessa katolisessa kulttuurissa. Sävyllään universalisoivassa teoriassa symbolinen muistuttaa helposti monoliittista konstruktiota, josta käsin väylää feministiseen muutokseen on hankala hahmottaa. Jääkin avoimeksi kysymykseksi, missä määrin lacanilaista näkemystä ihmisten sukupuolittumisesta voi soveltaa eri aikakausiin ja kulttuureihin, muuttuviin ajallis-paikallisiin konteksteihin.
- 9 Cixous leikittelee Lolien nimen ääniteillä näin: "*Elle l'appelle l, l, zéro; elle, elle, 0. Encore un coup de génie: la trouvaille du nom-trou. Un vrai miroir aux aloüêtres. Tous nous y jetons. LOL !! Un trou avec deux l l à ses côtés, deux bâtonnets, deux phallus en miroir deux ailes deux elles deux traits de zèle.*"
- 10 Sukupuolirooleja englannin- ja ranskankielisissä keskusteluissa 1970-, 80- ja 90-luvuilla selvittänyt Monnet'n raportti osoittaa muun muassa, että naisten puheenvuorot kestivät keskimäärin 3–10 sekuntia, kun taas miesten puheenvuorot 10–17 sekuntia. Raportin mukaan keskusteluroolit sukupuolittuivat jo varhaisella iällä, ja pojat puhuivat koulussa enemmän kuin tytöt. Muita pidempään puhuneita on Monnet'n mukaan tapa lisätä omaa vaikutusvaltaa dialogissa, sillä sukupuoleen katsomatta ihmiset antavat enemmän painoarvoa puheelle kuin hiljaisuudelle. Naisten puheen keskeyttämällä miehet saivat sanan haltuunsa, minkä seurauksena naiset vetäytyivät keskustelusta. Naisten tultua rajusti keskeytetyksi he antoivat yleensä periksi ja luovuttivat puheenvuoronsa miehelle. Näiden "sanallisten tunkeutumisten" ansiosta miesten onnistui saada keskustelussa enemmän sananvaltaa ja hallita puhetilannetta.
- 11 Durasin isän kuoltua perhe menetti asemansa valkoisessa porvaristossa, mutta ihonvärinsä vuoksi Marguerite jäi myös alkuperäisväestön yhteisön ulkopuolelle. Tämä rasistisesti rakennettujen luokkien väliin putoaminen ja ei-mihinkään kuuluminen tuo oman merkityskerrostumansa tuotannon valkoisuuden, pois pyyhkimisen ja ei-mikyyden teemojen tarkasteluun.
- 12 Bouthours-Paillartin mukaan kyseessä ei ole Édouard Glissantin määritelmän mukainen kreolikieli, jossa yhteensulautumista tapahtuu myös sanaston tasolla, vaan Durasin ilmaisussa kielellinen sekoittuminen toteutuu syvemmällä, arkaaisemmalla ja kenties vaikeammin tavoitettavalla tasolla.

KIRJALLISUUS

- Barnes, Leslie (2014) *Vietnam and the Colonial Condition of French Literature*. University of Nebraska Press, Lincoln, Nebraska.
- Blanchot, Maurice (2003/1955) *Kirjallinen avaruus*. Suom. Susanna Lindberg. Ai-ai, Helsinki.
- Blanchot, Maurice (1969) *L'entretien infini*. Gallimard, Paris.
- Borgomano, Madeleine (2000/2010) "Marguerite Duras : écriture du silence ou vertige de l'indicible ?". Teoksessa Claude Borgomano & Bernard Alazet (toim.) *Marguerite Duras. De la forme au sens*. L'Harmattan, Paris, 133–142.
- Bouthors-Paillart, Catherine (2002a) *Duras la métisse : Métissage fantasmatique et linguistique dans l'écriture de Marguerite Duras*. Droz, Genève.
- Bouthors-Paillart, Catherine (2002b) "Susciter l'orient pernicieux des mots'. Métissage fantasmatique et linguistique dans l'écriture de Marguerite Duras". Teoksessa *La tentation du poétique*. Presses Sorbonne Nouvelle, Paris, 123–135.
- Cameron, Deborah (1996/1992) *Sukupuoli ja kieli: feminismi ja kielentutkimus*. Suom. Riitta Oittinen ja työryhmä. Vastapaino, Tampere.
- Caruth, Cathy (1996) "Literature and the Enactment of Memory (Duras, Resnais, Hiroshima mon amour)". Teoksessa *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 25–56.
- Chevallier, Flore (2013) *The Body of Writing: An Erotics of American Contemporary Fiction*. Ohio State University Press, Columbus, Ohio.
- Cixous, Hélène (2013a/1975) *Medusan nauru ja muita ironisia kirjoituksia*. Suom. Heta Rundgren & Aura Sevón. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Cixous, Hélène (2013b) "Édits de Duras". Teoksessa *Marguerite Duras*. Le Magazine littéraire, Collection Nouveaux regards, Paris, 31–37.
- Cohen, Susan D. (1993) *Women and Discourse in the Fiction of Marguerite Duras*. Macmillan, London.
- de la Motte, Annette (2004) *Au-delà du mot. Une « écriture du silence » dans la littérature française du vingtième siècle*. Lit Verlag, Münster.
- Duras, Marguerite (1989/1987) *Emily L.* [= E]. Suom. Annikki Suni. Otava, Helsinki.
- Duras, Marguerite (1990) Haastattelu lehdessä *Le Nouvel Observateur*. 24.–30. toukokuuta 1990.
- Dutton, Jacqueline (2016) "État présent. World Literature in French, Littérature-monde, and the Translingual Turn." *French Studies*, Vol. LXX:3, 404–418.
- Gauthier, Xavière & Duras, Marguerite (1974) *Les Parleuses*. Éditions de Minuit, Paris.
- Gilsenan Nordin, Irene, Hansen, Julie, and Zamorano Lena, Carmen (2013) *Transcultural Identities in Contemporary Literature*. Rodopi, Amsterdam.
- Hoel, Kaisa (2018) "À fortelle gjennom traumer: Traumefremstilling i Marguerite Duras' *Emily L.*". *Norsk Litteraturvittenskapelig tidskrift* 1/2018, 49–65.
- Husserl-Kapit, Susan & Duras, Marguerite (1975) "An Interview with Marguerite Duras". *Signs*. vol 1:n° 2. The University of Chicago Press, 422–434.
- Irigaray, Luce (1974) *Speculum de l'autre femme*. Éditions de Minuit, Paris.
- Irigaray, Luce (1990) *Sexes et genres à travers les langues*. Grasset, Paris.
- Jacquot, Martine L. (2009) *Duras, ou le regard absolu*. Les Presses du Midi, Toulon.
- Kellman, Steven G. (2000) *The Translingual Imagination*. University of Nebraska Press, Lincoln.
- Killeen, Marie-Chantal (2004) *Essai sur l'indicible – Jabès, Duras, Blanchot*. Presses Universitaires de Vincennes, Saint-Denis.
- Knuutila, Sirkka (2002) "Valkoinen merkitsee". Teoksessa Sanna Karkulehto & Ilmari Leppihalme (toim.) *Ruumiillisuus. Merkillisiä ruumiita kirjallisuudessa*. SKS, Helsinki. 61–96.
- Knuutila, Sirkka (2011) *Fictionalising Trauma: The Aesthetics of Marguerite Duras's India Cycle*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Kosonen, Päivi (2000) *Elämät sanoissa*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Kristeva, Julia (1998/1987) "Marguerite Duras: tuskan tauti". Suom. Miika Siimes. Teoksessa *Musta aurinko. Masennus ja melankolia*. Nemo, Helsinki, 245–286.
- Lacan, Jacques (1975) *Encore*. Éditions du Seuil. Paris.
- Lacan, Jacques (1995/1965) "Kunnianosoitus Marguerite Durasille". Suom. Pia Sivenius. *Nuori Voima* 6/1995, 23–26.
- Lasserre, Audrey (2009) "Les femmes du XXe siècle ont-elles une Histoire littéraire ?" *Cahiers C.E.R.A.C.C.*, 3–54.
- Le Doeuff, Michèle (1998) *Le sexe du savoir*. Flammarion, Paris.
- Lorde, Audre (2022/1984) *Sister Outsider: esseitä ja puheita*. Suomentanut Kaijamari Sivill. Kosmos, Helsinki.
- Makward, Christiane (1978) "Structures du silence/du délire. Marguerite Duras/Hélène Cixous". *Poétique* nro 35, 314–324.
- Marini, Marcelle (1977) *Territoires du féminin*. Éditions de Minuit, Paris.

- Meretoja, Hanna (2020) "Philosophies of Trauma".
Teoksessa Colin Davis & Hanna Meretoja (toim.)
The Routledge Companion to Literature and Trauma.
Routledge, London & New York, 23–35.
- Minh-ha, Trinh T. (1988) "Not You/Like You: Post-Colonial
Women and the Interlocking Questions of Identity and
Difference". *Inscriptions*: 3/4, 71–77.
- Minh-ha, Trinh T. (2011). *Elsewhere, Within Here:
Immigration, Refugeeism and the Boundary Event*.
Routledge, London.
- Monnet, Corinne (1998) "La répartition des tâches
entre les femmes et les hommes dans le travail de la
conversation". *Nouvelles Questions Féministes* vol. 19:
1, 9–34.
- INA (1969) "Marguerite Duras: On casse tout et on
recommence". Haastattelu *Détruire dit-elle* -elokuvan
kuvauksissa. [https://www.ina.fr/ina-eclair-actu/1969-
marguerite-duras-on-casse-tout-et-on-recommence](https://www.ina.fr/ina-eclair-actu/1969-marguerite-duras-on-casse-tout-et-on-recommence).
(Viitattu 11.11.2022)
- Noguez, Dominique (2001/1990) "La gloire des mots".
Teoksessa Dominique Noguez (toim.) *Duras,
Marguerite*. Flammarion, Paris. 17–56.
- Pallotta della Torre, Leopoldina & Duras, Marguerite
(2014/1989). *Nimetön intohimo*. Suom. Aura Sevón.
Poesia, Helsinki.
- Planté, Christine (2015/1989) *La petite sœur de Balzac*.
Presses Universitaires de Lyon, Lyon.
- Plumwood, Val (1993) *Feminism and the Mastery of Nature*.
Routledge, London.
- Reid, Martine (2010) *Des femmes en littérature*. Belin, Paris.
- Ryynänen, Sanna (2020) "Puhummeko nyt rasismista?"
Media & viestintä 43: 4, 326–344.
- Salami, Minna (2021/2020) *Aistien viisaus*. Suom. Sini
Linteri. S&S, Helsinki.
- Spivak, Gayatri (1994) "Can the Subaltern Speak?"
Teoksessa Patrick Williams & Laura Chisman (toim.)
Colonial Discourse and Post-Colonial Theory. Columbia
University Press, New York, 66–111.

Radikaalit ristipistot

Radikaalit Ristipistot Helsinki on helsinkiläinen käsityökollektiivi, joka on osa kansainvälistä craftivismi- eli käsityöaktivismiliikettä. Ryhmä kokoontuu säännöllisen epäsäännöllisesti ja tapaamisten pääpaino on yhteisöllisyydessä ja rennossa keskustelussa. Inspiraationa on osittain varhaiset feministiset ompeluseurat, joissa käsityöt olivat sivutuote poliittiselle järjestäytymiselle ja yhteiskunnalliselle keskustelulle.

Kollektiivin radikaalius tulee halusta nostaa käsityön arvoa taidemuotona, tuoda esiin sen monipuolisuutta ja korostaa käsityön poliittisuutta. Haluamme osoittaa, että feministinen aktivismi voi ottaa monia muotoja ja nämä muodot voivat olla myös pehmeitä. Kyse on kansalaisaktivismista, jonka toiminnan muotona on kantaaottava käsityö, niiden tekeminen ja esillepano. Se on aktiivista toimintaa, jolla pyritään muuttamaan yhteiskunnan epäoikeudenmukaiseksi koettuja normeja ja käytäntöjä.

Kokoontumiset ovat avoimia kaikille, jotka jakavat feministiset arvot, eikä käsitöistä tarvitse olla aiempaa kokemusta. Ryhmä haluaa haastaa käsityöhön ja sen harrastajiin liitettyjä ennakkoluuloja. Monilla tuntuu jääneen huonoja kokemuksia koulujen käsityötunneilta, minkä takia onkin tärkeää näyttää, että se voi olla myös rentoa ja palkitsevaa. Ristipisto on tekniikkana suhteellisen yksinkertainen, ja taidon kehittyminen on nopeaa. Osallistua voi myös muilla käsityön muodoilla kuten vaikka vapaalla kirjonnalla.

Emme halua tuijottaa liikaa sääntökirjaa, ryhmän tehtävä ei ole niinkään tekniikan opettaminen vaan yhteinen oppiminen ja kollektiivinen tiedon jakaminen. Rohkaisemme jokaista kokeilemaan kirjontaa ja kannustamme kaikkia tekemään itsensä näköisiä töitä omassa tahdissaan. Tärkeintä on, että tekee. Valmiit teokset voi joko kehystää seinälle tai kiinnittää vaatteisiin tai laukkuun. Niistä voi myös tehdä käsityögraffitin kiinnittämällä työn julkiseen tilaan aitaan tai pylvääseen.

Radikaalit Ristipistot Helsinki on näkynyt moniaalla, säännöllisten kokoontumisten lisäksi yksittäisiä työpajoja on järjestetty muun muassa kirjastoissa, museoissa ja festivaaleilla. Tässä esillä olevat työt ovat pääosin syntyneet ryhmän kokoontumisissa viime vuosien aikana.

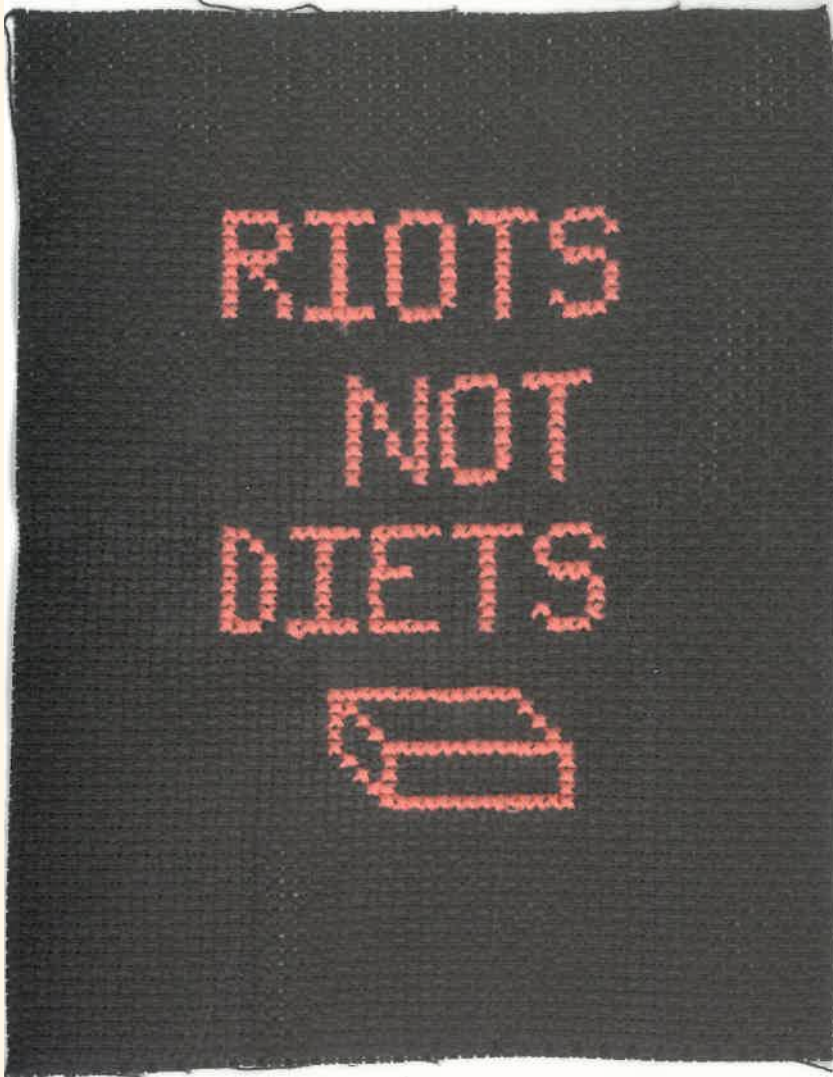

I was so angry I made a cross-stitch
Marianne Savallampi

Bubbles
Linnea Saarits

Riots not diets
Marianne Savallampi

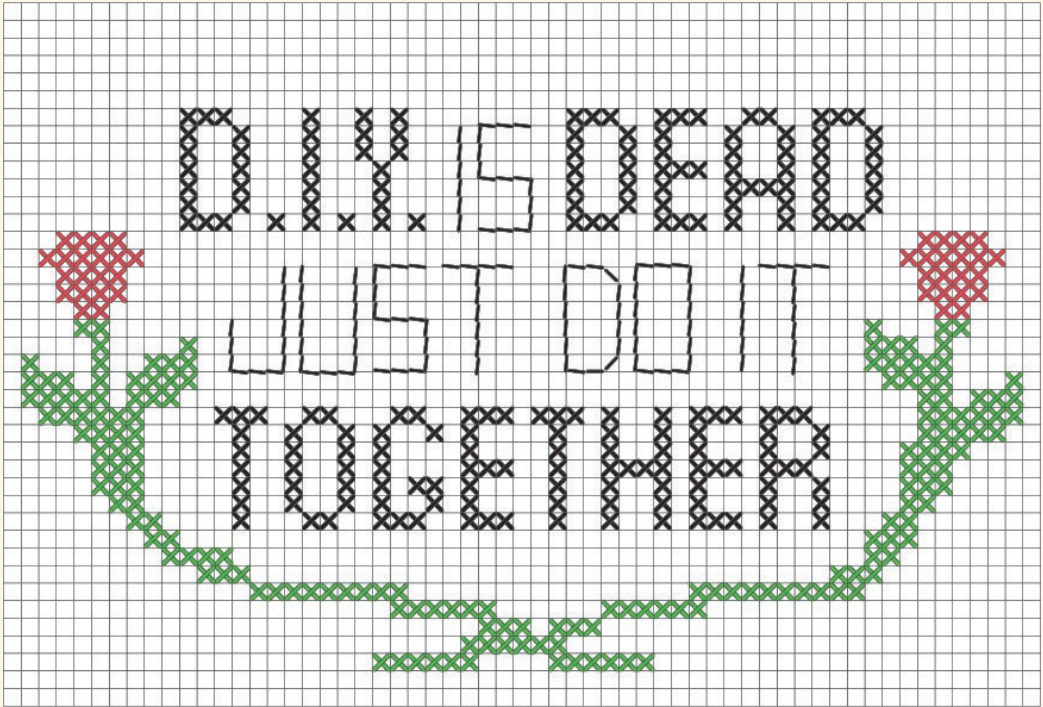

Vittuun vain hyviä asioita
Marianne Savallampi

Hallitus kusee sua silmään
Linnea Saarits

D.I.Y. is dead just do it together
ristipistomalli
konsepti: Linnea Saarits, design: Maria Sann

Ei natsseja mihinkään
Linnea Saarits, Marianne Savallampi

We all really should care, ristipistograffiti, Linnea Saarits, Salla Porra, Minna Jaakola, Marianne Savallampi

Kapitalismi kuolee, ympäristö kiittää
Linnea Saarits

Friedrich Pollock

Valtiokapitalismi

**KOHTI KRIITTISTÄ
TEORIAA KAPITALISMIN
MUUTOKSESTA**

Tutkijaliitto

Frankfurtin koulun ”harmaan eminenssin”
tunnetuimmat tekstit yksissä kansissa

Suomennos Taneli Viitahuhta
198 sivua

Uudet oikeudet internetissä: mistä ne tulevat ja keitä ne velvoittavat?

RIKU NEUVONEN & KARI KARPPINEN

Viestinnän sääntelyä koskevan keskustelun ytimessä ovat viimeisten kahden vuosikymmenen ajan olleet yksilön oikeudet. Koskaan aiemmin historiassa ei yksittäisillä ihmisillä ole ollut yhtä laajaa mahdollisuuksia julkaista, levittää ja vastaanottaa erilaisia sisältöjä kuin nyt, digitaalisten julkaisualustojen aikakaudella. Keskustelu yksilön oikeuksista liittyy julkisuudessa ja tutkimuksissa esitettyihin huoliin sisältöjen ja julkisen keskustelun portinvartijoiksi nousseiden alustojen vallasta ja niiden aiheuttamista uhista yksilön autonomialle (esim. Zuboff 2019). Maksuttoman julkaisukanavan vastineeksi käyttäjät joutuvat solmimaan alustojen kanssa sopimuksen, joka antaa niille luvan yksityisyyden alaan kuuluvien tietojen hyödyntämiseen liiketoiminnassa sekä julkisen keskustelun ohjaamiseen muun muassa suodattamalla ja kuratoimalla sisältöjä salatuilla algoritmeilla.

Kansalaisten ja käyttäjien oikeuksien korostumisen voi nähdä vastareaktiona digitaalisten alustojen lisääntyvään valtaan ja pyrkimyksenä määritellä yleismaailmallisia periaatteita verkon ja digitaalisen median sääntelyn tueksi. Kutsumme tätä keskusteluilmapiiriin muutosta *internetin sääntelykäänteeksi*, joka tarkoittaa valtioiden ja ylikansallisten toimijoiden lisääntynyttä halua ja kykyä säännellä internetin toimintaa (esim. Flew 2021). Esimerkiksi Euroopan

unionissa on korostettu tarvetta rakentaa euroopalaiseen arvopohjaan ja perusoikeuksiin tukeutuvaa lähestymistapaa ”digitaalisen siirtymän” ohjaamiseksi. Osana ”digikompassiksi” kutsuttua ohjelmaa Euroopan komissio julkaisi alkuvuodesta 2023 digitaalisia oikeuksia ja periaatteita koskevan julistuksen, jonka toivotaan toimivan ohjenuorana niin päättäjille kuin yrityksille niiden käsitellessä uuden teknologian herättämiä kysymyksiä (Euroopan komissio 2022 ja 2023). Samanlaisia oikeuksien ja periaatteiden julistuksia ovat julkaisseet viime vuosina lukuisat muut valtiolliset, alueelliset ja ylikansalliset toimijat ympäri maailmaa (esim. Pettrachin 2018; Redeker ym. 2018). Myös monet kansalaisjärjestöt ovat profiloituneet puolustamaan kansalaisten oikeuksia verkossa (Celeste 2022).

Tutkimuskirjallisuudessa näihin aloitteisiin on viitattu *digitaalisen valtiosääntöistymisen* (engl. *digital constitutionalism*) käsitteellä (esim. De Gregorio 2022; Celeste 2022; Redeker ym 2018). Tällöin ajatuksena on, että erilaiset oikeuksien ja periaatteiden julistukset ovat osa prosessia, jossa kansalaisyhteiskunnasta nousevat vaatimukset ensin muotoutuvat diskursiivisesti ja saavuttavat poliittisen hyväksynnän ennen kuin ne asteittain institutionalisoituvat varsinaisiksi oikeudellisiksi periaatteiksi tai yleisesti hyväksytyiksi eettisiksi normeiksi. Valtiosääntöistyminen ei siis tässä

viittaa ainoastaan perustuslakiin vaan laajemmin tarpeeseen määrittää perusarvoja ja yleismaailmallisia poliittisia suuntaviivoja internetin sääntelylle.

Puhe oikeuksista on kuitenkin usein luonteeltaan monitulkintaista, ja oikeuksiin vetoaminen on helpompaa kuin niiden määrittely. Oikeuksista puhutaan usein abstraktilla tasolla ja niillä saatetaan viitata niin olemassa oleviin ihmisoikeuksiin, kuten sananvapauteen, kuin uusiin muotoutumassa oleviin oikeuksiin, jotka liittyvät esimerkiksi datan hallintaan, sen läpinäkyvyyteen ja siihen pääsyyn. Alustojen vallan rajaamisesta ja yksilön oikeuksien puolustamisesta digitaalisessa ympäristössä vallitsee laaja konsensus, mutta oikeuksien määrittelystä, tulkinnasta, normatiivisesta perustasta ja valvonnasta on sen sijaan monenlaisia käsityksiä. Keskustelussa onkin kyse myös siitä, mitä oikeuksia korostetaan ja millä tavoin sekä millaisia tavoitteita kulloisellakin kehystyksellä haetaan (Meriläinen 2014). Oikeudet voidaan ymmärtää oikeusjärjestelmään kuuluviksi säännöiksi, joilla on vahva normatiivinen perusta, tai luonteeltaan poliittiseksi retoriikaksi, jonka avulla yritetään perustella uusia normatiivisia periaatteita.

Tässä puheenvuorossa tavoitteemme on selvittää käsitteellisesti tämänhetkistä keskustelua digitaaliseen maailmaan liittyvistä oikeuksista. Pohdimme, miksi digitaalisen maailman ongelmista puhutaan nimenomaan oikeuksien kielellä, mihin erilaiset oikeudet perustuvat ja kenen velvollisuus on huolehtia oikeuksien toteutumisesta. Entä liittyykö puheeseen yksilön oikeuksista katteita, ja voiko kaikki digitaaliseen viestintään liittyvät yhteiskunnalliset tavoitteet pukea oikeuksien kielelle?

Miksi uudet aloitteet kehystetään oikeuksiksi?

Erilaiset yhteiskunnalliset tavoitteet tapaavat saada suuremman painoarvon, kun niistä puhutaan nimenomaan oikeuksina. Perus- ja ihmis-oikeudet tarjoavat symbolisesti vahvan ja laajasti hyväksytyyn normatiivisen perustan keskustelulle viestinnän sääntelystä. tällä kytkennällä

ja kehystämällä on pitkät perinteet valistuksen ajan ihmisoikeusjulistuksista lähtien. Nämä oikeudet saivat normatiivisen muotonsa kansainvälisissä sopimuksissa ja valtiosääntöjen perusoikeusluetteloissa erilaisten poliittisten prosessien tuloksena.

Vaikka oikeudet ovat vahvimmissa normatiivisessa merkityksessään nimenomaisesti poliittisia saavutuksia, perus- ja ihmisoikeuksiin liittyy ajatus epäpoliittisuudesta. Ne mielletään usein ideologioiden, päivänpolitiikan tai tavanomaisen hallinnonin ylläpuolelle, eräänlaisiksi ideaaleiksi (esim. Moyn 2012). Vetoaminen oikeuksiin on vakuuttavampaa kuin tavallisten poliittisten tavoitteiden perusteleva, vaikka sinällään keskustelussa olisikin kyse aivan samoista asioista.

Ihmisoikeudet eivät kuitenkaan tarjoa aukontaa tai pysyvää järjestelmää, josta voisi johtaa ratkaisuja digitaalisen maailman konkreettisiin ongelmiin. Ihmisoikeudet ovat omana aikanaan sopimuksiin kirjattuja ideaaleja, jotka vaikuttavat toiminnassamme arvoina ja ohjaamalla muuta sääntelyä. Oikeuksien määrittely ja tulkinnat ovat historiallisesti rakentuneita ja muuttuvia. Tällöin ”uusien” oikeuksien muodostumiseen ja vakiintumiseen kytkeytyy aina monenlaisia yhteiskunnallisia arvoja ja periaatteita sekä eri toimijoiden intressejä ja valtasuhteita (esim. Celeste 2022; Karppinen & Puukko 2020). Tästä syystä myös tutkimuksessa on syytä pohtia, mistä oikeudet tulevat, miten niitä oikeutetaan ja minkälaisia ristiriitoja niiden tulkintaan liittyy.

Viestinnän ja keskustelelevan demokratian oikeudellinen kehystäminen

Yleiskielessä oikeudet liitetään asioihin, joita voidaan vaatia ja toteuttaa konkreettisesti. Tässä mielessä erilaiset tavat puhua oikeuksista ovat myös tapoja tiettyjen hyviksi käsitettyjen asioiden poliittiseen edistämiseen oikeuksiksi muotoiltuina. Viestintään ja informaatioon liittyvistä oikeuksista puhutaan usein kokonaisuuksina kuten viestinnälliset oikeudet, digitaaliset oikeudet tai epistemit oikeudet. Puhuttaessa

viestinnällisistä oikeuksista keskiössä ovat usein muun muassa yksilön tiedonsaanti ja osallistuminen yhteiskunnalliseen keskusteluun (Horowitz ym. 2019). Toisen kehysten muodostavat *digitaaliset oikeudet* ja periaatteet, joilla tarkoitetaan yksilön oikeuksia etenkin suhteessa dataan, alustoihin ja digitaaliseen toimintaympäristöön (esim. Karppinen & Puukko 2020). Uusin kehystys liittyy *episteemisten oikeuksien* käsitteeseen, jolla tarkoitetaan oikeutta tietää sekä tätä oikeutta tukevia yhteiskunnallisia käytäntöjä (Watson 2021; Horowitz ym. 2023). Kyse on osittain päällekkäisistä kokonaisuuksista, mutta eri lähestymistavoilla pyritään kehystämään oikeuksista käytävää keskustelua tietyllä tavalla ja painottamaan tiettyjä oikeuksia.

Internetiin liittyvien oikeuksien poliittisuutta ilmentää myös keskustelun painopisteiden muutos verkon alkuajoista nykyiseen teknologiajättien vastustukseen. Alkuvaiheessa keskustelu oikeuksista painottui Yhdysvalloissa, YK:ssa ja Euroopassa liberaaleihin vapausoikeuksiin ja erityisesti sananvapauteen, jolloin ihmis-oikeuspuheella vastustettiin pyrkimyksiä säännellä internetiä ja sen kehitystä (esim. Kreiss 2015). Osansa keskusteluun ovat tuoneet kyberutopistit ja -libertaarit, jotka ovat pitäneet verkkoa kokonaan valtioiden ja kansainvälisen oikeuden ulkopuolisena vapauden tilana (esim. Barlow 1996). Vapausajattelun ohella taustalla oli pyrkimys mahdollistaa internetin tehokas hyödyntäminen yritystoiminnassa. Tätä uusliberalistiseen talouspolitiikkaan kytkeytyvää vapauden eetosta voidaan pitää sääntelykeskustelun ensimmäisenä aaltona. Vapausajatteluun nojaten sekä Euroopassa että Yhdysvalloissa säädettiin internetin eri toimijoille vastuuvapaus kolmansien osapuolien tuottamasta sisällöstä, jos toimija ei erityisen aktiivisesti osallistunut sisällön muokkaamiseen. Tätä vastuuvapautta ovat hyödyntäneet erilaiset välitys- ja tallennuspalvelut sekä hakukoneet ja sosiaalisen median alustat, vaikka ne tosiasiallisesti vaikuttavat merkittävästi sisältöjen näkyvyyteen.

Sääntelykeskustelun toisessa aallossa on noussut esiin positiivisten oikeuksien ulottaminen tietoverkkoihin. Positiivisilla oikeuksilla

tarkoitetaan tässä yhteydessä toisen maailmansodan jälkeen vahvistuneita vaateita valtion aktiivisesta roolista kansalaisten tiedonsaannin ja median moniarvoisuuden turvaamisessa esimerkiksi yleisradiotoiminnan tai mediatukien avulla (esim. Kenyon 2021). Tässä mielessä puhutaan esimerkiksi pääsystä internetiin kaikille kuuluvana ihmisoikeutena (Maroni 2022).

Kolmannen aallon muodostavat viimeaikaiset pyrkimykset säännellä sosiaalisen median alustojen valtaa (esim. Flew 2021). Tämän käänteen taustalla vaikuttavat paitsi alustoihin liitetyt skandaalit myös keskustelu esimerkiksi disinformaatiosta uhkana demokratialle ja yksilöiden autonomialle. Erityisesti sosiaalisen median alustat ovat hallitsevassa asemassa suhteessa muihin joukkoviestintään. Alustat hyödyntävät eri tavoin muuta joukkoviestintää ja käyttäjiä. Tämä on johtanut taloudellisiin ja oikeudellisiin ongelmiin, joita on haluttu ratkaista sääntelyn keinoin.

Kohdatut ongelmat, oikeuksien loukkaukset ja skandaalit ovatkin tuottaneet poliittisen tilanteen, jossa alustoja voidaan säännellä. Poliittisen tahtotilan vallitessa Euroopan unioni – keskeisimpänä toimijana Euroopan komissio – on voinut ottaa käyttöön asetusten (GDPR, DSA, DMA) kaltaisia tehokkaita sääntelykeinoja. Tämä on yhdenmukaistanut sääntelyä ja mahdollistanut tehokkaat seuraamukset, esimerkiksi liikevaihtoihin sidotut sakot. Sananvapauden ja kyberutopistien vapauseetoksen rinnalle on näin tuotu vastuujattelu, jossa alustat ovat vastuussa demokratialle, yhteiskunnalle ja ihmiskunnalle kokonaisuutena. Alustojen vastuun kääntöpuolena on korostunut niiden asema sananvapauden tosiasiallisina sääntelijöinä ja käyttäjien oikeuksien toimeenpanijoina (esim. Helberger 2020).

Yksi esimerkki sääntelykäänteestä on Euroopassa ihmis- ja perusoikeuksien ulottaminen globaaliin toimintaan esimerkiksi EU:n tietosuoja-asetuksen (GDPR) kautta. Tietosuoja-asetus on jo asettanut standardin tietosuojalle ja samaa vaikutusta toivotaan myös niin kutsutun digipaketin (DSA, DMA ja valmistelussa olevat säädökset) muilta säännöksiltä. Näin erityisesti EU:n perusoikeuksilla on konkreettisia vaikutuksia internetin toimintaan. Toisaalta monet

autoritaariset valtiot pyrkivät entistä voimakkaampaan verkon valvontaan – tämäkin osoitukseksi valtioiden ottamasta aiempaa laajemmasta roolista internetin hallinnassa. Länsimaisen kehityksen seurauksena käyttäjät ovat saaneet oikeuksia ja alustoille on asetettu velvollisuuksia.

Oikeudet ja niiden velvoittavuus normatiivisessa merkityksessä

Oikeudet voidaan käsittää monella tavalla: niitä voi tarkastella noudatettavina sääntöinä ja periaatteina (Dworkin 1977; Alexy 1994) tai tiukemmin nimenomaan oikeuksina johonkin (Hohfeld 1913). Jälkimmäisen käsityksen mukaan sananvapaus ja muut ihmis- ja perusoikeudet ovat vapauksia, jotka seuraavat kiellon puuttumisesta. Vapaus on velvollisuuden puutetta eli esimerkiksi valtiolla ei ole oikeutta vaatia yksityistä toimijaa julkaisemaan vain valtion kannalta suotuisia uutisia. Ihmis- ja perusoikeusajattelussa sovellettujen Ronald Dworkinin ja Robert Alexyn teorioissa oikeudet ovat sen sijaan sääntöjä tai periaatteita. Dworkin korostaa myös poliittista ulottuvuutta, jolla hän tarkoittaa pyrkimystä yhteiseen hyvään eli jonkinlaista tavoitetta tai politiikkaa (*policy*). Sääntöjen luonne on sitova, ja niiden pohjalta tehty ratkaisu on binäärinen, kun taas periaatteita voidaan soveltaa erilaisilla intensiteeteillä. Näin ollen voisi sanoa, että internetin uusilla oikeuksilla tarkoitetaan pikemminkin toimintaa ja tulkintaa ohjaavia periaatteita – tai tavoitteita – kuin varsinaisia sääntöjä, Alexyn ja Dworkinin käyttämässä merkityksessä.

Oikeuksista käydyt analyttiset keskustelun klassikko on Wesley Newcomb Hohfeldin (1913) analyttinen teoria oikeudellista suhteista. Tämän suhteisiin perustuvan jaottelun mukaan oikeus on vaatimus jonkin asian suhteen, esimerkiksi vaatimus, että sananvapauden perusteella valtio ei ennakolta puutu yksityisen toimijan viestintään. Oikeuteen kuuluu myös kompetenssi eli kelpoisuus päättää oikeuden käytöstä, johon muut tahot ovat sidottuja. Hohfeldiläisen analyysin perusteella olennainen kysymys on, velvoittaako oikeus jotakin tahoa toimimaan oikeuden edellyttämällä tavalla. Lani Watson

(2021) on käyttänyt episteemisten oikeuksien hahmotelmassaan nimenomaan Hohfeldin mallia. Sen vahvuutena on analyttinen selkeys ja erilaisten normien tuomien valta-asetelmien havainnollistaminen.

Useimmat esitykset uusiksi oikeuksiksi tai periaatteiksi eivät tavoita Hohfeldin tarjoaman näkökulman analyttistä yksityiskohtaisuutta. Usein esityksissä jää määrittelemättä, ketä oikeus velvoittaa tai mistä seuraa oikeuden legitimitettiin saati sen täytäntöönpanokelpoisuus. Tällaisia periaatteita on viime vuosina pyritty määrittelemään lukuisissa internetin sääntelyyn liittyvissä julistuksissa. Sekä yhteiskuntatieteilijät että oikeustieteilijät ovat tutkineet internetiin liittyviä oikeuksien julistuksia (esim. Pettrachin 2018; Redeker ym. 2018; Celeste 2022). Tutkimusten mukaan useimpien näiden julistusten keskiössä ovat ydinperiaatteet, kuten sananvapaus, oikeus yksityisyyteen sekä pääsy internetiin oikeutena. Yksimielisyys kuitenkin heikkenee sitä mukaa mitä yksityiskohtaisempiin asioihin julistuksissa otetaan kantaa (esim. Pettrachin 2018, 350).

Yksi kysymys keskustelussa digitaalisista oikeuksista liittyy siihen, korostetaanko olemassa olevien ihmisoikeuksien toteutumista verkossa vai tarvetta laajentaa oikeuksia tai muodostaa kokonaan uusia oikeuksia tai jopa uutta oikeuksien paradigmaa. Esimerkiksi kansalaisten oikeuksia puolustava järjestö Electronic Frontier Finland (Effi) on kritisoinut EU:n digitaalisten periaatteiden julistusta siitä, että se ei selkeästi viittaa aikaisempiin ihmisoikeussopimuksiin ja -julistuksiin eikä siten ankkuroi tavoitteitaan olemassa oleviin ihmisoikeusinstrumentteihin, mikä mahdollistaa tavoitteiden vaihtelevan tulkinnan (Effi 2022).

Erilaisia digitaalisten oikeuksien julistuksia tutkinut Edoardo Celeste (2022) on valinnut neljäkymmentä laajinta esitystä digitaalisiksi oikeuksiksi noin kahdestasadasta julistuksesta. Celeste jätti pois suppeammat yhteen oikeuteen (esim. sananvapaus) keskittyvät oikeudet, eikä hänen tutkimuksensa lähtökohtana ole osoittaa normatiivista tai oikeudellista sitovuutta. Celestelle julistusten suurin merkitys on toimia internetin monikerroksista sääntelyä ohjaavina

”majakoina”, joiden avulla voidaan tulevaisuudessa muotoilla yhä vahvempia ja sitovampia normeja eri tasoilla. Tämä lähestymistapa jättää tilaa erilaisille instrumenteille ja poliittiselle keskustelulle. Samalla voi kysyä, onko syytä puhua nimenomaan oikeuksista vai olisiko parempi puhua periaatteista tai politiikoista.

Internetin perustuslaki?

Keskustelu niin sanotusta digitaalisesta valtiosääntöistymisestä jakautuu kahteen linjaan. Yksi paradigma korostaa yhteiskunnan jakautumista toisistaan erillisiin valtiosääntösystemeihin: tässä kehikossa ajatellaan, että yritysten, kansainvälisten järjestöjen ja internetin käyttäjien luomien normien kautta muodostuu eräänlainen ”internetin valtiosääntö”, jolla on jopa normatiivista merkitystä (esim. Kadelbach & Günther 2011). Osittain tähän keskusteluun liittyy oikeudellinen puhe ja kehystys. Tällöin voidaan esimerkiksi ajatella, että vaikkapa Facebookin käyttöehdot ja sisäiset säännöt muodostaisivat ”Lex Facebookin” (Bygrave 2015) tai Facebookin ja Instagramin ylin valvontaelin *Oversight Board* olisi Facebookin korkein oikeus (Klonick 2020). Erillisten järjestelmien keskustelulle on tyypillistä kehystää internetin yleiset ja alustaryitysten säännöt oikeudellisesti ja antaa niille vahva normatiivinen merkitys, minkä pohjalta niistä voidaan ajatella syntyvän internetin perustavanlaatuiset normit. Oikeudellisesta näkökulmasta tässä digitaalisen valtiosääntöistymisen muodossa sivuosaan jäävät institutionaalisen valtiosäännön osa-alueet eli instituutiot, vallanjako ja niin sanottu kompetenssi-kompetenssi eli säännöt siitä, kuinka valtiosääntöä muutetaan.

Toisessa paradigmassa puolestaan korostetaan valtioiden merkityksen kasvua. Tässä katsannossa esimerkiksi Oreste Pollicino (2021) ja Giovanni de Gregario (2022) ovat analysoineet, kuinka perinteiset sääntelijät (valtiot ja EU) ovat lainsäädännön ja tuomioistuinratkaisujen kautta ottaneet haltuun internetin avoimen sääntelytilan. Laajemmin esimerkiksi Matthias Kettemann (2020) on kattavassa internetin oikeudellisia normeja selvittävässä tutkimuksessaan todennut,

että se mikä on laitonta verkon ulkopuolella, on laitonta myös verkossa. Keskeisin ongelma onkin säännösten voimaannpano globaalissa verkko-ympäristössä. Samalla on huomattava, että useat valtiot kykenevät muodostamaan – ja osa on jo muodostanut – internetiin oman sääntely-alueensa (Sivets 2022). Eräänlaisena väliinputoajana kahden mallin välissä on Edoardo Celesten esitys digitaalisista oikeuksista kehityksen suuntaviivoina. Tähän kolmanteen paradigmaan voidaan lukea myös EU:n varsin väljä julistus digitaalisista oikeuksista ja periaatteista.

Tulevaisuuden suuntaviivoja: hajanaisia esityksiä vai oikea liike?

Keskustelussa kansalaisten digitaalisista oikeuksista korostuu usein globaalin kansalaisyhteiskunnan ja kansainvälisten julistusten rooli uusien oikeuksien muodostumisessa. Puhe digitaalisesta valtiosääntöistymisestä ja globaalista digitaalisten oikeuksien liikkeestä saattaa kuitenkin sisältää turhan optimistisia oletuksia siitä, miten kansalaisyhteiskunnasta nousevat normit institutionalisoituvat ja vakiintuvat sääntelyä ohjaaviksi normeiksi. Voidaan kysyä, kenen ääni keskustelussa todellisuudessa kuuluu ja missä määrin julistukset heijastavat aitoa globaalia konsensusta digitaalisista perusarvoista. Vaikka digitaalisia oikeuksia ajavat kansalaistoimijat mieltävät itsensä osaksi laajempaa globaalia liikettä, ne myös korostavat tavoitteiden moninaisuutta ja hajanaisuutta (Puukko 2023). Todellisuudessa keskusteluun sääntelyn periaatteista liittyy ristiriitaisia valtiollisia ja taloudellisia tavoitteita, jotka hankaloittavat poliittisen konsensuksen muodostumista uusista sitovista oikeuksista.

Vaikka internet muodostaa virtuaalisen tilan, sen perustan muodostava infrastruktuuri on konkreettisesti olemassa olevien valtioiden alueella. Myös internetissä toimivat yritykset ovat rekisteröityneet johonkin valtioon. Toiminta on näin ollen riippuvaista valtioista ja perinteisistä sääntelijöistä. Enemmistö nykyisen internetin suurista yrityksistä on yhdysvaltalaisia, jolloin suurimmat vaikutukset yritysten toiminnalle seuraavat Yhdysvaltojen kilpailuviranomaisten

päätöksistä. Esimerkiksi Alphabetin (ent. Google) tai Metan (ent. Facebook) pilkkominen tarkoittaisi paitsi taloudellisen toiminnan myös vallan uusjakoa.

Keskustelu oikeuksista ja periaatteista on kiistatta tervetullutta, sillä se kiinnittää huomion viestinnän sääntelyn perustaviin tavoitteisiin ja ihanteisiin. Monien tutkijoiden mukaan keskustelua vaivaa kuitenkin reaktiivisuus, äkilliset suunnanmuutokset ja reagoiminen erilaisiin agendalle nouseviin ongelmiin ilman kokonaiskuvaa sääntelyn perimmäisistä tavoitteista (Barrett ym. 2021; Karppinen & Neuvonen 2016). Keskustelu oikeuksista voi auttaa ankuroimaan keskustelua yleisempiin periaatteisiin yksittäisten teknologisten ongelmien sijaan.

Toisaalta keskustelua voitaisiin käydä myös muussa kuin oikeuksien kehityksessä. Erilaisten uusien oikeuksien määrittelyä poliittisten julistusten tasolla on kritisoitu muun muassa siitä, että se voi johtaa oikeuksien inflaatioon ja keskustelun pirstoutumiseen (Esim. De Hert & Kloza 2012). Oikeuksia korostavaa keskustelua on kritisoitu myös esimerkiksi liiasta yksilökeskeisyydestä ja kunnianhimon puutteesta. Samaan tapaan kuin kriittiset tutkijat ovat arvostelleet liberaalia ihmisoikeuspuhetta laajempien sosiaalisen ja taloudellisen oikeudenmukaisuuden teemojen huomiotta jättämisestä (esim. Moyn 2019), voidaan väittää, että digitaalisten oikeuksien julistukset pyrkivät vain rajoittamaan alustojen vallan haittavaikutuksia puuttumatta epätasa-arvoisiin rakenteisiin tai vallan keskittymiseen itsessään (esim. Cohen 2019). Nykyisiä sääntelypyrkimyksiä onkin kritisoitu siitä, että ne institutionalisoivat hallitsevien alustojen aseman tavalla, joka saattaa entisestään vahvistaa niiden valtaa (Helberger 2020).

Puhe yksilön oikeuksista ei aina myöskään tavoita viestintään liittyviä kollektiivisia kulttuurisia tai yhteiskunnallisia tavoitteita tai ota huomioon esimerkiksi digitaalisen teknologian kuormitusta maapallolle. Yhtenä vaihtoehtoisena lähestymistapana tutkimuksessa onkin puhuttu *dataoikeudenmukaisuudesta*, joka korostaa yksilön oikeuksien lisäksi voimakkaammin rakenteellisia valtasuhteita, tasa-arvoa ja esimerkiksi

feministisiä ja dekolonialistisia näkökulmia (Dencik ym. 2022; Puukko 2021).

Julistuksista ja niiden kehystyksestä riippumatta digitaalisista oikeuksista on tuskin lähi-aikoina löydettävissä globaalia konsensusta. Digitaaliseen viestintään liittyvien oikeuksien määrittely ja niiden punninta suhteessa muihin aihealueisiin, esimerkiksi turvallisuuteen tai taloudellisiin intresseihin, säilyvät kiistanalaisina kysymyksinä, jotka edellyttävät paitsi oikeudellista harkintaa myös poliittista keskustelua. ■

OTT, DOS. RIKU NEUVONEN *on julkisoikeuden yliopistonlehtori Tampereen yliopistossa*

VTT KARI KARPPINEN *on viestinnän yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa*

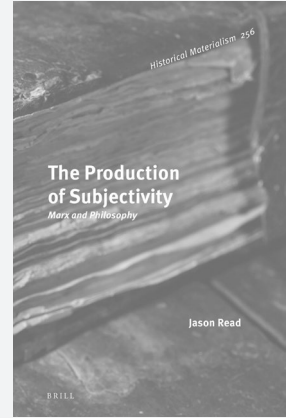
KIRJALLISUUS

- Alexy, Robert (1994) *Theorie der Grundrechte*. 2. painos. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Barlow, John Perry (1996) *A Declaration of the Independence of Cyberspace*. <https://www.eff.org/cyberspace-independence>. Viitattu 3.2.2023.
- Bygrave, Lee Andrew (2015) *Internet Governance by Contract*. Oxford University Press, Oxford.
- Celeste, Eduardo (2022) *Digital Constitutionalism. The Role of Internet Bills of Rights*. Routledge, Lontoo.
- Cohen, Julie (2019) *Between Truth and Power*. Oxford University Press, Oxford.
- De Gregorio, Giovanni (2022) *Digital Constitutionalism in Europe: Reframing Rights and Powers in the Algorithmic Society*. Cambridge University Press, Cambridge.
- De Hert, Paul & Dariusz Kloza (2012) "Internet (access) as a new fundamental right. Inflating the current rights framework?" *European Journal of Law and Technology* 3:3.
- Dworkin, Ronald (1977) *Taking rights seriously*. Duckworth, Lontoo.
- Effi (2022) Effin lausunto EU:n julistuksesta digitaalisista oikeuksista ja periaatteista. <https://effi.org/effin-lausunto-eun-julistuksesta-digitaalisista-oikeuksista-ja-periaatteista>. Viitattu 3.2.2023.
- Euroopan komissio (2022) Eurooppalainen julistus digitaalisen vuosikymmenen digitaalisista oikeuksista ja periaatteista. Bryssel 26.1.2022. COM(2022) 28 final
- Flew, Terry (2021) *Regulating Platforms*. Wiley, Lontoo.
- Helberger, Natali (2020) "The Political Power of Platforms: How Current Attempts to Regulate Misinformation

- Amplify Opinion Power” *Digital Journalism* 8:6, 842–854.
- Hohfeld, Wesley Newcomb (1913) ”Some Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning”. *The Yale Law Journal*, 23:1.
- Horowitz, Minna, Nieminen, Hannu & työryhmä (2019) *Viestintä kuuluu kaikille – Kansalaisten viestinnälliset oikeudet ja mahdollisuudet Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Horowitz, Minna ym. (toim.). (2023) *Epistemic Rights in the Era of Digital Disruption*. Palgrave Macmillan (painossa).
- Kadelbach, Stefan & Günther, Klaus (2011) ”Recht ohne Staat?”. Teoksessa Stefan Kadelbach und Klaus Günther (toim.) *Recht ohne Staat? Zur Normativität nichtstaatlicher Normsetzung*. Campus, Frankfurt.
- Karppinen, Kari & Puukko, Outi (2020) ”Four Discourses of Digital Rights: Promises and Problems of Rights-Based Politics”. *Journal of Information Policy* 10, 304–328.
- Karppinen, Kari & Neuvonen, Riku (2016) ”Viestintäpolitiikkaa hatusta? Avoimuus ja osallistuminen tietoyhteiskuntaaren valmistelussa”. *Media & Viestintä* 39:1.
- Kenyon, Andrew T. (2021) *Democracy of Expression: Positive Free Speech and Law*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kettemann, Matthias (2020) *The Normative Order of the Internet. A Theory of Rule and Regulation Online*. Oxford University Press, Oxford.
- Klonick, Kate (2020) ”The Facebook Oversight Board: Creating an Independent Institution to Adjudicate Online Free Expression”. *Yale Law Journal* 129:2418.
- Kreiss (2015) ”A Vision of and for the Networked World. John Perry Barlow’s A Declaration of Independence of Cyberspace at Twenty”. Teoksessa James Bennett and Niki Strange (toim.) *Media Independence: Working with Freedom or Working for Free?* Routledge, New York.
- Maroni, Marta (2022) *The Right to Access The Internet: A Critical Analysis of The Constitutionalisation of The Internet*. Unigrafia, Helsinki.
- Meriläinen, Niina (2014) *Understanding the Framing of Issues in Multi-actor Arenas: Power Relations in the Human Rights Debate*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Moyn, Samuel (2012) *Last Utopia. Human Rights in History*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Moyn, Samuel (2019) *Not Enough: Human Rights in an Unequal World*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Petrachin, Andrea (2018) ”Towards a Universal Declaration on Internet Rights and Freedoms?” *The International Communication Gazette* 80, no. 4 (June 2018): 337–53. doi:10.1177/1748048518757139.
- Pollicino, Oreste (2021) *Judicial Protection of Fundamental Rights on the Internet: a Road Towards Digital Constitutionalism?* Bloomsbury Publishing Plc, Oxford.
- Puukko, Outi (2021) ”Kohti dataoikeudenmukaisuutta – ehdotuksia tutkijoilta ja liikkeiltä”, *Media & Viestintä* 44:2, 145–153.
- Puukko, Outi (2023) ”Productive Power in Digital Constitutionalism: Analyzing Civil Society Actors’ Definitions of Digital Rights”, *International Journal of Communication* (tulossa).
- Redeker, Dennis, Lex Gill, and Urs Gasser (2018) ”Towards Digital Constitutionalism? Mapping Attempts to Craft an Internet Bill of Rights.” *The International Communication Gazette* 80:4, 302–319.
- Sivets, Liudmila (2022) *State control of online freedom of expression by internet infrastructure in Russia: implications for online freedom of expression from the perspective of the new-school speech regulation approach*. Turun oikeustieteellinen tiedekunta, Turku.
- Watson, Lani (2021) *The Right to Know: Epistemic Rights and Why We Need Them*. Routledge, Lontoo.
- Zuboff, Shoshana (2019) *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. Profile Books, Lontoo.

Ei tuotantotapaa ilman subjektiivisuuden tuotantoa

DOI:10.51809/TE.131973

CC BY-NC-ND 4.0

Jason Read: *The Production of Subjectivity. Marx and Philosophy*. Leiden & Boston: Brill, 2022. 428 s.

Subjektiivisuuksien tuottaminen on aina ollut kapitalistisen järjestelmän keskiössä. Subjektiivisuudet ovat myös yksi kapitalismin tutkimuksen mielenkiintoisimpia aihepiirejä. Kirjassaan *The Production of Subjectivity. Marx and Philosophy* filosofian professori Jason Read lähtee tutkimaan nimenomaan tätä ”subjektiivisuuden tuottamista” ja ottaa lähtökohdakseen Karl Marxin ajattelun, mutta laajentaa keskustelua muun muassa Deleuzen ja Guattarin sekä Negrin ja Althusserin kautta.

Kirja kokoaa yhteen Readin julkaistuja tekstejä kahden viime vuosikymmenen ajalta ja se on jaettu neljään osaan. Ensimmäisessä osassa Read avaa kapitalismin historiallisia ja filosofisia perusteita erityisesti *alkuperäisen kasautumisen* käsitteen avulla. Read etsii Marxin alkuperäistä kasautumista käsittelevistä teksteistä tulkintoja, joissa tuotantosuhteilla ei ole ainoastaan taloudellista merkitystä vaan joissa ne ovat myös yhteiskunnan valtarakenteiden muodostumisen ydintä. Näin luenta alkuperäisestä kasautumisesta mahdollistaa sen, että usein erilleen jääviä ulottuvuuksia voidaan ajatella samaan aikaan: sosiaalisten suhteiden ehdollisuutta, niiden muodostumista yhteentörmäysten kautta (*constitution by encounter*) sekä sosiaalisten suhteiden materiaalisuutta, eli niiden sisällyttämistä tuotantotapaan (Read 2022, 11).

Vaikka kirjan ensimmäinen osa käsittelee filosofiaa ja historiaa pääoman ja työvoiman yhteentörmäysten näkökulmasta, se tuo myös Marxin ajattelun logiikkaa lähemmäs tätä päivää ja kutsuu meitä kysymään, miltä yhteentörmäykset elävän työn ja sitä hallitsevien voimien välillä näyttävät esimerkiksi digitalisoituvassa työelämässä ja alustavälitteisessä työssä. Kysymys motivoi laajemmin myös Readin tulkintaa subjektiivisuuksien tuottamisesta sekä hänen kritiikkiään suhteessa siihen lähestymistapaan, jossa pääoman syntyä tarkastellaan vain tavaramuodon näkökulmasta. Kun työtä lähestytään tavaramuodossa aina valmiiksi annettuna ja olemassa olevana asiana, laiminlyödään ruumiita ja suhteita työvoiman yksiköiksi muuttavien lomittaiten koneistojen analyysi.

Readin mukaan on nimittäin mahdollista löytää alkuperäisen kasautumisen kolmas vaihe. Edellisten tuotantojärjestelmien tuhoavien ja väkivaltaisten lakien perustamisen jälkeen tulee normalisoinnin hetki, joka toteutetaan subjektiivisuuden tasolla. *Pääomassa* Marx (1990, 899) kirjoittaa, että kapitalistisen tuotannon eteneminen kehittää työväenluokan, joka koulutukseltaan, perinteeltään ja tottumukseltaan katsoo tuotantotavan vaatimusten olevan ilmiselviä luonnonlakeja. Pääomasta tuleekin osa jokapäiväistä olemassaoloa juuri subjektiivisuuksia tuottavan alkuperäisen kasautumisen myötä. Ei siis ole tuotantotapaa ilman subjektiivisuuden tuotantoa eikä ”taloutta” ilman valtion, lain, tapojen ja halujen jatkuvaa uusintamista (Read 2022, 3).

Readin tulkinnan vahvuus on se, että hän avaa teoreettista työkalupakkia alkuperäisen kasautumisen ymmärtämiseksi ja luo samalla oman näkökulmansa kapitalismin ymmärtämiseen nimenomaan kohtaamisen ja subjektiivisuuden käsitteiden kautta.

Kirjan toinen osa käsittelee kapitalismia ja subjektiiviteettia ensisijaisesti Deleuzen ja Guattarin ajattelun kautta, jolloin painopiste on siinä, miten kapitalismi jatkuvasti kaappaa takaisin eli ”reterritorialisoi” niitä yhteiskunnallisen elämän alueita ja käytäntöjä, jotka onnistuvat ajoittain pakenemaan sen piiristä. Vaikka kapitalismi toimii rahan ja työn abstraktioiden kautta, myös oleminen, halut ja affektit ovat sille keskeisiä. Kapitalismin kyky sietää aivan kaikkea, kääntää aivan kaikki tavaroiksi, niin skandaalit kuin tabutkin, on itsessään nähtävä subjektiivisuuksiin tuottamisen muotona.

Affektien tarkastelu vaatii kuitenkin nykyään kovaa työtä, jotta se voisi toimia kriittisen ajattelun pohjana: sen tulisi olla anti-individualistista ja sosiaalista, uusliberalistista self-help kulttuuria lähenevän yksilökeskeisen tarkastelun sijaan. Read käyttää subjektiivisuuden ohella transindividuaalisuuden käsitettä, jonka hän lainaa Simondonilta ja Balibarilta. Yhteisöllisyys (*sociality*) on yksilön välttämätön ehto. Juuri individuaation ehtojen – affektien, kielen ja tottumusten – kautta tulemme osaksi myös yhteisöä. Transindividuaalisuus nimeää siis tällaisen yhteisöllisyyden, joka on olemassa vain individuaation kautta, ja toisin päin.

Kolmas osa pureutuu Marxin ja Spinozan väliseen suhteeseen. Read tukeutuu tässä keskeisesti Negrin filosofis-poliittiseen ajatteluun, joka liikkuu niin ontologian, politiikan kuin sosiologiankin kentillä. Readin mukaan Negrin ajattelussa ei seurata sitä hierarkkista asetelmaa, jossa politiikka määritteli filosofian tai politiikka filosofian. Negri ehdottaa (esim. 1996) sen sijaan uutta ymmärrystä vallasta ja työstä ja sitä kautta myös uutta poliittista filosofiaa. Tällainen projekti tarkoittaa myös uudenlaista tapaa tehdä filosofiaa ja suhteuttaa sitä politiikkaan, talouteen ja muihin tiedon muotoihin. Negri eroaa tässä esimerkiksi Althusserista, joka erottaa toisistaan

marxilaisen ”praksiksen filosofian” (*philosophy of praxis*) ja liberaalin ”käytännöllisen filosofian” (*philosophy of practice*) toisistaan. Readin mukaan Negrin positio ei rajoitu kumpaankaan niistä: sen sijaan Negri kehittää toisenlaista praksiksen filosofiaa uuden filosofian praktiikan kautta, jota ei voi kehittää spekulatiivisesti, pelkkänä ajattelun liikkeenä, sillä se on inhimillisen aktiviteetin perustava ulottuvuus. Tällaisen filosofian on kehityttävä ”jatkuvassa kohtaamisessa” sen konstituutiivisten edellytysten ja rajoitteiden kanssa, eli kohtaamisessa maailman aineellisuuden kanssa (Read 2022, 206).

Read avaa jatkuvaa kohtaamista analysoimalla Negrin Spinoza-luentaa, jonka keskeinen osa on Spinozan erottelu jumalan vallan (*potentia*) ja legiislatiivisen vallan (*potestas*) välillä. Koska Spinoza epäilee legiislatiiviselta vallalta sen spekulatiivisen etusijan, tulee Negrin mukaan mahdolliseksi löytää uudenlainen ontologinen perusta. Hän painottaa potentian merkitystä jonakin muuna kuin ontologisena jumalana, olipa se siten immanentti tai transsendentti. Siten Negrin ajattelu on vahvasti materialistinen: toiminta, ruumis, voima ja organisaatio asetetaan etusijalle, pohdiskelun, universaalisuuden ja järjestyksen sijaan. Ei siis ole olemassa alkuperäistä olemisen hierarkiaa, ei määrätyn arvon ihanteellista muotoa, josta käsin arvostella erilaisia vallan singulaarisia ilmaisuja. Päämääränä ei myöskään ole luoda filosofian vastaperinnettä, vaan luoda uutta tulevaisuutta ja vapautta käyttämällä filosofista traditiota välineenä sekä antamalla sen kohdata historian taakkaa ja poliittisia haluja.

Readin kirjan neljännessä osassa käsitellään filosofista antropologiaa ja siirrytään siten vahvemmin elettyjen kokemusten tasolle. Read kysyy, miten Marx ymmärtää ihmisluonnon ja sen, mitä on työläisten ja pääoman ihmisyyttä? Ajatuksena on näin tarkastella nykyteorian tilaa, jota hallitsee uusliberaali humanismi. Siinä yksilöity prekaari työ tuottaa tiettyä kuvaa ihmisluonnosta, jonka keskiössä ovat kilpailu ja oman edun ajaminen. Nämä asenteet ja käytännöt ovat kapitalististen suhteiden seurausta, mutta ne näyttävät vallitsevissa humanistisissa käsityksissä ikään kuin ihmisluontona sinänsä.

Vaikka keskustelua yrittäjän hahmosta uusliberaalissa kapitalismissa on käyty aina Michel Foucault'n Collège de France -luennoista asti, on aihe kutkuttavan ajankohtainen. Ihanteellinen yrittäjähahmo ei identifioitu mihinkään tiettyyn yritykseen, vaan pelkästään mahdollisuuteen ja kykyyn tehdä työtä (mt. 372). Alustavälitteinen työ on tästä otollinen esimerkki: ”kevytyrittäjänä” tehtävä työ mahdollistaa tehokkaasti eri alustojen yhtäaikaista käytön ja eri palveluiden, kuten kuljetuksen ja siivouksen, myymisen suunnasta toiseen. Olemalla yritteliäs ja kekseliäs sekä arvaillemalla taloutta ohjaavia algoritmeja kevytyrittäjä pyrkii olemaan ripeä, haalimaan parhaan keikat ja saamaan mahdollisimman hyvät arviot suoritukselleen samalla, kun tämä yritteliäisyys tuottaa dataa ja ruokkii algoritmeja.

Keskeisin ongelma tässä ”työläissubjektin yritteliääksi tekemisessä” (Viren 2018, 209) on se, että työtä tekevät eivät näe itseään poliittisessa mielessä työläisinä, jotka voisivat hyötyä solidaarisuudesta ja kollektiivisesta järjestäytymisestä vaan ensisijaisesti ”yhden hengen yhtiönä”. Tämä tehokas subjektifikaatiostrategia on mahdollistanut muun muassa pätkätyöt ja hyvinvointijärjestelmien alasajon, kuten Readkin huomauttaa (Read 2022, 316). Uusliberaali politiikka yleistää yrittäjän, investoinnin ja riskin finanssipääoman kehityksen ulkopuolelle, ulottuen ihmisten jokapäiväisiin suhteisiin saakka ja onnistuu näin häivyttämään kapitalistisen riiston tosiasiallisuuden. Yritys kritisoida uusliberalismia on tämän vuoksi tehoton, jos sitä pidetään ideologiana. Sen sijaan uusliberalismin vastustamisen täytyy ottaa vakavissaan se tapa, jolla uusliberalismi on muuttanut työn subjekteja ja sosiaalisia suhteita, sekä rajoittanut horisonttiamme suhteessa siihen, minkä miellämme mahdolliseksi. Siksi myös poliittisen vastauksen uusliberalismille on lähdeittävä liikkeelle subjektiiivisuuden, vapauden, ja mahdollisuuksien horisontin tuottamisen maastosta.

Readin kirja on laaja, mutta se on läpensä mielenkiintoista ja inspiroivaa lukemista. Toistoa esiintyy jonkin verran, mutta se auttaa juurruttamaan ja selkeyttämään Readin keskeisiä näkökulmia subjektiiivisuuden analysoimiseen. Toistoista

huolimatta Read onnistuu säilyttämään liikkeen työssään ja kirjoittamisessaan: subjektiiivisuutta tarkastellaan monen eri ajattelijan kirjoituksia hyödyntäen ja samalla luovasti tuomalla yhteen eri perinteistä ja harvoin dialogia käyviä ajattelijoihin. Myös kohtaamisten painottaminen, preindividuaalin ja transindividuaalin dynaamisen liikkeen kanssa kulkeminen sekä materialistinen käsitys voiman, ruumiin ja affektien roolista nykykapitalismissa luovat notkean lopputuloksen.

Voisi kuitenkin myös panna merkille, että ajatus halusta kantavana voimana mahdollisuuksien ja subjektiiivisuuksien ajattelemisessa liippaa hyvin läheltä joitakin aikamme feministisiä keskusteluja. Esimerkiksi Veronica Gagon (2020) *Feminist International: How to change everything* kytkeytyy monin tavoin samoihin ajattelijoihin (Negri, Spinoza, Deleuze, Guattari) kuin Readinkin kirja – Read ei kuitenkaan itse näitä keskusteluja huomioi. Lisäksi voisi sanoa että juuri Gago antaa esimerkiksi spinozalaisille käsitteille uutta voimaa puhumalla feministisestä potentiasta (ks. myös Seikkula & Maury 2023). Samoin mieleenpainuvat teokset, jotka käsittelevät subjektiiivisuuden tuotantoa operaation ajatteluperinteen lähtökohdista kuten Kathi Weeks *Constituting Feminist Subjects* (1998) tai Sandro Mezzadran kirja *In the Marxian Workshops: Producing Subjects* (2018), eivät saa sijaa Readin teoreettisessa työssä. Tämä on silmiinpistävä.

Readin kirja on teoriantäyteinen ja tärkeä oppitunti kaikille, jotka haluavat ymmärtää Marxin ajankohtaisuutta nykyisessä luovuutta, kommunikaatiota ja yrittäjäyyttä korostavassa kapitalismissa. Se onnistuu erinomaisesti osoittamaan, että vaikka mielihalut, elämäntavat ja aiomukset ovat tuotantotavan luomia ilmiöitä, ne samaan aikaan myös luovat ja uusintavat kyseistä tuotantotapaa. Tämän takia tietynlaisen subjektiiivisuuden tuottaminen on nykykapitalismin elintärkeää. Toisaalta teos tuo esiin sen, että pääoman ja tuotantotapojen uusiutuminen ei ole millään tavoin itsestään selvää. Kontingenssi muistuttaa meitä, että asiat voivat olla myös toisin. ■

KIRJALLISUUS

- Gago, Veronica (2020) *Feminist International. How to Change Everything*. London, Verso.
- Marx Karl (1990) *Capital, volume I*. London: Penguin Books.
- Mezzadra, Sandro (2018) *In the Marxian Workshops: Producing Subjects*. London: Rowman & Littlefield International.
- Negri, Antonio (1996) Notes on the evolution of the thought of the later Althusser. Käännös: Olga Vasile. Teoksessa: *Postmodern Materialism and the Future of Marxist Theory*, A. Callari ja D. Ruccio (toim.), 51-69. Hanover: Wesleyan.
- Read, Jason (2022) *The Production of Subjectivity. Marx and Philosophy*. Leiden, Boston: Brill.
- Seikkula, Minna & Maury, Olivia (2023) Kumouksellinen feminismi. *Tiede & Edistys* 48(1), 2–10.
- Viren, Eetu (2018) *Raha ja työvoima*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Weeks Kathi (2018 [1998]) *Constituting Feminist Subjects*. London: Verso.

Miten tutkia valtiovaltaa?

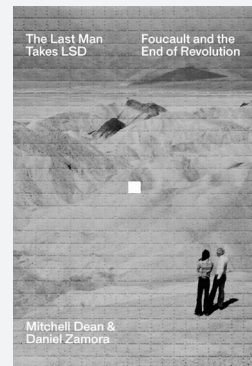
DOI:10.51809/TE.131970

CC BY-NC-ND 4.0

Mitchell Dean & Daniel Zamora, *The Last Man Takes LSD – Foucault and the End of Revolution*. London: Verso, 2021. 256 s.

Viimeisen kymmenen vuoden aikana valtiovalta on palannut keskeiseksi teemaksi poliittiseen teoriaan. Esimerkiksi uusliberalismia käsittelevät tutkimukset painottavat, että siinäkin roolista vaan pikemminkin valtion tehtävien uudelleenjärjestelystä pakkovaltana, eli välineenä pakottaa yksilöt tottelemaan taloudellista järjestystä. Uusliberaalissa hallinnossa valtiovaltaa tehtäväksi on tullut taloudellista järjestelmää haastavien toimijoiden, kuten työväenliikkeen, tukahduttaminen. (Ks. esim. Harvey 2007, 75–79 tai Slobodian 2018.) Toisaalta taas erilaiset kriisit, kuten pandemiat tai talouden ja ilmastonmuutoksen mukanaan tuomat vaikeudet, ovat palauttaneet valtiovaltan toimet ja valtion laajemman merkityksen yhteiskuntajärjestykselle teoreettisen keskustelun ytimeen (ks. Brunila & Lehtinen 2021). Valtion merkitys ei siis globalisaatiosta huolimatta ole millään yksinkertaisella tavalla vähentynyt.

Valtion kehityksessä myös kysymys Michel Foucault'n poliittisen teorian lähtökohdista on tullut uudelleen ajankohtaiseksi. Keskustelua käydään varsinkin siitä, pystyykö Foucault'n pohjalta politisoimaan ja haastamaan valtiovaltaa. Foucault ei tunnetusti antanut valtiolle keskeistä roolia tutkimuksissaan, vaikka vaatikin että poliittisen teorian on ”leikattava kuninkaalta pää”, siis siirryttävä valtion keskusjohtoisen hallitsemisen analyysistä hahmottamaan valtaa moninaisena

yhteiskunnallisena ilmiönä (Foucault 2014, 165). Toisin sanoen, valtiovaltaa analysoidessa Foucault'n pohjalta jää usein epäselväksi, miten erilaisia vallankäyttömuotoja vastustavien toimijoiden pitäisi ymmärtää valtion rooli pyrkiessään vapautumaan sortavista käytännöistä.

Kysymys valtiovallasta Foucault'n teoriassa liittyy laajempaan keskusteluun Foucault'n teorian normatiivisuudesta, mikä sai uutta pontta hänen uusliberalismiaan käsittelevien luentojensa julkaisemisen jälkeen (Foucault 2004). Luentosarjassaan vuosilta 1978–1979 Foucault analysoi liberaalin hallinnan kehkeytymistä klassisesta liberalismista sen uusiin, saksalaisen ordoliberalismin ja yhdysvaltalaisen uusliberalismin muotoihin. Matthew MacLellanin mukaan Foucault-tutkimuksessa ollaan miltei yksimielisiä siitä, että tästä kyseisestä luentosarjasta tekee erityisen se, että analyysin kohteena on Foucault'n analyysien viitekehityksessä harvinaisen ajankohtainen aihe, eli vielä luentojen aikana kehitteillä ollut vallankäytön rationaliteetti (MacLellan, 2020, s. xvii). Juuri näihin aikoihin uusliberaalit hallinnot alkoivat muotoutua varsinkin Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa. Tästä syystä luentosarja näyttäytyy erityisen poliittisena ja siten myös Foucault'n normatiivisesti latautuneena pyrkimyksenä puuttua oman aikansa poliittiseen tilanteeseen (Gane, 2018, 56).

Foucault ilmoittaa heti luentosarjan aluksi, ettei hänen tutkimuksensa oleta valtiota eräänlaisena yleishistoriallisena ilmiönä. Sen sijaan vallan käytäntöjen historian tarkasteleminen on syytä aloittaa paikallisista vallankäytön muodoista ja niitä koskevista diskursseista (Foucault 2013a,

72–75). On sanottu, että tämä valtion vieroksuminen on kytköksissä Foucault'n tarpeeseen erottautua aikansa marxilaisesta liikkeestä, joka oli täysin keskittynyt valtiiovallan haltuunottoon, eli proletariaatin diktatuurin muodostamiseen (ks. Zamora 2016).

Perinteisen marxilaisen vasemmiston vierelle Ranskassa oli 1970-luvulla kehittymässä markkinatalouteen myönteisemmin ja valtiovaltaan kielteisemmin suhtautuva uusliberaali ryhmittymä, varsinkin Ranskan Sosialistisen puolueen puitteissa (Amable & Palombarini 2021, 50). Esimerkiksi myöhemmin Ranskan presidenttinä toiminut François Hollande pyrki määrittelemään 1980-luvulle tultaessa perinteisen vasemmiston keskeisten tavoitteiden olevan moraalisia taloudellisten sijaan (mt. 53). Huomioiden Foucault'n marxismia koskevan kritiikin, jotkut kommentaattorit ovat tulkinneet hänen ikään kuin kuuluvan osaksi tällaista poliittista viitekehystä (ks. Behrent 2016). Myöhemmin tätä kehityskulkua on kutsuttu identiteettipoliittiseksi pyrkimykseksi hylätä luokkapohjainen politiikka.

Foucault ja Ranskan toinen vasemmisto

Yksi esimerkki tällaisesta Foucault'ta liberalisovasta tulkinnasta on Mitchell Deanin ja Daniel Zamoran vastikään julkaistu teos *The Last Man Takes LSD – Foucault and the End of Revolution*. Kirja perehtyy Foucault'n tuotannon yhteyksiin Ranskan poliittiseen tilanteeseen 70- ja 80-lukujen vaihteessa ja käy laajasti läpi keskustelua, joka koskee Foucault'n suhdetta 70-luvulla alkaneeseen uusliberalistisen politiikan kehitykseen. Tätä keskustelua rydyttää erityisesti mainittu Foucault'n luentosarja uusliberalismista. Vaikka monet ovat pitäneet luentosarjaa uusliberalismin kriittisen analyysin perustana (ks. Brown 2015; Helén 2016), Dean ja Zamora sen sijaan väittävät, että Foucault'n suhde uusliberalismiin oli väitettyä myönteisempi. Tämä tekee Foucault'n työhön perustuvasta uusliberalismin kritiikistä ongelmallista. Varsinkin Zamora on tullut kansainvälisessä Foucault-tutkimuksessa tunnetuksi väitteistään Foucault'n ja uusliberalismin

välisen suhteen ongelmallisuudesta (ks. Zamora & Behrent 2016). Eräässä haastattelussaan Zamora jopa väittää, että Foucault'n myöhäinen tuotanto itse asiassa ”täydentää” uusliberaalien taloustieteilijöiden kuten Friedrich von Hayekin ja Milton Friedmanin teorioita.¹

Uudessa kirjassaan Dean ja Zamora sanovat haluavansa tehdä lopun Foucault'n työn perustavasta roolista yhteiskuntatieteille. Vaikka teos keskittyykin juuri uusliberalismiin, ovat kirjoittajat vakuuttuneita siitä, että Foucault'n ja muiden jälkistrukturalistien vaikutus humanistisiin ja yhteiskuntatieteisiin on lähtökohtaisesti kielteinen (Dean & Zamora 2021, 230). Kirjoittajien mielestä tämä johtuu nimenomaan Foucault'n poliittisista tavoitteista, jotka ovat monilta jääneet huomaamatta. Paljastamalla Foucault'n kirjoitusten todellisen poliittisen luonteen, kirjoittajat toivovat yhteiskunnallisen tutkimuksen ja aktivismin löytävän tien ulos ja uuden suunnan – mistäs muustakaan kuin – identiteetti-politiikan ja yksilökeskeisen poliittisen toiminnan pauloista.

Kirjan kantavana ajatuksena on, että Foucault'n luentosarjaa uusliberalismista on luettu huolimattomasti. Tämä johtuu siitä, että tutkijat ovat täysin unohtaneet Foucault'n luentojen poliittisen ja historiallisen kontekstin (mt. 31). Varsinkin Ranskan vasemmistoa 70-luvun aikana koskeneen murroksen ymmärtäminen tarjoaa kirjoittajien mukaan avaimen Foucault'n koko myöhäistuotantoon: kyse on varsinkin perinteisen työväenliikkeen ja kommunististen vasemmistopuolueiden sekä uuden sosialistisen vasemmiston välisestä murroksesta, johon Foucault asemoi itsensä niin tutkimuksensa, haastatteluidensa kuin oman elämäntapansakin puitteissa.

Vasemmiston murroksella Zamora ja Behrent tarkoittavat kommunistisen ja sosialistisen vasemmiston jakaantumista vuoden 1968 tapahtumien jälkeen, kun perinteisestä työväenliikkeestä ja kommunismista irrottautui niin kutsuttu uusi vasemmisto, ”toinen vasemmisto”. Yhteiskunnallisen ajattelun piirissä sen kuuluisin edustaja oli Pierre Rosanvallon. Dean ja Zamora luonnehtivat toista vasemmistoa projektina, joka

pyrki hajauttamaan ja jakamaan valtion tehtävät uusiksi taatakseen yhteiskunnan ja yksilön autonomian. Tällainen vasemmistopolitiikka oli kirjoittajien mukaan avoimen vihamielistä valtiovaltaa ja sen keskittymistä kohtaan (mt. 29). Toiselle vasemmistolle myös valtioon kiinnittyvä kommunismi oli yhtä ongelmallista kuin Charles de Gaullen aikainen vahva gaullistinen kansallisvaltio ja autoritääriäinen vallankäyttö (mt. 43). Toisen vasemmiston poliittisia tavoitteita edisti varsinkin François Mitterrandin vuonna 1981 alkanut presidenttikausi, jonka aikana Ranskan valtion merkitystä kansallisille sosiaali- ja talouspolitiikalle heikennettiin merkittävästi.

Valtiovalta ja hallinnallisuus

Kirjoittajien mukaan Foucault'n marxilaiseen vasemmistoon kohdistama kritiikki sopii yhteen toisen vasemmiston muotoileman tavoitteen kanssa. Foucault'n mukaan vasemmistoa vaivaa sen valtiokeskeisyys kaikissa niissä tilanteissa, joissa se itse ei ole onnistunut muodostamaan omaa hallinnallisuuden muotoaan. Hallinnallisuudella Foucault tarkoitti modernin vallankäytön kehityskulkua, jossa valtaapitävä (esimerkiksi suvereeni hallitsija) ei enää pyri ylläpitämään ja edistämään omaa valtaansa vaan valtakunnan mahtavuutta (Helén 2016, 132). Foucault'n mukaan hallitsemisen tavoitteena on tuottaa erilaisten tekniikoiden ja instituutioiden avulla tietynlaisia toimintatapoja, joita hallitut yksilöt toteuttaisivat valtiovaltan tavoitteiden mukaisesti (Foucault 2010, 115; ks. myös Foucault 2004, 111–112). Hallinnallisuus tarkoittaakin erilaisten vallankäytön keinojen ja mekanismien organisoimista siten, että joku saa toiset toimimaan haluamallaan tavalla. Kuten Ilpo Helén asian toteaa, ”valtion mahti perustuu kykyyn ja taitoon hallita yhteiskuntaa ja sen jäseniä sekä tehdä ne hallittaviksi” (Helén 2016, 133). Kyse ei ole silkasta alistamisesta tai väkivaltaisesta vapauden tukahduttamisesta vaan pyrkimyksestä edistää tiettyjä päämääriä, kuten kansanterveyttä tai -taloutta tavalla, joka saa myös yksilöt edistämään päämääriä ilman pakottamista.

Foucault'n mukaan liberalismi on nimenomaan hallinnallisuuden muoto (Foucault 2004, 13, 22–23). Sen historiallinen erityisyys liittyy tapaan hahmottaa markkinat ja varsinkin taloudellinen kehitys vallankäytön koetinkivenä (mt. 33–34). Vain sellaisen vallan käyttäminen on oikeutettua, jolla on myönteisiä seurauksia talouden kannalta. Tällä tavoin liberaali hallinnallisuus ei rajaa vallankäyttöä lain avulla, vaan sen perusteella, onko jokin toimi liiallinen, eli onko sillä kielteisiä vaikutuksia markkinoille. Toisin kuin laissa, joka rajoittaa valtaa ulkoapäin, on hallinnallisuudessa kyse tällaisista ”sisäisistä rajoista”, jotka määrittelevät eri käytäntöjen laajuuden (mt. 8–10, 324; ks. Foucault 1997, 37–38).

Liberaali hallinnallisuus sivuuttaa kysymykset valtiovaltan laillisesta perustasta ja siitä, missä määrin kansalaisten oikeudet rajaavat vallankäyttöä. Tästä syystä Foucault ajattelee, että liberaali hallinnallisuus korvaakin *suvereenin* vallan eli tavan lähestyä modernia valtiovaltaa oikeustieteellisenä kysymyksenä vallan oikeutuksesta ja laillisesta perustasta (Foucault 2004, 296; Foucault 1997, 23–24). Suvereenin vallan käsite lähtee siitä, että valta hahmotetaan keskitettynä pakkovaltana, jonka tehtävänä on rajoittaa kansalaisten toimia rankaisemalla heitä lain rikkomisesta. Foucault käyttääkin Thomas Hobbesilta tuttua vertausta suvereenista vallasta miekkana, joka lopulta takaa lakien velvoittavuuden (Foucault 2013a, 102; Hobbes 1999, 157). Liberaali hallinnallisuus korvaa suvereeniteettiin perustuvan valtakäsityksen ja sen käytännöt pyrkimällä vaikuttamaan kansalaisiin ja varsinkin näiden taloudellisiin toimiin toisella tavalla.

Foucault'n tapa tarkastella modernin vallankäytön historiaa suvereenin vallan korvaantumisena ilmenee myös hänen pääteoksissaan *Seksuaalisuuden historia ja Tarkkailla ja rangaista* (Foucault 2013a, 102–106; Foucault 2013b, 266–273). Niissä kurivalta ja biovalta nähdään uusina vallankäytön muotoina, jotka eivät palaudu suvereeniin valtaan. Foucault kuitenkin toteaa, että nämä uudet vallan käytännöt eivät niinkään korvaa vaan täydentävät suvereenia valtaa. Ne ovat vallankäytön muotoina yhteiskunnassa eri tavoin läsnä (Foucault 2010, 114; ks. Oksala 2013, 322).

Koska suvereeni valta on keskitettyä ja pakottavaa, se on myös analyttisesti väärä tapa lähestyä olemassa olevia valtasuhteita ja käytäntöjä: Foucault itse ymmärtää vallan juuri koko yhteiskunnan lävistäväksi ja tuottavaksi käsitteeksi.

Dean ja Zamora kiinnittävät huomion juuri tähän kysymykseen ja Foucault'n ajattelun piirteeseen: korvautuuko vai täydentyykö suvereeni valta modernina aikana muilla vallankäytön muodoilla? Heidän mukaansa Foucault vastusti suvereeniutta valtion ylivaltaana, ja pyrki työssään etsimään tapoja vastustaa valtiovaltaa. Kirjoittajat myös päättelevät, että Foucault'n kiinnostus uusliberalismia kohtaan oli analyysin ohella myös strategista. Teoksen kantava ajatus on, että Foucault'ta kiinnosti uusliberalismissa tapa, jolla se korvaa suvereenin vallan. Siten uusliberalismin analyysi osoittautuisi myös vasemmistolle mahdolliseksi ulospääsyksi valtiokeskeisestä poliittisesta liikehdinnästä kohti vasemmiston omaa hallinnallisuuden muotoa.

Tekijän ja valtion kuolema

Dean ja Zamora väittävät, että 1970-luvun uusvasemmiston valtionvastaisuus ja François Mitterrandin uusliberalistinen käänne näkyvät Foucault'n teoretisoinnissa, joissa pyritään luopumaan sekä suvereenin subjektin että valtiovalan analysoinnista. On totta, että Foucault'n alkupään tuotanto kytkeytyy laajempiin jälkistrukturalistisiin keskusteluihin ”tekijän kuolemasta”, eli pyrkimykseen irrottaa teksti sen kirjoittajasta ja tämän intentioista. Kukaan kirjoittaja ei ole suvereeni, sillä subjekti ei voi hallita merkkijärjestelmiä ja niiden avulla tuotettua tekstiä saati sen merkitystä.

Subjektin menettäessä suvereeniutensa suhteessa tekstiin seuraa Deanin ja Zamoran mukaan myös poliittinen muutos, jossa valtio menettää suvereeniutensa. Samalla tavalla kuin tekstiin vaikuttavat lukuisat eri voimat ja rakenteet, joita subjekti ei ole itse luonut, myös ”valtio näyttäytyy pelkkänä apparaattina, joka tukeutuu jo olemassaoleviin mikro-valtoihin, jotka toimivat seksuaalisissa suhteissa, kouluissa, perherakenteissa, tiedossa ja tieteellisissä tekniikoissa”

(Dean & Zamora 2021, 152). Valtiosta tulee riippuvainen sosiaalisiin suhteisiin jo valmiiksi kuuluvista valtasuhteista ja käytännöstä, mikä on verrattavissa kirjoittajan riippuvaisuuteen tekstintuottamiseen tarvittavista välineistä ja konventioista. Kumpikaan ei ole sen enempää vallan keskittymä, joka voisi suvereenisti hallita yhteiskuntaa tai merkityksiä. Subjektin epäkeskittäminen johtaa siis valtiovallan hajaantumiseen.

Kirjoittajien mukaan Foucault'n tutkimuksista esiin nouseva ajatus vallan hajaantumisesta ei ole pelkkä historiallinen huomio vaan pikemminkin poliittinen valinta. Tällä tavoin on mahdollista muokata poliittista organisoitumista pois perinteisen kommunistisen liikkeen käytännöistä: ”Se, että tekijä menettää suvereeniutensa tekstiin nähden, tarkoittaa valtion suvereniteetin loppua, ja myös niiden toimijoiden, kuten puolueiden ja ammattiliittojen, jotka olivat keskittyneet valtiovaltaan” (Dean & Zamora 2021, 103). Näin ollen niin valtion kuin subjektin suvereniteetin kritiikki paljastuu kirjoittajille lopulta vallankumouksen mahdollisuuden kieltämisenä.

Toisin sanoen Foucault'n teoreettinen projekti kytkeytyy laajemmin vuoden 1968 mielenosoituksiin ja sen jälkeisen uusvasemmiston marxilaisuutta kritisoiavaan asenteeseen, joka kääntää selkensä vallankumoukselle ottamalla haltuun valtiovallan puolueiden ja ammattiliittojen toimesta. Näin ollen myös Foucault'n teoreettinen panos voidaan Deanin ja Zamoran mukaan lukea osaksi tätä uusvasemmiston kehitystä, jossa vallankumousten ajan loppu ”tarkoittaa kahden suvereniteetin kuolemaa: ensiksi vanhaa tekstin tulkitsemisen mallia ja toiseksi käsitystä valtiolähtöisestä yhteiskunnallisesta muutoksesta” (mt. 169). Suvereniteetin kritiikki johtaa siis lopulta valtion poliittisen merkityksen kieltämiseen ja lopulta syihin luopua vallankumouksesta poliittisena tavoitteena.

Dean ja Zamora katsovat, että juuri suvereeniuden kritiikki niin vallankäytön muotona kuin subjektuutena on avain Foucault'n myöhäistuotannon pyrkimykseen politisoida subjektin itseensä kohdistavia tekniikoita. Kuten tunnettua, Foucault'n myöhäistuotanto käsittelee juuri itse tekniikoita ja sitä, millaisia vastarinnan muotoja

tällaiset tekniikat synnyttävät. Kirjoittajille tässä on kyse politiikasta vetäytymisestä ja se kuvastaa ranskalaisen filosofian päähänpintymää subjektiuden keskeisyydestä (Dean & Zamora 2021, 5). Foucault’lle vallan keskeinen ongelma ja kritiikin kohde tulisi olla subjektiuden tuottaminen ja tätä koskevien tuotannon muotojen vastustaminen. Valta siis tuottaa subjektipositioita ja tavan hahmottaa itsensä eli ”subjektivoidea” (*assujetissement*) yksilön. Foucault’n kiinnostus itsetekniikoita kohtaan liittyykin tähän subjektivaation vastustamisen mahdollisuuteen. Hän kuitenkin Deanin ja Zamoran mukaan tekee tältä osin virheen, sillä käänös kohti itesuhteen pohtimista ja sen politisointia johtaa pois puoluepolitiikan ja siten todellisten poliittisten vaikutusmahdollisuuksien piiristä (mt. 224).

Uusliberalistisessa (talous)politiikassa yksilöä lähestytään *homo economicuksena* eli yksilön toiminta pyritään asettamaan talous ja hyötyhaitta-laskelmoinnin kehikkoon. Toisin kuin kurivalta, joka subjektiivoi rikollisen rankaistavana ja moraalisen subjektina, *homo economicus* on tapa mallintaa sitä, miten rikoksen tekemisestä voidaan tehdä hyötyhaitta-analysillä kannattamatonta yksilölle. Tähän uusliberalismi tähtää tuottamalla sopivat olosuhteet, joiden avulla yksilöt voivat katsomallaan tavalla parhaiten maksimoida oman etunsa.

Uusliberaalit teoreetikot uskovat, että juuri kilpailuaselmien luominen edistää tätä tavoitetta parhaiten. Tällöin ”uusliberalismi ei niinkään pyri tuottamaan subjektia vaan jalostaa haluttuja yritteliäisyyden ja kilpailun ominaisuuksia vaikuttamalla yksilöiden ympäristöön ja heidän valintamahdollisuuksiinsa” (Dean & Zamora 2021, 209). Kilpailu- ja yrittäjäyhteiskunta ei siis vaadi valtaa, joka työstää subjekteja vaan pikemminkin yhteiskunnallisia suhteita sellaisiksi, että kilpailu ja yritteliäisyys tulevat yksilöille kannattavaksi. Deanin ja Zamoran mukaan uusliberalismissa sivuutetaan käytännössä kaikki se, mikä Foucault’n tuotannon kritiikin keskipisteessä on (mt. 63). Foucault siis löysi uusliberalismista muutakin kuin ainoastaan uuden analyysikohteen, nimittäin tien ulos subjektivaatiosta ja suvereniteetista.

Tästä syystä kirjoittajat ovat sitä mieltä, että Foucault’n suhde uusliberalismiin on ongelmallinen ja se myös langettaa varjon Foucault’n analyysista inspiroituneeseen uusliberalismitutkimuksen ylle. Puhtaana analyysin sijaan hänen lähestymistapansa siirtää painopisteen poliittisessa toiminnassa pois luokkapohjaisesta organisoitumisesta kohti yksilön itesuhdetta ja identiteettipolitiikkaa (Dean & Zamora 2021, 181). Kirjoittajien mielestä itseasiassa koko hallinnallisuustutkimus on lähtökohtaisesti siirtänyt huomiomme pois valtiosta ja siten vääristänyt näkökulmamme poliittiseen toimintaan. Heidän mukaansa tällaista tutkimusta määrittää instituutioiden vastaisuus, minkä lisäksi ”sen väitteet politiikan lopusta, suvereenin diskurssin syrjäyttämisestä uusliberaalin hallinnon tekniikoilla, ja itesuhteesta merkittävimpänä nykyisenä vastustamisen muotona, eivät ole pelkästään epäajankukaisia vaan ovat saattaneet myös myötävaikuttaa aikamme älylliseen tilanteeseemme ja poliittiseen sotkuun, jossa ennen ’liberaaleiksi demokratioiksi’ kutsut ovat tällä hetkellä” (mt., 188). Dean ja Zamora syyttävät Foucault’lta ja foucault’laista tutkimusta siitä, että huomiomme on kiinnittynyt identiteettiin valtion ja poliittisten instituutioiden sijaan. Heidän mukaansa se poliittinen tilanne, jossa olemme kykenemättömiä organisoimaan poliittista liikettä vastustamaan uusliberaalia hallintoa, on vasemmistolaisen hallinnollisuuden etsimiseen keskittyvän tutkimuksen syytä (mt., 201).

Miten tutkia valtiovaltaa?

Deanin ja Zamoran kirjaa voidaan pitää hyvin perusteellisena Foucault’n oman ajan poliittisten valtasuhteiden ja murrosten analyysinä. Silti kirjan esittämä ajatus hallinnallisuuden ja valtiovalan käsitteellisestä vastakkaisuudesta tuntuu oudolta. Kuten esimerkiksi Helén toteaa, hallinnan tekniikat muodostuvat modernin valtiovalan puitteissa (Helén 2016, 128; ks. myös May 2014, 175). Vaikuttaisi siltä, että Dean ja Zamora samaistavat suvereenin vallan ja valtiovalan toisiinsa. Tässä kirjoittajat menevät harhaan, sillä Foucault pyrki juuri purkamaan näiden

samaistamisen toisiinsa. Suvereniteetti ja siihen liittyvät teoriat ovat pikemminkin pyrkimyksiä hahmottaa valtiovallan luonnetta sekä oikeuttaa sen keskittymistä hallinnon käsiin. Valtion suvereeniutta voidaan siten kritisoida poliittisista syistä, mutta myös siksi, että se on tutkimuksellisesti epäajanmukainen ja kyvytön paljastamaan sen kummemmin valtiovallan kuin muunkaan vallankäytön luonnetta nyky-yhteiskunnassa.²

Dean ja Zamora esittävät, että valtion roolia väkivaltakoneistona pitäisi painottaa uusliberalistisen politiikan keskeisenä osana (Dean & Zamora 2021, 209–210). Uusliberaalia politiikkaa vastustavien mielenosoitusten tukahduttaminen ja ”jokainen kynnelkaasukranaatti ja kumiluoti sekä jokainen niiden aiheuttama silmä-, käsi-, kasvo-, ja kehovamma todistavat uusliberaalin hallinnon epäonnistumisesta” (mt. 187).³ Tässä he kytkeytyvät hyvistä syistä nykyiseen uusliberalismia käsittelevään tutkimukseen, jossa uusliberalismia lähestytään pikemminkin valtion tehtävien uudelleenmäärittelystä käsin, niin protestiliikkeiden tukahduttajana kuin valtion vetäytymisenä (ks. Brunila 2020; Harvey 2007, 75–79; Slobodian 2018, 6, 46).⁴

Voidaan myös kysyä, kielsikö Foucault tosiasiassa valtion merkitystä?⁵ Pikemminkin Foucault’n tapa lähestyä valtiota suvereenin vallan ykseyden sijaan koskee kokoelmaa erilaisia yhteiskunnassa laajemmin toimivia käytäntöjä (Foucault 2004, 5). Tarkoituksena on pikemminkin analysoida sitä, miten tietyt valtasuhteet ja käytännöt tulevat valtiollistetuiksi sekä miten erilaiset auktoriteetit ja mekanismit yhteiskunnassa suhteutuvat niihin (mt. 79). Näin ollen suvereenista vallasta luopuminen analyttisena kehikkona ei kiellä valtion merkitystä, vaan se pikemminkin avaa ennennäkemättömän todellisuuden, jossa valta ja sen käyttö paljastuvat luultua moninaisemmaksi.⁶

Foucault’n keskeinen kritiikki suvereeniin valtaan keskittyvälle poliittiselle teorialle on, että siltä jää huomaamatta erilaiset uudet vallankäytön muodot mutta myös valtiovallan ja lainsäädännön historiallinen kehitys. Foucault’n mukaan laki ja valtio itsessään kehittyvät erilaisten vallankäytön muotojen kanssa. Siinä missä suvereenissa

vallankäytössä laki toimii hallitsijan kieltona, on kurinpitoon keskittyvissä vallan käytännöissä taasen laki otettu osaksi pyrkimyksiä normalisoida tiettyjä toiminnan tapoja (Foucault 2013b, 417). Samaten valtio, josta Foucault puhuu myös *meta-valtana* on pikemminkin historiallinen kokoelma erilaisia vallankäytön muotoja (Foucault 2014, 166). Valtio ottaa siis haltuun uusia vallankäytön muotoja edistääkseen omia tavoitteitaan. Tätä prosessia Foucault kutsuu ”valtiollistamiseksi” (*étatisation*), jonka vuoksi keskiaikainen ja nykyaikainen valtio näyttävät toiminnaltaan hyvin erilaisilta (Foucault 2004, 79; Foucault 2010, 116).

On kuitenkin todettava, että tästä tarkennuksesta huolimatta Foucault’n tuotannossa valtio saa vain vähän huomiota osittain yllä mainituista metodologisista syistä. Ajatus valtiosta meta-valtana jää pelkäksi ajatukseksi, eikä valtiota pyritä erityisesti nostamaan esiin tärkeänä osana valtasuhteiden historiaa: se on vain yksi vastausehdotus kysymykseen siitä, miten nähdä valtio jonain yhteiskunnan lävistävistä vallan käytännöistä erillisenä ilmiönä. Marxilaisen tutkimuksen yksi vahvuuksista onkin, että valtiota analysoidaan toimijana, joka on enemmän kuin osiensa summa. Valtion käyttämä valta on siis erillistä muuhun taloudelliseen valtaan nähden, eikä sitä siis voida palauttaa yhteiskuntaan levittäytyneihin käytäntöihin (ks. Therborn 2008, 165).

Ei ole myöskään ollenkaan selvää, onko Foucault’n liberalismia käsittelevän analyysin taustalla selkeää metodologiaa. Esimerkiksi Thomas Biebricher on väittänyt, että Foucault’n hallinnallisuutta käsittelevät analyysit eivät ole yhteneväisiä hänen genealogisen metodinsa kanssa. Jos genealogian tarkoituksena on paljastaa vallan käytäntöjen taustalla olevat kamppailut ja yhteiskunnalliset taistelut, ovat hallinnallisuutta koskevat analyysit pelkästään näitä käytäntöjä koskevien tekstien analyysia (Beibricher 2008, 395).

On myös kiinnostavaa, miten monenlaisia normatiivista johtopäätöksiä Foucault’n ajatuksesta vallan hajaantuneisuudesta on vedetty. Christian Lavalin mielestä Foucault’n ajatus vallan hajaantumisesta tarkoittaa, että hän täydentää pääoman kasautumisen ja siihen liittyvien taistelujen kenttää myös muilla sosiaalisen

kasautumisen muodoilla, jotka pyrkivät saamaan yksilöstä irti kaiken mahdollisen hyödyn (Laval, 2015, 35). Näin ollen luokkataistelujen kentät moninkertaistuvat, sillä taistelua on käytävä myös muilla kuin lain tai talouden alueilla (mt., 41–42).⁷ Deanin ja Zamoran ajatuksena on, että koska Foucault analysoi suvereenin vallan korvaantumista muilla vallan muodoilla, hän ikään kuin löysi ”liittolaisen” uusliberalismista, joka aktiivisesti kritisoi suvereenia valtaa. Samalla tavalla myös Foucault’n subjektivaation kriittinen tarkastelu näyttäytyy heille ikään kuin luontevana syynä nähdä uusliberalismi mahdollisuutena (ks. Foucault 2004, 365).

Dean ja Zamora eivät tietenkään ole ainoita, jotka ovat tätä mieltä, vaan esimerkiksi Geoffroy de Lagasnerie – jonka tulkinta Foucault’sta on huomattavasti suopeampi – väittää Foucault’n kiinnostuneen uusliberalismista paikantaakseen vasemmiston uuden poliittisen roolin: ”Foucault kutsuu meidät ajattelemaan uudestaan niitä olosuhteita, joissa vapauttavat käytännöt on kehitelty – ja pyytää meitä harkitsemaan sitä tosiasiaa, että jokainen uusliberalismin kritiikki, joka ylistää lakia, poliittisuutta tai suvereeniutta ei ole pelkästään riittämätön vaan päinvastoin mahdollisesti taantumuksellinen ja reaktionäärinen” (de Lagasnerie 2020, 74; ks. Laval 2015, 30). Näiden kahden tulkinnan samankaltaisuus on kiehtovaa sen takia, että de Lagasnerie on eri mieltä normatiivisella tasolla Deanin ja Zamoran kanssa siitä, mitä uusliberalismin analyysi tarkoittaa vasemmistolle. Siinä missä Dean ja Zamora toivovat paluuta aikaisempaan valtiokeskeiseen vasemmistoon, on de Lagasnerien mukaan tällainen paluu parhaimmillaankin dogmaattinen ja pahimmillaan taantumuksellinen (de Lagasnerie 2020, xxiii).

Koska Dean ja Zamora eivät kuitenkaan pyri kehittämään omaa teoriaansa politiikasta, jää kysymys tästä erimielisyydestä avoimeksi. Normatiivisen ajattelun osalta teos osoittautuu samanlaiseksi valitusvirreksi kuin monet muutkin identiteettipoliittikkaa ja vasemmiston nykytilaa kritisoivat ulostulot.⁸ Tällä tavoin se ei onnistu laajemmassa tavoitteessaan, eli luokkakeskeisen ja materiaalisen politiikan

kunnianpalautuksessa: keskittyessään Foucault’n ajatteluun se itse asiassa keskittää huomiomme takaisin identiteettipoliittikkaan.⁹ Perusteellinen tutkimus uhkaakin muuttua ylimalkaiseksi syytökseksi siitä, miten ranskalaisen filosofian ”päähänpintymä” subjektiudesta (Dean & Zamora 2021,5) on lopulta osasyylinen nykyiseen poliittiseen tilanteeseen (mt. 233–244). Näin vahvoja väitteitä, sen enempää kuin koko Foucault’n tutkimuksen kumoamista, ei kuitenkaan pystytä lunastamaan teoksella, joka pyrkii todistamaan, että Foucault näki uusliberalismissa kiinnostavia poliittisia mahdollisuuksia.^{10,11} ■

VIITTEET

- 1 ”How Michel Foucault Got Neoliberalism So Wrong”. (09.06.2019), Verkko-osoitteessa: <https://jacobin.com/2019/09/michel-foucault-neoliberalism-friedrich-hayek-milton-friedman-gary-becker-minoritarian-governments>.
- 2 Ei pidä kuitenkaan päätellä niin, että ne tutkimukset, jotka eivät suoraan käsittele valtiovaltaa, hylkäisivät sen kokonaan. Monet tutkijat ovat tuoneet esiin uusliberalismin valtiota sitovia ja sen ulkopuolisia instituutioita, kuten Euroopan Unionin (ks. Streeck 2015) ja varsinkin Euroopan keskuspankki (ks. Ojala 2021) sekä erilaiset ajatushautomot (ks. Nordström 2021). Näiden tahojen vallankäyttöä on mahdollista ja toivottavaakin analysoida ilman, että valtiovalan merkitys tulisi kielletyksi poliittisena toimijana.
- 3 Tästä syystä osa tutkijoista, kuten William Mitchell ja Thomas Fazi, esittävät, että uusliberalismi vaatii valtiovalan kykyä tukahduttaa työväenliike väkivaltaisella tavalla, joka itseasiassa vahvistaa valtiovalan roolia (Mitchell & Fazi 2017, 9).
- 4 Tämä on myös Foucault’n oma kanta, jonka mukaan liberaali hallinta on valtiovalan rationaliteetin, *raison d'état* -perinteen jatkaja (Foucault, 2004, s. 24).
- 5 Foucault itseasiassa torjuu tämän kritiikin suorilta käsin: ”Jos sanotte, että analyyseissani kiellän valtiollisten mekanismien todellisuuden ja läsnäolon, niin tässä olette väärässä tai haluatte vääristellä, sillä en ole muuta tehnyt kuin päinvastoin.” (Foucault 2004, 78).
- 6 Foucault’n suhdetta valtioon on mahdollista tulkita myös toisella tapaa. Foucault’n marxilaisuutta koskevassa kriittisessä asenteessa on tärkeää muistaa sen teoreettinen luonne. Kuten Ilpo Helén toteaa, Foucault’n erimielisyys aikansa marxismin kanssa perustuu paljolti marxismin pyrkimykseen

- analysoida valtiovaltaa suvereenin vallan kautta, eli ”kapitalistisia tuotantoja ja luokkasuhteita uusintavana yhtenäisenä koneistona” (Helén 2016, 129). Moderni valta on kuitenkin hajaantunut eikä ole samalla tavoin luonteeltaan yhtenäinen vaan muodostuu erilaisia hajaantuneista vallankäytön toimijoista, jotka toimivat omien periaatteidensa ja rationaliteettien muotojensa mukaisesti (mt., 142). Kansanterveyslaitosten vallankäyttöä ja rationaliteettia ei ole näin mahdollista samaistaa valtiovallan toimintatapojen kanssa. Ajatuksena on, että valta on tuottavaa, ja sen vuoksi sen on joissain tilanteissa syytä levittäytyä erilaisiin käytäntöihin ja instituutioihin saavuttaakseen tavoitteensa. Kurivalta pyrkii tuottamaan ihmiskehoista tuottavampia ja kontrolloitavia (Oksala 2016, 112–113), kun taas uusliberaalien instituutioiden tarkoituksena on rohkaista yksilöitä kilpailemaan keskenään rajatuista resursseista (ks. Koivusalo 2005, 358; Tirkkonen 2019, 52). Tällöin erilaiset vallankäytön muodot, kuten suvereeni valta, kurivalta ja biovalta, pikemminkin täydentävät kuin korvaavat toisiaan. Nämä pyrkivät tekemään yhteiskunnasta ja yksilöistä mahdollisimman tuottavia.
- 7 Esimerkiksi Johanna Oksala on analysoinut sitä, miten uusliberalistinen hallinta saa oman ruumiin näyttäytymään pääomana ja sen ehostamisesta ja muokkaamisesta tulee tapa kartuttaa sitä (Oksala 2016, 124). Tällöin Foucault’n erimielisyydet aikansa sosialistien kanssa voidaan pikemminkin nähdä anti-kapitalistisen toiminnan täydentämisenä kuin siitä täysin luopumisena.
  - 8 Kiinnostavan poikkeuksen tähän kriittiseen kirjallisuuteen tekee Olúfé ’mi O. Táíwò äskettäin julkaistu teos, *Elite Capture*, joka pyrkii kehittämään identiteettipoliittikan kritiikin pohjalta lähtökohtia poliittisen organisoitumiseen (Táíwò 2022).
  - 9 *The Last Man Takes LSD – Foucault and the End of Revolution* myös itseasiassa kärsii kykenemättömyydestä hahmottaa materiaalista tasoa Mitterrandin hallintoa koskevassa analyysissään. Se nimittäin jättää täysin huomioimatta tosiasian, että Mitterrand itse hahmotti keskeisen poliittisen ristiriidan koskien valintaa Euroopan valuuttajärjestelmän (EMS) ja työväenliikkeen vaatimusten välillä. EMS edellytti säästötoimia ja niukkuuspolitiikkaa, työväenliike taas vaati näiden täyttä hylkäämistä (Amable & Stefano 2021, 76). Mitterrandin itse koki olevansa ”halkeamaisillaan kahden tavoitteen välillä: Euroopan integraation ja sosiaalisen oikeuden” (mt., 77).
  - 10 Jännitettä kuvaa, että Foucault’n työstä inspiroituneet tutkijat ovat pyrkinet tähdentämään, että uusliberalismin keskeinen piirre on subjektifikaatio, joka edustaa vastakkaista kantaa Deanin ja Zamoran Foucault-tulkinnalle (ks. Helén 2016; Oksala 2016).
  - 11 Tutkimusta on rahoittanut strategisen tutkimuksen neuvosto, joka toimii Suomen Akatemian yhteydessä, päätösnumerot 345950.

KIRJALLISUUS

- Amable, Bruno, & Palombarini, Stefano (2021) *The Last Neoliberal, Macron and the Origins of France’s Political Crisis*. Verso, London.
- Behrent, Michael C. (2016). ”Liberalism without Humanism: Michel Foucault and the Free-Market Creed, 1976–1979”. Teoksessa Daniel Zamora ja Michael C. Behrent (toim.) *Foucault and Neoliberalism*. Polity press, Cambridge, 24–62.
- Biebricher, Thomas (2008). ”Genealogy and Governmentality”. *Journal of the Philosophy of History*, 2, 363–396.
- Brown, Wendy (2015) *Undoing the Demos, Neoliberalism’s stealth Revolution*. Zone Books, New York.
- Brunila, Tuukka (2020). ”Vahva valtio ja talouden depolitisaatio: Carl Schmitt, liberalism ja moderni käsitteellinen erottelu valtion ja yhteiskunnan välillä”. *Ajatus*, 77:1, 63–100.
- Brunila, Tuukka & Lehtinen, Mattias (2021) ”Sota virusta vastaan: kansallisvaltion poliittisesta ontologiasta pandemian aikana”. *Tiede & edistys*, 45:3, 234–251.
- de Lagasnerie, Geoffroy (2020). *Foucault Against Neoliberalism?* Rowman & Littlefield, Lanham, Maryland.
- Foucault, Michel (1997). ”*Il Faut Défendre la Société?*”, *Cours au Collège de France*. 1976. Seuil/Gallimard, Paris.
- Foucault, Michel (2004) *Naissance de la Biopolitique, Cours au Collège de France. 1978-1979*. Seuil/Gallimard, Paris.
- Foucault, Michel (2010) *Turvallisuus, alue, väestö*. Suomentanut Antti Paakkari. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Foucault, Michel (2013a) *Seksuaalisuuden historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Foucault, Michel (2013b) *Tarkkailla ja Rangaista*. Otava, Helsinki.
- Foucault, Michel (2014). ”Haastattelu (1977)”. Teoksessa: Tapani Kilpeläinen, Simo Määttä, Johan L. Pii (toim.) *Parhaat*. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. *niin & näin*, Tampere, 154–177.
- Habermas, Jürgen (1985). *Der philosophische Diskurs der Moderne, Zwölf Vorlesungen*. Suhrkamp Verlag, Berlin.
- Harvey, David (2007). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press, Oxford, England.

- Helén, Ilpo (2016). *Elämän politiikat*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Hobbes, Thomas (1999). *Leviathan*. Vastapaino, Tampere.
- Koivusalo, Markku (2005). "Foucault ja elämän hallitseminen: Kristillisestä tottelevaisuudesta laskelmoiviin taloussubjekteihin". *Tiede & Edistys*, 30:4, 355–379.
- Laval, Christian (2015). "La Productivité du pouvoir". Teoksessa. Christian Laval; Luca Paltrinieri, & Ferhat Taylan (toim.) *Marx & Foucault, Lectures, usages, confrontations..* La Découverte, Paris, 29–44
- MacLellan, Matthew (2020). "Translator's Preface". Teoksessa: Geoffroy de Lagasnerie (toim.) *Foucault Against Neoliberalism?*. Rowman & Littlefield, Lanham, Maryland, ix–xx.
- May, Todd (2014). "Governmentality". Teoksessa: L. Lawlor & J. Nale (toim.), *The Cambridge Foucault Lexicon*. Cambridge University Press, Cambridge, England, 175–181.
- Mitchell, William, & Fazi, Thomas (2017). *Reclaiming the State, A Progressive Vision of Sovereignty for a Post-Neoliberal World*. Pluto Press, London, England.
- Nordström, Laura (2021). "Ajatuspajat talouspoliittisina vallankäyttäjinä eurokriisissä: uusliberalismia aiempaan tapaan?" *Poliittinen Talous*, 9:1, 6–40.
- Ojala, Markus (2021). "Doing Away with the Sovereign: Neoliberalism and the Promotion of Market Discipline in European Economic Governance". *New Political Economy*, 26:1, 203–215.
- Oksala, Johanna (2013). "From Biopower to Governmentality". Teoksessa: Christopher Falzon; Timothy O'Leary, & Jana Sawicki (toim.), *A Companion to Foucault*. Wiley-Blackwell, Hoboken, New Jersey, 320–336.
- Oksala, Johanna (2016). *Feminist Experiences, Foucauldian and Phenomenological Investigations*. Northwestern University Press, Evanston, Illinois.
- Saar, Martin (2007). *Genealogie als Kritik, Geschichte und des Subjekts nach Nietzsche und Foucault*. Campus Verlag, Frankfurt.
- Slobodian, Quinn (2018). *Globalists, The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*. Harvard University Press, Cambridge, Massachussets.
- Streeck, Wolfgang (2015). "Heller, Schmitt and the Euro". *European Law Journal*, 21:3, 361–370.
- Táíwò, Olúfẹ́' mi O. (2022). *Elite Capture, How the Powerful Took Over Identity Politics (and Everything Else)*. Pluto Press, London.
- Therborn, Göran (2008). *What Does the Ruling Class Do When it Rules? – State Apparatuses and State Power under Feudalism, Capitalism and Socialism*. Verso, London.
- Tirkkonen, Sanna (2019). "Yhteinen yksinäisyys, Koetun yksinäisyyden filosofia". *Ajatus*, 76:1, 37–59.
- Tuck, Richard (2001). *The Rights of War and Peace, Political Thought and the International Order from Grotius to Kant*. Oxford University Press, Oxford, England.
- Zamora, Daniel, & Behrent, Mitchell C. (2016). *Foucault and Neoliberalism*. Polity, Cambridge.
- Zamora, Daniel (2016). "Foucault, the Excluded, and the Neoliberal Erosion of the State". Teoksessa Daniel Zamora ja Michael C. Behrent (toim.) *Foucault and Neoliberalism*. Polity press, Cambridge, 63–85.

KEIJO LAKKALA

Talouskurin lyhyt oppimäärä

DOI:10.51809/TE.130331

CC BY-NC-ND 4.0

Janne Autto (toim.): *Talouskuri tuli Suomeen*.
Vastapaino, Tampere 2023. 244 s.

Niin ilmastonmuutos, talouskriisit, koronakriisi kuin Ukrainan sotakin ovat kaikki asettaneet uusliberalistisen politiikan kyseenalaiseksi viimeisen reilun vuosikymmenen aikana. Siinä missä uusliberalismin aikana julkinen sektori on ollut leikkausten kohteena ja valtion väliintulo taloudelliseen toimintaan on nähty ongelmallisena, on viime vuosina nähty selkeää siirtymää kohti ”keynesiläisempiä” puheenparsia – ainakin yhteiskunnallisen mielikuvituksen tasolla.

Koronakriisiin kiihtyessä keväällä 2020 lehtien palstoilla nähtiin puheenvuoroja, joissa edes valtion lisävelan tarpeellisuutta koronakriisin hoidossa ei pelätty. Jopa Helsingin Sanomat julisti toukokuussa 2020, että ”Nyt ei ole oikea hetki pelätä uutta velkaa” (HS, 24.5.2020). Ilta-Sanomat uutisoi samoihin aikoihin, kuinka ekonomistien mielestä ”velkaantumiselle ei ole nyt vaihtoehtoja” (IS, 26.5.2020). Hyvinvointivaltion ideaan rakastunut vasemmistolainen Kansan Uutiset pystyikin tuona keväänä voitonvarmasti julistamaan, kuinka ”iso valtio teki paluun” talouspolitiikkaan (KU, 3.4.2020). Jopa entinen valtiovarainministeriön valtiosihteeri Raimo Sailas sanoi Helsingin uutisten haastattelussa huhtikuussa 2020, että ”Suomella on varaa ja velvollisuus velkaantua” (HU, 3.4.2020). Uusliberalismin historiallisesti monin tavoin kytkeytyneen talouskuripolitiikan voitiin tässä tilanteessa katsoa joutuneen suuriin ongelmiin.

Nyt kolme vuotta myöhemmin, Kokoomuksen ja Perussuomalaisten muodostaman oikeistohallituksen syntymisen hetkellä näyttää kuitenkin

siltä, että etenkin hyvinvointivaltiovasemmiston julistus ison valtion paluusta on osoittautunut turhankin optimistiseksi. Talouskuripolitiikka ei ole kadonnut mihinkään vaan saatamme aivan lähitulevaisuudessa nähdä entistäkin pahempaa yhteiskunnallista tuhoa aiheuttavia leikkauksia.

Jotta kysymys talouskuripolitiikan jatkumisesta (tai mahdollisesta loppumisesta tulevaisuudessa) voidaan asettaa oikein, on hyvä paneutua siihen, mitä talouskuripolitiikalla ylipäätään tarkoitetaan. Juuri tähän tarkoitukseen Lapin yliopiston sosiologian apulaisprofessori Janne Autton toimittama *Talouskuri tuli Suomeen* -artikkelikokoelma soveltuu erinomaisen hyvin. Kirja antaa kattavan kuvan paitsi siitä, kuinka talouskurin ilmiö tulisi ylipäätään ymmärtää, niin myös siitä, millaisia seurauksia talouskuripolitiikalla on ollut erityisesti Suomessa.

Talouskuri-ilmiön ulottuvuudet

Talouskuri on ilmiönä moniulotteinen ja se tulee selväksi myös apulaisprofessori Autton toimittamasta teoksesta. Yhtäältä talouskuri voidaan ymmärtää arkipuheen mukaisesti ”talouspoliittisena oppina ja sen mukaisina politiikkatoimina” (s. 13). Toisaalta talouskuri on mahdollista käsitteellistää myös ”erilaisten tulevaisuutta koskevien näkemysten väliseksi kamppailuksi” tai ”uusliberaalin kehityksen kiihtymisvaiheeksi sekä uusliberalistiseksi taloudellisten ja sosiaalisten suhteiden jälleenrakennuksen prosessiksi” (s. 13). Näiden lisäksi talouskuri on myös mahdollista ymmärtää eräänlaiseksi ”yleiseksi mielialaksi” (*public mood*), jota ainakin 2010-luvulla leimasi kulttuurintutkija Kirsten Forkertin mukaan ”kansallisesti sisäänpäin kääntynyt melankolia,

näköalattomuus, pelko ja poliitikkojen ruokki-
ma syyllisyys kansakunnan ajautumisesta pois
menestyksen tieltä” (s. 17).

Tämän talouskurin käsitteen moniulotteisuuden *Taluskuri tuli Suomeen* ottaa lähtökohdakseen. Talouskurissa ei ole kysymys vain pakon edessä toteutetusta talouspolitiikasta vaan myös tiettyjen toimijoiden tietoisesti ajamasta poliittisesta projektista, yleisestä mielialasta ja arjessa kohdatusta, poliittisiin päätöksiin kytkeytyvästä niukkuudesta ja kärsimyksestä. Tämä talouskurin käsitteeseen kytkeytyvä moniulotteisuus näkyy kirjaan valikoituneiden artikkeleiden aiheiden laaja-alaisuudessa. Kirjan artikkelit käsittelevät niin talouskuriopin asemaa mediakeskustelussa, poliittisissa kiistoissa kuin sen vaikutuksia sukupuolten välisille suhteille, lapsiperheiden arjelle ja tulevaisuudessa ehdottoman välttämättömälle ekologiselle siirtymällekkin.

Näiden teemojen lisäksi teoksessa avataan myös yhteiskuntahistorioitsija Sami Outisen johdolla talouskurin ajatuksen historiaa Suomessa. Outinen paikantaa talouskuripolitiikan esiin nousun 1970-luvulle, jolloin talouden valtiollisen sääntelyn edellytykset heikentyivät Bretton Woods -valuuttajärjestelmän purkautumisen ja globaalien pääomavirtojen vaikutuksesta. Tuolloin myös Suomessa aloitettiin rahoitusmarkkinoiden liberalisointi kun Suomen Pankki löysäsi rahoitusmarkkinoiden sääntelyä purkamalla 1.9.1975 yksityispankkien korkosääntelyä. Tämä päätös loi päiväluottomarkkinat lyhytaikaiselle luototukselle. Uusliberalistista politiikkaa myötäiltiin myös pari vuotta myöhemmin, kun hallitus ja työmarkkinajärjestöt sopivat, että pääomavirtojen ohjaamisesta luovutaan, Hyvinkäällä järjestetyssä konferenssissa 28.8.1978.

Suomalaisen politiikan uusliberalisointimista jatkoi Kalevi Sorsan punamultahallitus, joka otti askeleita kohti valtion toimintojen yksityistämistä lokakuussa 1983. Tuolloin Sorsan hallitus esitti periaatepäätöksen, jonka mukaan valtionyhtiöiden toiminnan on oltava kannattavaa ja tuotettava osinkotuloja valtiolle. Tätä Sami Outinen pitää askeleena valtionyhtiöiden toiminnan markkinaehtoistamiseksi.

Uusliberalisoituminen jatkui niin ikään Sorsan punamultahallituksen toimesta vuonna 1984, jolloin ulkomaiset sijoittajat saivat rajallisen oikeuden ostaa suomalaisia osakkeita, ja vuonna 1986, jolloin päätettiin korkosääntelyn purkamisesta. Tätä voidaan Outisen mukaan pitää yhtenä merkittävimpana yksittäisenä päätöksenä rahoitusmarkkinoiden vapauttamisen tiellä. On selvää, että juuri Sorsan sosialidemokraattinen punamultahallitus oli osaltaan vastuussa Suomen muokkaamisessa finanssikapitalismin vaatimuksiin sopeutuneeksi valtioksi.

1970-luvulla alkanut prosessi talouspolitiikan suunnan muuttamiseksi huipentui 1990-luvun laman aikana, kun vuosina 1991-1995 vallassa ollut Esko Ahon porvarihallitus leikkasi esimerkiksi työttömyysturvaa valtiontaloudellisista syistä. Leikkauslistat katsottiinkin välttämättömiksi uudessa finanssikapitalistisessa toimintaympäristössä, jossa rahoitusmarkkinoiden oikuilla oli kasvavan suuri merkitys. Markkinoita ja IMF:n asiantuntijoita lepyttääkseen Ahon porvarihallitus teki useita leikkauslistoja, eriytti pääomaverotuksen tuloverotuksesta, siirtyi liikevaihtoverosta arvonlisäverotukseen sekä poisti ulkomaalaisomistuksen rajoituksia.

Europaan unioniin liittymisen sekä unionin ideologiseen perustaan kuuluvan niin sanotun ”ordoliberalismin” vakiintumisen myötä Suomessa alettiin noudattaa talouskuripolitiikkaa yhä innokkaammin. Tästä ajattelumallista on Outisen mukaan myöhemmin kehittynyt muiden muassa käsitys, jonka mukaan matalan inflaation, palkkamaltin ja hintavakauden on määrä pitää reaalikorot positiivisina ja riittävän alhaisella tasolla, jotta ne houkuttelisivat investointeja ja siten myös työpaikkoja Suomeen. Hyvinvointivaltio ja työmarkkinoiden sopimusjärjestelmä ovat tässä kuviossa olleet korkeintaan toissijaisia tekijöitä. Usein niiden on arvioitu jopa haittaavan talouden rakenteita.

Yksi tähän ajatusmalliin kuuluva retorinen elementti liittyy valtiontalouden ja kotitalouden logiikoiden virheelliseen samastamiseen. Ajatuksen ilmeistä virheellisyyttä ja toisaalta sen poliittista tarkoituksenmukaisuutta kirjassa avaa historioitsija ja markkinafundamentalismia

omissa teoksissaan kritisoinut tietokirjailija Christer Lindholm. Hänen mukaansa talouskuripolitiikan kannattajat näkevät esimerkiksi valtionvelkaa kasvattavan hallituksen sellaisen perheen vanhempina, ”jotka pistävät elämän risaiseksi lainarahalla jättäen velkojen takaisinmaksun perillisten murheeksi” (s. 56). Vaikka kaikille kansantaloutta vähänkään ymmärtäville on selvää, ettei valtionaloutta voida tarkastella näin yksinkertaistavien kertomusten avulla, ovat tällaiset tarinat kuitenkin poliittisesti tarkoituksenmukaisia silloin, kun valtionaloutta halutaan supistaa esimerkiksi leikkauksilla.

Talouskuripolitiikka tuhoaa luonnon

Yksi *Taluskuri tuli Suomeen* -artikkelikokoelman mielestäni tärkeimmistä teksteistä on Tero Toivasen, Paavo Järvensivun ja Ville Lähteen kirjoittama artikkeli ekologisen jälleenrakennuksen haasteesta sekä talouskuripolitiikan vaikutuksista vihreän siirtymän edistämiseksi. Paitsi että talouskuripolitiikka on aiheuttanut suurta kärsimystä ihmisille, sillä on ollut vakavia seuraamuksia myös luonnolle.

Toivasen, Järvensivun ja Lähteen artikkeli tarkastelee talouskuripolitiikkaa erityisesti 2010-luvun kontekstissa. Heidän mukaansa 2010-luku voidaan nähdä nelinkertaisesti ”menetetynä” vuosikymmenenä. Yhtäältä kyseinen ajanjakso menetettiin taloudellisesti, kun vuonna 2008 alkanutta taluskriisiä alettiin hoitaa talouskuripolitiikalla, josta tuli vuosikymmenen mittaan vain taloudellisen kasvun este Euroopalle. Eurooppa vajosi tuolloin sitkeään taantumaa, jossa talouskasvun ja siten hyvinvoinnin kannalta tärkeät investoinnit jäivät niukoiksi. Toisaalta 2010-luku menetettiin Toivasen, Järvensivun ja Lähteen mukaan myös sosiaalisesti: ”Taluskurista seuranneet leikkaukset julkiseen sektoriin ja toimeentuloturvaan iskivät pahiten sosioekonomisesti heikoimmassa asemassa oleviin väestöryhmiin” (s. 117). Näiden lisäksi 2010-luku menetettiin kirjoittajien mukaan poliittisesti, kun kriisiytyneen talouden olosuhteet loivat sosiaalista maaperää äärioikeiston nousulle.

Neljäs menettämisen tapa, liittyi ympäristöpolitiikkaan. 2010-luvulla valtiot eivät kyenneet käynnistämään ilmaston lämpenemisen kannalta tärkeää vihreää rakennemuutosta, joka toden teolla hillitsisi vakavien ympäristökriisien vaikutuksia. Tämä johtui kirjoittajien mukaan osaltaan juuri taluskuriopin hegemonisesta asemasta politiikassa: talouskuripolitiikka kiinnittää valtioiden ja niiden talouspolitiikan ”huomion kapeasti taloustavoitteisiin sen sijaan, että taloutta ohjattaisiin kestävyysmurroksen vaatimusten mukaisesti” (s. 119).

Juuri Toivasen, Järvensivun ja Lähteen artikkeli nostaa esille merkittäviä vaatimuksia pitkään jatkuneen talouskuripolitiikan korvaamisesta suunnitelmallisemmalla talouden ohjaamisella. Kirjoittajat vaativat esimerkiksi tutkimus- ja kehittämismenojen nostamista neljään prosenttiin bkt:sta, ympäristökuormitusta vähentävän elinkeinotoiminnan aktiivista tukemista sekä aktiivista teollisuuspolitiikkaan ”joka, on lähtökohtaisesti kestävä ja vähentää roimasti nykyistä yhteiskunnan ympäristökuormitusta” (s. 144).

Jotta tällaiset vaatimukset voisivat kuitenkin muuttua nyky-yhteiskunnassa harjoitetun politiikan realistisiksi ohjelmiksi, on niille oltava myös ideologista tilaa. Hetken aikaa etenkin korona-kriisin alkuvaiheissa valtiollisten interventioiden (jollaisia Toivasen, Järvensivun ja Lähteenkin visioima kestävyysmurroksen ohjelma paljolti vaatii) mahdollisuus näytti realisoituvan. Tietenkin valtioilla on aina ollut kykyä ohjata taloutta inhimillisten tarpeiden kannalta tarkoituksenmukaisempaan suuntaan, mutta etenkin korona-kriisi ja Ukrainan sota ovat osoittaneet tavallisille ihmisillekin sen, että kun todellinen kriisi iskee, ei rahasta juurikaan ole pulaa.

Samaan hengenvetoon on kuitenkin todettava, että talouskuripolitiikalle on Suomessa löytynyt edelleen myös kannatusta. Tästä todisteena voidaan pitää tätä arviota kirjoittaessa muodostumaisillaan olevaa oikeistohallitusta, joka on yhdessä vaiheessa uhannut tehdä jopa kuuden miljardin euron sopeutuksia valtionalouteen. Käännettä talouspolitiikan suurten linjojen muutoksissa ei pidä yliarvioida. Tämä

tarkoittaa myös sitä, että Toivasen, Järvensivun ja Lähteen visioima ohjelmakin näyttää valittavasti varsin epätodennäköiseltä ainakin lähivuosina.

Kiitoksia ja moitteita

Talouskuri tuli Suomeen on tärkeä lisä kriittiseen yhteiskunnalliseen ja yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun talouskuripolitiikasta ja sen äärimmäisen haitallisista vaikutuksista paitsi yksittäisten ihmisten arkeen ja sukupuolten välisiin suhteisiin myös planeettamme elinkelpoisuudelle. Talouskuri näyttäytyykin kirjassa retorisesti vetoavana mutta tieteellisesti melko huterasti perusteltuna oppina, jolla tulee olemaan vielä pitkät yhteiskunnalliset vaikutukset. Yllä mainitua Christer Lindholmia seuraten voi sanoa, että talouskuriopin kaikkein räikein puute onkin sen ilmeinen teoreettinen irrationaalisuus, kun se sekoittaa tarkoitushakuisesti valtioiden taloudet kotitalouksiin.

Mutta vaikka talouskurioppi kenties onkin *teoreettisesti* irrationaalinen, on se kuitenkin ollut *käytännöllisesti* hyvinkin rationaalinen ideologinen elementti etenkin uusliberalistisessa projektissa aina 1970-luvulta lähtien. Muiden muassa marxilainen yhteiskuntateoreetikko David Harvey on teoksessaan *Uusliberalismin lyhyt historia* (2005, 21-26) esittänyt, että uusliberalismi oli ennen kaikkea pyrkimys palauttaa omistavan luokan valta, kun toisen maailmansodan jälkeinen työväenliike oli ollut niin menestyksenkäs toteuttaessaan sosialistisia ohjelmia eri puolilla Eurooppaa. Jopa Yhdysvalloissa ihmisjoukot vaativat tuolloin laajamittaisia yhteiskunnallisia muutoksia. Uusliberalismi oli Harveyn mukaan poliittinen projekti, joka pyrki palauttamaan pääoman kasautumiselle otolliset olosuhteet ja taloudellisen eliitin valta-aseman.

Toisaalta esimerkiksi taloushistoriaa tutkinut Clara E. Mattei on paikantanut teoksessaan *The Capital Order: How Economists Invented Austerity and Paved the Way to Fascism* (2022) talouskuriopin alkuperän kauaksi 1900-luvun ensimmäisille vuosikymmenille. Mattein mukaan talouskurioppi oli ennen kaikkea luokkavallan

sementoimisen väline niin maailmansotien välisen ajan Isossa-Britanniassa kuin 1920-luvun fasisisessa Italiassakin. Mattei korostaa, että talouskuri ei ole vain talouden hallinnan tekninen instrumentti vaan yksipuolista luokkasotaa, joka rakenteellisin keinoin halvaannuttaa työväenluokan toimintakykyä, lisää prekaarisuutta ja markkinariippuvuutta.

Vaikka talouskurioppi ei siis ole lähtöisin uusliberalistisesta ajattelusta ja sitä voidaan hyvinkin kuvitella toteutettavan myös tulevaisuuden ei-uusliberalistisissa konteksteissa, yhdistää apulaisprofessori Autton toimittama teos melko tietoisesti talouskurin juuri uusliberalismiin viitaten esimerkiksi Harveyn kirjoituksiin uusliberalistisen politiikan historiasta (s. 13-14). Tästä näkökulmasta katsottuna onkin todella hämmästyttävää, että teoksessa ei käsitellä juurikaan uusliberalismin (ja siten talouskuriopin) yhteyttä yhteiskuntaluokkien välisiin valta-asemiin ja kamppailuihin. Vaikka teos onkin sisällöllisesti varsin laaja-alainen ja tieteellisestikin laadukas, on silti harmillista, että luokkasuhteiden ja pääoman kasautumisen vaatimusten roolia talouskuripolitiikassa tarkastelevaa artikkelia tekstistä ei teoksesta löydy. Olen aivan varma, että Suomesta olisi löytynyt marxilainen tutkija tämän puutteen korjaajaksi.

Tästä puutteesta huolimatta *Talouskuri tuli Suomeen* -artikkelikokoelmaa voi suositella kaikille talouspolitiikasta ja siihen liittyvistä ideologioista kiinnostuneille lukijoille. Yleistajuisuudessaan kirja on selvästi suunnattu laajalla yleisölle, mutta tämä ei tarkoita sitä, etteikö akateemisempikin yleisö saisi teoksesta paljon irti. Kirja osoittaa, että yleistajuisuuden ei tarvitse tarkoittaa tieteellisen sisällön köyhtymistä tai lukijoita aliarvioivia yksinkertaistuksia. ■

KIRJALLISUUS

Harvey, David (2005) *Uusliberalismin lyhyt historia*. Suom. Kaisa Koskinen. Vastapaino, Tampere.

Mattei, Clara E. (2022) *The Capital Order: How Economists Invented Austerity and Paved the Way to Fascism*. The University of Chicago Press, Chicago & London.

Tieteellinen elämä

Kanssakulkijuudesta, jälkikirjoitus

Tiede & edistyksen viime vuoden viimeinen pääkirjoitus käsitteli vertaisarviointia ja päätyi Madeleine Reevesiä (2022) seuraten ajatuksiin vertaisarvioinnista kanssakulkijuutena: arvioinnin ei pitäisi olla virheiden osoittelua, kurittamista tai portinvartijuutta, vaan yhdessä ajattelua kirjoittajan ja hänen tekstinsä kanssa – hoivaa, sotkuisia affekteja ja sitkeyttä tekstin äärellä.

Kysymättä pääkirjoituksessa kuitenkin jäi, millaisia ehtoja tämä sitkeys vaatii, mikäli sen ei ajatella perustuvan vain tiedejulkaisemisen prosesseissa valtaa käyttävien yksilöiden – refereiden, editorien, toimittajien – hyvän tahtoisuuteen ja valmiuteen ”hyväksyä sotkuiset affektit” ja ajatella yhdessä kirjoittajien kanssa. Jos kirjoittamisen ja julkaisemisen paikantuneisuus ja kaikkinaisen sotkuisuus otetaan annettuna, on kai kysyttävä, kenen kannettavaksi sotkut säilyttyvät. Toisin sanoen, millaista yhteisajattelua tai kanssakulkijuutta on mahdollista toteuttaa silloin, kun akateemisen työn rakenteet toistuvasti tuottavat tilanteita, joissa kirjoittajilla itsellään ei ole enää resursseja tai aikaa jäädä yhden yksittäisen tekstin ääreen kulkemaan sen ehdottamia polkuja loppuun asti.

On kai niin, että akateeminen kapitalismi – tutkimustyön rahoittamisen rakenteet ja ehdot – eivät useinkaan tue tai joskus edes mahdollista

pitkäjänteistä työskentelyä tekstien parissa, etenkin silloin, kun kyse on kotimaisista tiedelehdistä. joista saatavat meriitit ovat lähtökohtaisesti pieniä. Akateeminen kapitalismi vaatii tuotantoa, jossa yhden tekstin työstämiseen käytetään mahdollisimman vähän työaikaa. Samalla yhteiskirjoittamiseen kannustetaan yhä enemmän myös yhteiskuntatieteissä ja humanistisissa tieteissä. Ongelma vain on se, että vaikka yhteiskirjoittaminen nähdään tapana tuottaa tekstiä tehokkaasti ja nopeassa tahdissa, yhteisarikkeleiden työstäminen hyväksi ja koherenteiksi artikkeleiksi vaatii usein paljon enemmän aikaa ja resursseja kuin yksin kirjoitetut tekstit. Tällaista aikaa tai tällaisia resursseja ei kuitenkaan erilaisten päällekkäisten pätkäprojektien maailmasta yleensä löydy.

Kun kirjoittamisen tuotannolliset olosuhteet kaikin voimin vastustavat yhteistä ajattelua ja pitkäjänteistä kanssakulkijuutta, ei kyse kai ole vain yksilöiden sitkeydestä tai halukuudesta pysytellä tekstien hankaluuksissa. Kanssakulkijuutta ei kukaan voi tehdä yksin. Seuraava askel siis olisi sen miettiminen, miten raivata tieteelliselle kirjoittamiselle sellaista tilaa – edes jonkinlaisia aukkoja tai marginaaleja – joissa kanssakulkijuus kaikkine aikaa vievine, tuskastuttavine käytäntöineen ja prosesseineen tulisi myös rakenteellisesti mahdolliseksi. ■

NUMERON KIRJOITTAJAT

TUUKKA BRUNILA VTT, tutkijatohtori, Turun yliopisto

KARI KARPPINEN VTT, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto

ARI KORHONEN FM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto

KEIJO LAKKALA YTT, tutkijatohtori, Lapin yliopisto

KATARIINA MÄKINEN YTT, tutkijatohtori, Itä-Suomen yliopisto

OLIVIA MAURY VTT, tutkijatohtori, Helsingin yliopisto

RIKU NEUVONEN OTT, dosentti, yliopistonlehtori, Tampereen yliopisto

RADIKAAALIT RISTIPISTOT, Helsinki

AURA SEVÓN FM, väitöskirjatutkija, Université Paris 8 & Turun yliopisto

MIKKO J. VIRTANEN VTT, dosentti, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto

SÄRÖ & SÄRÖTÄR YLPEINÄ ESITTÄVÄT

Särön uudessa Arkkitehtuuri ja mielenterveys -numerossa:

Betonibrutalismin nostalgisoinnista
ja kauneudesta

Psykiatrisen sairaalan
arkkitehtuurista

Risto Köykän kirkkaita runoja

Kuvataidetta ja
kirjallisuuskritiikkiä

17 euroa, 144 sivua

OLGA TOKARCZUK: Rumpujen kaupunki

Suomentanut Tapani Kärkkäinen

“Laadukasta ja oivaltavaa proosaa” – HS

“Tokarczuk kirjoittaa kaikille aisteille,
ruumiillisesti, mutta samaan aikaan liikkuu
kulttuuristen myyttien abstraktilla tasolla.”

– Kaleva

Irtonumerot ja kirjat Tiede & edistyksen
lukijoille –20 % Särön verkkokaupasta
alennuskoodilla TE23.

Tarjous voimassa 30.9.2023 asti.

sarolehti.net

Etsimme teräväkynäisiä
tiedetoimittajia!
toimitus@sarolehti.net

MIKKO J. VIRTANEN
Theory–Methods Packages
in Qualitative Social Research

The article contributes to topical discussion around theories and methods in qualitative social research and aims to improve reflexivity of research practices by unpacking the often implicit assumptions that underpin them. For this, an analytical Theory–Methods Package tool (TMP tool) is introduced. The tool aids scholars in identifying different ways of employing and combining theories and methods in previous research and facilitates a fresh perspective to discern their own research designs. The TMP tool is also utilized in the article to identify various combinations of theories and methods in qualitative research articles published in Finnish sociology journal, *Sosiologia*, 2017–2021 (n=61). A data-driven examination offers an overview of TMP's employed in Finnish qualitative social research and highlights their essential characteristics and distinctions. Subsequently, the findings are discussed in the broader context of the 'reflexivity turn' in qualitative social research by utilizing the concepts of methodological minimalism and maximalism.

KEYWORDS *qualitative research, theory, methodology, reflexivity, theory-method package*

AURA SEVÓN The Language of Silence,
(Un)Knowledge and Female Authorship
in Marguerite Duras's novel *Emily L.*

In this theory-oriented essay, I examine Marguerite Duras's (1914–1996) novel, *Emily L.* (1987), with a primary focus on the intertwining of silence, writing, and gender, and the gendered meanings attributed to silence. In *Emily L.*, an elderly female author tells a story of another female author embarking on her final journey. It is an 'anti-story' narrative, multiplying or mirroring itself within itself. By analysing the text as an autofictional exploration of the erasure of female authorship in Western literary history, I highlight Duras's role as a significant modernist literary innovator of the 20th century. Within this framing, the novel emerges as a powerful feminist poetico-political metaphor. I employ radically multiple theoretical perspectives, engaging in a thoughtful dialogue with feminist philosophy, French literary theory, as well as black and postcolonial feminist theory. This investigation reveals that in Duras's artistic expression, the stylized silence paradoxically creates a language of its own. In the end of the essay I analyse, with the help of the concept of literary translanguaging, how Duras's language of silence is intertwined with her culturally hybrid and multilingual background.

KEYWORDS *Marguerite Duras, silence, feminist literary theory, multilingualism, literary translanguaging*